

บทที่ 3

วาทกรรมการจัดการป่ากับการเคลื่อนไหวทางสังคมของหมู่บ้านป่าสักงาม

ในบทนี้เป็นการนำเสนอวาทกรรมของรัฐ และชุมชนท้องถิ่นที่ว่าด้วย “การจัดการป่า” การโต้ตอบและต่อรองกันทางนิยามความหมายทางวาทกรรม และปฏิบัติการเชิงวาทกรรมของชาวบ้านที่ปรากฏให้เห็นในรูปแบบต่าง ๆ จากนั้นนำเสนอเรื่องราวและกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านป่าสักงามในฐานะที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

วาทกรรมของรัฐและชุมชนท้องถิ่นที่ว่าด้วยการจัดการป่า

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรป่าหลากหลายชนิดทั้งที่เป็นป่าฝนเขตร้อน และป่าเบญจพรรณ ในอดีตคนไทยจึงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่าและมีอุดมการณ์ความคิดในการจัดการป่าตามภูมิปัญญาที่ตนเองสั่งสมมาจากบรรพบุรุษ แต่เมื่อรัฐจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นมาในปี พ.ศ. 2439 อุดมการณ์ความคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าไม่ก็ถูกแทรกแซงจากทางรัฐ วาทกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าจากทางรัฐไทยกลายมาเป็นวาทกรรมกระแสหลักในสังคม อุดมการณ์ความเชื่อในการจัดการป่าตามวิถีของชาวบ้านจึงถูกกดทับลงจนเกือบเลือนหายไป

ความหมายของป่า: นิยามอย่างเป็นทางการในความหมายของทางรัฐ

การให้ความหมายหรือนิยามความหมายอย่างเป็นทางการให้กับป่าของรัฐนั้นเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 โดยการรับแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการป่า และอุดมการณ์ความคิดเกี่ยวกับป่าจากชาติตะวันตก โดยในช่วงรัชสมัยที่ 4 ประเทศเหล่านี้มาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศสต่างแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อแสวงหาทรัพยากรป้อนกลับประเทศของตน และในปี พ.ศ. 2398 นั้นเองที่รัฐบาลอังกฤษบีบให้รัฐบาลไทยทำ “สนธิสัญญาบาวริง” สนธิสัญญาฉบับนี้ไม่กำหนดอายุสัญญา คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษสามารถค้าขายได้อย่างเสรี ยกเลิกการเก็บภาษีตามอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนด และกำหนดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ หาก

กระทำความผิดไม่ต้องขึ้นศาลไทย

สนธิสัญญาฉบับนี้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวทันที เมื่อประเทศอังกฤษเข้ายึดครองประเทศพม่าและมอญ เริ่มมีคนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาลงทุนทำกิจกรรมไม้ในอาณาจักรล้านนา โดยขอเช่าทำกิจกรรมป่าไม้จากเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองดินแดนของตน ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อผู้เข้ามาลงทุนทำกิจกรรมป่าไม้มีมาก จึงเกิดการแย่งกันขอสัมปทาน เกิดการฟ้องร้องระหว่างคนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษกับเจ้านายฝ่ายเหนืออยู่เนือง ๆ รัฐบาลอังกฤษจึงเสนอให้ทำ “สนธิสัญญาเชียงใหม่” ร่วมกับรัฐบาลไทยในปี พ.ศ. 2416 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อขออำนาจรัฐบาลไทยให้การคุ้มครองทางกฎหมายแก่คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาประกอบกิจการในภาคเหนือ โดยเฉพาะกิจการป่าไม้ที่มีมูลค่ามหาศาลแฝงอยู่

เพื่อจัดการความขัดแย้งในการทำกิจกรรมป่าไม้ในภาคเหนือ รัฐบาลไทยได้ขอยืมตัวข้าราชการชาวอังกฤษ ชื่อ มร.เฮอริเบิร์ต สเลด (MR.SLADE) มาดูแลเรื่องการป่าไม้ในไทย หลังจากที่ มร. เฮอริเบิร์ต สเลด ได้ทำการตรวจป่าไม้ในหัวเมืองภาคเหนือเสร็จ ข้อเสนอเพื่อให้การจัดการป่าไม้ของไทยมีระเบียบแบบแผนจึงได้ถูกร่างและนำเสนอแก่กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น อาทิเช่น ควรดำเนินการให้กิจการป่าไม้มาอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐบาลไทย และยกเลิกส่วนแบ่งค่าตัดไม้ซึ่งเจ้านายฝ่ายเหนือได้รับมาแต่เดิม รัฐบาลไทยจะจ่ายเงินเดือนให้เป็นค่าตอบแทนรวมทั้งควรจัดตั้งหน่วยงานควบคุมป่าไม้ขึ้นเป็นทบวงการเมืองของรัฐ ทั้งนี้เพราะกิจการป่าไม้เป็นวิชาการแขนงหนึ่งซึ่งต้องการผู้ดำเนินการเฉพาะ เพื่อให้การจัดการป่าไม้มีประสิทธิภาพและเสถียรภาพอันมั่นคงยืนยาวต่อไป ควรออกกฎหมายสำหรับการควบคุมกิจการป่าไม้ เพื่อเป็นการป้องกันรักษาป่า การจัดวางโครงการป่า และการจัดการจัดเก็บผลประโยชน์จากป่า รวมทั้งการแก้ไขสัญญาอนุวัติให้ทำไม้ โดยรวบรวมให้เป็นระเบียบ เพื่อให้ต่างประเทศยอมรับกฎหมายไทย และเพื่อเตรียมพนักงานป่าไม้ไว้สำหรับการภายหลัง ควรจัดส่งนักเรียนไปศึกษาอบรมที่โรงเรียนการป่าไม้ในต่างประเทศ ปีละ 2-3 คนทุกปี เพื่อนำความรู้กลับมาดำเนินการบริหารกิจการป่าไม้ของประเทศได้โดยคนไทยต่อไป

ในวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2439 รัฐบาลไทยจึงดำเนินการจัดตั้ง “กรมป่าไม้” เพื่อทำหน้าที่ดูแลการจัดสรรพื้นที่สัมปทาน รวมทั้งดูแลผลประโยชน์จากการเรียกเก็บค่าภาคหลวงในการทำไม้ โดยกรมป่าไม้ที่ตั้งขึ้นนั้นมีสำนักงานตั้งอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ และได้แต่งตั้งให้ มร.เฮอริเบิร์ต สเลด เป็นเจ้ากรมป่าไม้ มีอำนาจสิทธิขาดในการอนุญาตให้ผู้ใดทำไม้ได้หรือไม่ แต่จะต้องได้รับการให้สัตยาบันจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก่อน โดยกำหนดวัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม

3 ประการ คือ หนึ่ง เพื่อให้มีการคุ้มครองป่าไม้ สอง เพื่อให้มีการบำรุงส่งเสริมความสมบูรณ์ของป่า สาม เพื่อจัดวางโครงการทำไม้ การกำหนดวัตถุประสงค์ดังกล่าวก็เป็นไปเพื่ออำนวยความสะดวกทางด้านเศรษฐกิจและอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนได้มากที่สุดและยาวนานที่สุดเท่าที่จะทำได้

ปี พ.ศ. 2440 กรมป่าไม้ของรัฐบาลไทย ได้ดำเนินการเจรจาขอโอนสิทธิพื้นที่ป่าไม้ในมณฑลพายัพเป็นสมบัติของแผ่นดิน พร้อมประกาศใช้กฎหมายเพื่อควบคุมการทำไม้และจัดเก็บภาษีให้รัดกุมยิ่งขึ้น และจัดส่งนักเรียนไทยรุ่นแรกไปศึกษาวิชาการป่าไม้ที่ IMPERIAL FOREST COLLEGE เมืองเคระคุน ประเทศอินเดีย หลักสูตรวิชาการป่าไม้ตามแนวของประเทศอังกฤษ ที่รัฐมีบทบาทในการจัดการป่าไม้จึงเข้ามาจัดการป่าของไทย (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ และนันทา เบญจศิริรักษ์ 2536)

นับแต่ล้าหน้าได้โอนกรรมสิทธิ์การจัดการป่าไม้ให้แก่กรมป่าไม้แห่งราชอาณาจักรไทย ต้นไม้ใหญ่ในป่า โดยเฉพาะ “ต้นสัก” ถูกตัดจัดส่งออกขายเป็นรายได้หลักหนึ่งในสามของสินค้าที่ทำรายได้แก่ประเทศไทย (ข้าว/ไม้สัก/แร่ดีบุก) บริษัทชาวยุโรปหลายบริษัทที่สนใจเข้ามาขอทำกิจการป่าไม้ในครั้งนั้น ได้แก่ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา จำกัด บริษัทบริติชบอร์เนียว จำกัด บริษัทสยามฟลอเรสต์ จำกัด ฯลฯ

“จำนวนป่าทั้งหมดที่เปิดทำอยู่บัดนี้ เป็นป่าที่ตกอยู่ในมือของบริษัทต่างประเทศทำเสีย 85 ส่วน 100 ที่เหลืออยู่ 15 ในส่วน 100 รัฐบาลทำเองบ้าง และพ่อค้าพื้นเมืองทำบ้าง”

กจช.เอกสารกระทรวงเกษตร กรมบัญชาการ แพ้ที่ 18 เรื่องที่ 605 ได้ระบุชัดอีกว่า ไม้สักที่ส่งออกจากประเทศไทยตอนนั้น คือ ปี พ.ศ. 2446 เป็นจำนวน 58,275 ต้น และปี พ.ศ. 2467 เป็นจำนวน 58,282 ต้น

ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยประสบวิกฤติทางการเงิน กลายเป็นมูลเหตุสำคัญให้รัฐบาลค่อย ๆ ทำการเพิกถอนสัมปทานไม้สักที่เคยให้กับบริษัทต่างชาติ พร้อมจัดตั้งบริษัทไม้ไทย จำกัด ในปี พ.ศ. 2484 เพื่อเป็นกลไกหลักในการดึงรายได้กิจการทำไม้สักจากบริษัทต่างชาติสู่รัฐบาลไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2489 กรมป่าไม้จึงมีนโยบายการทำไม้ใหม่ขึ้น โดยจัดตั้งบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัด เพื่อดำเนินการควบคุมกิจการและป้องกันรายได้จำนวนมหาศาลจากการทำไม้ไหล และต่อมาได้จัดตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2490 (เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ 2536)

กฎหมายหลายฉบับเกี่ยวกับการป่าไม้ที่ถูกบัญญัติขึ้นในช่วงนั้นจึงเป็นกฎหมายเพื่อควบคุมการทำไม้ เริ่มจากให้ความสำคัญกับไม้สักแล้วค่อย ๆ ขยายไปสู่ต้นไม้ทั้งมวลที่ทำไม้ได้รวมถึงของป่า

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2481 รัฐออกพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 ซึ่งนับเป็นกฎหมายฉบับแรกที่รัฐได้ขยายอำนาจในการอ้างสิทธิเข้าครอบครองที่ดินในเขตป่า โดยบัญญัติในมาตราที่ 4 ว่า “ป่า หมายความว่า สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่ดินรกร้างว่างเปล่า” อย่างไรก็ตามการหวงป่าของรัฐก็ยังจำกัดขอบเขตอยู่ในบริเวณที่รัฐสงวนและคุ้มครองไว้เท่านั้น โดยให้ออกพระราชกฤษฎีกาเมื่อต้องการกำหนดพื้นที่ใดเป็น “ป่าคุ้มครอง” และ “ป่าสงวน” ในป่าทั้งสองประเภทนี้ห้ามบุคคลใด ยึดถือจับจอง ก่อสร้าง แผ้วถางหรือเผาป่า สำหรับป่าคุ้มครองสามารถทำไม้หรือเก็บของป่าได้แต่ป่าสงวนต้องห้ามสำหรับการทำไม้หรือเก็บหาของป่า นอกจากนี้จะได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายเสียก่อน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2484 รัฐได้ออกพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวข้องกับการทำไม้ในป่าทั้งหมดมิได้จำกัดเฉพาะป่าคุ้มครอง หรือป่าสงวนอีกต่อไป รายละเอียดของกฎหมายดังกล่าวเป็นข้อกำหนดว่าด้วยการทำไม้และเก็บของป่า การจ่ายและการยกเว้นค่าภาคหลวง การขนส่งไม้ การควบคุมการแปรรูปไม้ เป็นต้น และได้นิยามว่า “ป่า คือที่ดินที่มีได้มีบุคคลใดได้มาตามกฎหมายที่ดิน” การนิยามดังกล่าวยังผลให้ขอบเขตของป่าขยายไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ตราบใดที่พื้นที่นั้นยังมีบุคคลใดได้กรรมสิทธิ์มาตามกฎหมายที่ดิน แม้ว่าพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มีป่าอยู่จริงก็ตาม

จากรูปแบบการกระทำและนโยบายที่สร้างขึ้นมาของรัฐจะเห็นได้ว่ามุมมองหรือการให้ความหมายต่อป่าของรัฐนั้นจะมองป่าเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจของชาติที่จะสามารถทำประโยชน์และผลกำไรต่อประเทศชาติได้ ดังนั้นนับตั้งแต่เมื่อแรกตั้งกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2439 ที่อธิบดีกรมป่าไม้ของประเทศไทยคนแรกเข้ามา นายเฮอร์เบิร์ต สเลด ได้พยายามทำการรวมศูนย์การจัดการป่าไม้ให้เป็นของชาติ พร้อมทั้งจัดตั้งสถาบันบริหารป่าไม้ขึ้นมา เพื่อรวบรวมอำนาจการควบคุมและบริหารทรัพยากรให้เป็นของรัฐส่วนกลาง นายสเลดเป็นบุคคลสำคัญที่เปลี่ยนผืนป่าให้กลายเป็น “ทุนของประเทศ” และการเจริญเติบโตของไม้ในแต่ละปีก็คือ “กำไร” ของดินทุนนั้น (กรมป่าไม้ 2501: 5)

ทั้งนี้กรุงเทพฯ ได้กลายเป็นตัวแทนของประเทศไทยทั้งหมดในการเป็นเจ้าของผลตอบแทนทั้งหลายจากป่า “ป่า” ที่ไม่เคยมีค่าในรูปตัวเงินก็กลับกลายเป็นพื้นที่มีค่าภายใต้การควบคุมกำกับของเมืองศูนย์กลาง ตามต้นแบบของวิทยาศาสตร์ป่าไม้ของเยอรมนีที่ระบอบอาณา

นิคมอังกฤษดำเนินรอยตาม (ซมัยโอม สุนทรสวัสดิ์ 2521:80 – 90) ในสมัยรัชกาลที่ 5 การควบคุม การผูกขาดไม้สักในป่ากระทำโดยการออกกฎหมายห้ามมิให้มีการตัดฟันไม้สัก ไม่เพียงแต่ในพื้นที่ ป่า แต่รวมไปถึงพื้นที่ส่วนบุคคล ไม้คุณภาพสูงจากประเทศไทยได้กลายเป็นสินค้าส่งออกสูงค่า ที่สุดของชาติ ปริมาณการส่งออกเฉลี่ยในแต่ละปีเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าภายในระยะเวลาหนึ่งทศวรรษ คือจาก 29,538 ต้นในปี พ.ศ. 2431 เพิ่มขึ้นเป็น 49,690 ต้นในปี พ.ศ. 2439 การทำไม้อย่างเข้มข้นได้ ทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งปี พ.ศ. 2499 ปริมาณไม้สักส่งออกได้ลดลงมาก เหลือเพียง 200,000 ลูกบาศก์เมตร ในขณะที่ไม้เนื้อแข็งประเภทอื่นจำนวน 1,301,000 ลูกบาศก์ เมตร ถูกตัดเพื่อป้อนตลาดภายในประเทศ ทรรศนะในการมองป่าของรัฐเริ่มมีความซับซ้อนขึ้นใน ราวทศวรรษที่ 2520 เมื่ออรรถประโยชน์ของป่าเริ่มขยายตัวจากผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ไปสู่ผลประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรมและสุนทรียศาสตร์ การบริโภคป่าเริ่มพัฒนาจากการบริโภค ก่อนซุงไปสู่การบริโภคธรรมชาติ พัฒนาการของการบริโภคจากเศรษฐกิจแบบหยาบ คือการตัดฟัน ไม้เพื่อขายเป็นตัวเงินไปสู่การบริโภคภูมิทัศน์ หรือการชื่นชมธรรมชาติภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์ ธรรมชาติ ป่าอนุรักษ์และการอนุรักษ์ป่าเพื่อสุนทรียศาสตร์และระบบนิเวศ จึงเกิดขึ้นนับแต่ ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ภายใต้อิทธิพลทางความคิดในการอนุรักษ์แบบอเมริกัน ป่าเพื่อชนชั้น กลางจึงได้ถูกพัฒนาขึ้น ด้วยการแยกป่าบางประเภทออกมาจากป่าเพื่อการผลิต แล้วสร้างหน้าที่ เฉพาะขึ้นมาใหม่ เช่น ป่าอุทยานแห่งชาติ (เพื่อสันตนาการและการท่องเที่ยว) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ ป่า (เพื่อเป็นถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่า) และป่าลุ่มน้ำชั้น 1A (เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร)

จากกระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติทำให้รัฐมีนโยบายที่จะกันพื้นที่ป่าให้กลายเป็นของรัฐ การสร้างพื้นที่ป่าสงวนและขับไล่ชาวบ้านที่เคยมีพื้นที่ทำกินอยู่ในป่ามาแต่ดั้งเดิมออกมาจากป่า เป็นผลมาจากรัฐไทยรับเอาระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายตะวันตกและการจัดการแบบรวมศูนย์มา ใช้ การใช้แนวคิดที่แบ่งแยกกรรมสิทธิ์ออกมาเป็น 2 ลักษณะ คือ ทรัพย์สินของรัฐ (State Property) และทรัพย์สินส่วนบุคคล (Private Property) ทำให้รัฐมองทรัพยากรเป็นเสมือนตั้ง “สินค้า” ซึ่งสามารถซื้อขายได้ และเจ้าของมีอำนาจเด็ดขาดในการใช้ตามความพอใจของตน ชาวบ้านที่ไม่ได้ครอบครองที่ดินด้วยรูปแบบทางกฎหมายที่รัฐกำหนดจึงไม่มีสิทธิในการใช้ที่ดินที่ เคยอยู่อาศัยมาตั้งแต่ดั้งเดิม

ในขณะที่ชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่ากลับมองป่าในอีกความหมายหนึ่ง ป่าใน ความหมายของชาวบ้าน ไม่ได้หมายถึงเนื้อไม้ที่นำมาใช้ประโยชน์ในทางธุรกิจ หรือผลกำไรตามที่ รัฐมอง และก็ไม่ได้หมายความถึงประโยชน์ในการใช้สำหรับการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่ป่าไม่ยังมีความหมายสำคัญต่อชุมชน ทั้งความเชื่อ พิธีกรรม แหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร ไม้

ใช้สอย ที่เลี้ยงสัตว์ รวมถึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ชุมชนต้องอาศัยใช้ในการเลี้ยงชีวิตทุกวัน ป่าจึงเป็นแหล่งก่อกำเนิดของทรัพยากรธรรมชาติ และยังเป็นแหล่งกำเนิดของความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน ฉะนั้นป่าในความหมายของชาวบ้านจึงครอบคลุมถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่มีอาจแยกส่วนจากกันได้ และที่สำคัญป่าจะต้องประกอบด้วย ดิน น้ำ ป่า และสิ่งมีชีวิต จึงจะเป็นป่าที่สมบูรณ์

ป่าของชาวบ้านจึงเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน ที่ตั้งอยู่บนหลักการของ “สิทธิการใช้” (Users Right) ที่มีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน อันประกอบไปด้วยกลุ่มผู้ใช้ เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครมีสิทธิใช้ การจัดลำดับของการใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิและควรใช้อย่างไร ควรมีระบบการจัดการและการควบคุมอย่างไร เป็นต้น ระบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน เป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมตั้งแต่ครั้งโบราณกาล และยังพบเห็นได้ในชุมชนท้องถิ่นมากมายในประเทศไทย ระบบดังกล่าวได้รับการรับรองจากระบบกฎหมายโบราณ เช่น กฎหมายมังรายศาสตร์ของทางภาคเหนือ ที่มีข้อกำหนดที่บอกถึงสิทธิการใช้ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านว่าสามารถใช้ได้หากไม่ได้นำไปให้ใครต่อ และมีกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม เช่น

“มาตรา 1 มีบ้านช่องที่หนึ่ง มันหากไปแผ้วถางปายางเป็นบ้าน ไม่ได้เป็นที่ชุมของผู้ใด และไม่มีผู้ใดให้เป็นปายางในราชการมาแต่ก่อน หากมันปรารถนาจะให้ทานกับวัดวาอารามที่ใดก็ดี ให้ถามท้าวพระยาผู้กินบ้านเมืองที่นั่นก่อนจึงอุทิศให้ได้แล เพราะแผ่นดินทั้งหมดเป็นของท้าวพระยามหากษัตริย์

ไร่นาที่ดินที่ใดเป็นที่ชุมราชการ ผู้ใดซื้อขอจากท้าวพระยา องค์เป็นปถวิสระ ผู้นั้นอาจหยาดน้ำให้ทานหรือขายกินก็ได้ มิฉะนั้นไพร่บ้านไพร่เมืองเจ้าขุนมูลนายจะให้อะไรใครก็ได้ วัตถุเหล่านี้อาจมีวิญญาณหรือไม่มีวิญญาณ เจ้าของวัตถุอาจขายหรือแลกเปลี่ยนก็ได้ จึงดีแล มิฉะนั้นก็จะไม่ดีแล”

“มาตรา 1 ผู้ใดตัดต้นไม้ เลื้อบ้านเลื้อเมืองเป็นเสนียด (ชืดขวง) ฟันเลื้อเรือนทานเสี้ยก็ดี เป็นการผิดเลื้อบ้าน เลื้อเมืองเลื้อเรือน ให้หาเครื่องบูชาเลื้อเมืองเลื้อบ้านแล้วบูชาให้ถูกต้อง มิไม่เลี้ยงดูไม่บูชาเจ้าเรือนลูกเมียจ้วควายตายให้มันผู้ตัดผู้ฟันนั้นชดใช้ค่าทั้งสิ้น อย่าไหมเลยให้ชดใช้ค่าก็เท่ากับสินไหมในตัวแล้ว”

“ผู้ใดลักลอบกินจ้วแดงป่าหรือควายป่า ตัวละ 100 เงิน ควายใช้ 2 ตัว จ้วใช้ 3 ตัว จ้วป่าตัวเมีย 880 เงิน จ้วโทน (จ้วตัวผู้อยู่ตัวเดียว) 1320 เงิน ลักลอบกินจ้วป่าโทน ตัวละ 300 เงินใช้ 3

ตัว ลักลอบกินจัวป่าตัวเมียตัวละ 150 เงินใช้ 3 ตัว ลักลอบกินกวางตัวละ 72 เงินใช้ 3 ตัว กวาง
 เขมตัวละ 100 เงินใช้ 3 ตัว อีเก้ง (ฟาน) ตัวละ 220 เงิน ลักลอบกินหมูป่าตัวละ 72 เงินใช้ 3 ตัว
 ละมั่งทรายตัวละ 22 เงินใช้ 3 ตัว กระต่ายตัวละ 42 เงินใช้ 3 ตัว ลักลอบกินงูเหลือมตัวละ 22 เงิน
 ใช้ 3 ตัว นกยูงตัวละ 22 เงินใช้ 3 ตัว ไก่ป่าและนกขวาตัวละ 52 เงินใช้ 3 ตัว ลักลอบกินนกกระทา
 ตัวละ 11 เงินใช้ 3 ตัว นกคุ้มตัวละเสี้ยวเงินใช้ 3 ตัว ลักเหยี่ยว (แหลว) ตัวละ 52 เงินใช้ 3 ตัว ลัก
 เหยี่ยวพระยาตัวละ 72 เงินใช้ 4 ตัว ลูกเหยี่ยวใหญ่ (แหลวหลวง) ตัวละ 11 เงินใช้ 3 ตัว เหยี่ยวตัว
 ปานกลาง (แหลวราม) เหยี่ยวเสี้ยวตัวละ 22 เงินใช้ 3 ตัว ลักหมาไล่ หรือหมาตัวเมีย ตัวละ 72 เงิน
 ใช้ 3 ตัว แพะตัวละ 10 เงินใช้ 4 เท้า ลักลอบกินต่ออาน ตีราคารังละ 22 เงินใช้ 3 รัง ลักต่อคำใหญ่
 รังละ 22 เงินใช้ 3 เท้า ต่อหลุมหน้าแดงรังละ 22 เงินใช้ 3 รัง ต่อแรต่อลายขาว รังละ 11 เงินใช้ 3
 รัง ลักลอบกินผึ้งขาบผึ้งหลวงรังละ 22 เงินใช้ 3 รัง ผึ้งเล็กผึ้งก่อน รังละ 11 เงินใช้ 3 รัง ต่ออังกุน
 หลวงรังละ 50 เงินใช้ 3 รัง

สัตว์น้ำมีดังนี้ ลักกินปลาตะเพียนใหญ่ หมิ่นน้ำ (12 กิโลกรัม) ขึ้นไป ตีราคาตัวละ 50
 เงินใช้ 3 ตัว ปลาแซ่ (ปลารูปลจระเข้) ปลาหนุ ปลาสวาย ห้าพันน้ำขึ้นไปตัวละ 50 เงินใช้ 3 ตัว ปลา
 คลังปลาฝา (ตะพานน้ำ) สามพันน้ำขึ้นไป ตัวละ 72 เงิน ปลาเทโพ ปลาเลิง ปลาตะเพียน ปลา
 สะโตก ตัวละ 22 เงินใช้ 3 ตัว ปลาสะพาก (ปลาตะเพียน) ปลาทอน ปลาแห 4 นิ้ว ตัวละ 11 เงิน
 ใช้ 3 ตัว เป็น 52 เงิน ปลาสร้อยพันน้ำละ 2 เงินหรือ 10 เงินก็มี ใช้ 9 เท้า

ช้างป่าพลายก็ดีพังก็ดี ช้างบ้านก็ดี ตัวใหญ่ตัวละ 3000 เงิน ออย่าไหม ช้างพลายน้อย
 ตัวละ 1500 เงิน ออย่าไหม พังใหญ่ตัวละ 2000 เงิน ออย่าไหม ช้างพังน้อยตัวละ 1000 เงิน ออย่าไหม
 แรดตัวใหญ่ตัวละ 1000 เงิน ออย่าไหม ลักเสือโคร่ง เสือเหลือง เสือเผ่น ออย่าไหมผู้ลักเลย เพราะเสือ
 เป็นสัตว์ร้ายที่อันตรายเพื่อนไม่ได้ฆ่าเสีย เพียงแต่เอาหนังเอาดีเอาไขเอาเขี้ยว ไปให้แก่ผู้เป็นใหญ่
 เถิด” เป็นต้น (ดร.ประเสริฐ ณ นคร 2514)

อย่างไรก็ตามเมื่อมุมมองของรัฐและชาวบ้านในเรื่องทรัพยากรป่าสวนทางกันก็ทำให้เกิด
 เกิดปัญหาขึ้นได้ในที่สุด

ภายหลังปี 2515 เป็นต้นมา เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
 แห่งชาติฉบับแรก (พ.ศ. 2504) เป็นต้นมา รัฐได้ดำเนินนโยบายมอบสัมปทานทำไม้ระยะยาวทั่ว
 ประเทศให้แก่บริษัทเอกชนและองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) นอกจากนั้นรัฐยังได้อนุญาตให้
 เอกชนเช่าพื้นที่ป่าทำประโยชน์เชิงพาณิชย์ ทำให้เกิดการถางป่าธรรมชาติเพื่อปลูกไม้ยืนต้น
 เศรษฐกิจมากมาย รวมทั้งพื้นที่ป่าจำนวนมากถูกเปลี่ยนเป็นถนน เขื่อน ไร่ยาสูบ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
 ข้าวโพด ผักอ่อน ชิง กะหล่ำ และพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก เมื่อมีการสร้างทางรถไฟมาถึง

ภาคเหนือ กรมป่าไม้ได้ให้สัมปทานไม้หอมรถไฟ ไม้พินรถไฟ เมื่อมีการส่งเสริมปลูกยาสูบพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งเข้าอุตสาหกรรมยาสูบ สัมปทานไม้พินสำหรับเตาบ่มใบยาสูบก็เกิดขึ้น เมื่อนโยบายพัฒนาประเทศมุ่งไปสู่ความเป็นหนึ่งทางอุตสาหกรรม การให้สัมปทานบัตรชุดเหมืองแร่เหนือผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ ให้สัมปทานน้ำยางสน และอื่น ๆ เพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนเข้าสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรม ชาวบ้านหลายชุมชนในภาคเหนือจึงพากันคัดค้านการสัมปทานป่า เช่น ใน อ.เถิน จ.ลำปาง กิ่ง อ. บ้านหลวง จ.น่าน และบ้านนาพาน อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านั้นนับเป็นจุดเริ่มต้นการทวงถามถึงความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร เมื่อกฎหมายไม่ให้ชุมชนท้องถิ่นที่ดูแลรักษาป่าใช้ประโยชน์แต่กลับเอื้อให้นายทุน ซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนเข้ามาตัดกวางเอาทรัพยากรจากท้องถิ่น การเปิดให้เข้าพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในช่วงปี 2525-2535

ความขัดแย้งกรณีการเข้าพื้นที่ป่าระหว่างชาวบ้านกับนายทุนที่กลายเป็นชาวศรีวิชัยไปทั่วประเทศในช่วงนั้น คือกรณีการเข้าพื้นที่ป่าห้วยแก้ว ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่อน อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2532 เมื่อกรมป่าไม้อนุญาตให้นายทุนเข้าพื้นที่ป่าจำนวน 235 ไร่ เพื่อปลูกสวนป่า ซึ่งแม้ว่าจะดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมายแต่ผืนป่าดังกล่าวชุมชนได้ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์สืบเนื่องกันมานานนับร้อยปี ไม่ว่าจะเป็นการใช้น้ำทั้งในด้านการเกษตรและการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน จากลำห้วยแม่नाก่อน ห้วยแม่นา ห้วยเฮี้ย และห้วยแม่ลาย ซึ่งมีต้นกำเนิดจากผืนป่าห้วยแก้ว นอกจากนั้นยังได้อาศัยเก็บอาหารจากป่า ไม่ว่าจะเป็นหน่อไม้ เห็ดนานาชนิด ผักป่า และผักพื้นบ้าน ทั้งเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน และนำไปขายเป็นรายได้อีกด้วย

เมื่อได้ทราบข่าวการเข้าพื้นที่ป่า การรวมตัวเพื่อคัดค้านก็เริ่มต้นขึ้น จากชาวบ้านเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ในบ้านห้วยดอย และกลุ่มบ้านแดงประมาณ 40 คน ได้ร้องเรียนไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับสภาตำบล นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ไปจนถึงระดับรัฐมนตรี โดยได้รับการสนับสนุนและช่วยจากนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามความพยายามดูเหมือนจะไร้ผล รถแทรกเตอร์ยังคงทำงานไถปรับพื้นที่ต่อไป และนอกจากจะไถพื้นที่ 235 ไร่ตามสัญญาเช่าแล้ว ยังพบว่ามีการเกรดพื้นที่เกินกว่าที่ได้รับอนุญาตอีกถึง 140 ไร่

กลุ่มชาวบ้านที่คัดค้านได้ขยายวงออกไปเมื่อชาวบ้านแม่ตาดินได้รับผลกระทบจากการที่ทรายไหลเข้าที่นาเนื่องจากการปรับที่ดินของผู้เช่า และยังได้รับความเดือดร้อนจากการที่ผู้เช่าสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กกั้นลำห้วยที่ชาวบ้านใช้ทำการเกษตร ชาวบ้านจึงพากันบุกยึดป่าและผลักดันคนงานออกจากพื้นที่ และในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน แกนนำชาวบ้าน 7 คน และ

นักศึกษา 1 คน ถูกออกหมายจับข้อหาบุกรุก และในที่สุดแกนนำ 2 คนก็ถูกจับ นายวิเชียร อันประเสริฐ นักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เข้ามาอบตัวพร้อมกับผู้ต้องหาที่เหลือในวันเดียวกันนี้เอง และในวันนั้นครุฑ ไชยวันนะ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านห้วยแก้ว ซึ่งเป็นที่ปรึกษาและให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในการต่อสู้มาตลอดได้ถูกยิงเสียชีวิต

การชุมนุมเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ ยังเกิดขึ้นต่อเนื่องทั้งการร้องเรียน ชุมนุม และเจรจา จนกระทั่งสโมสรนักศึกษา คณะวนศาสตร์และคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามผู้ประพฤตินิคมอบในวงราชการ (ปปป.) ได้เข้าไปตรวจสอบพื้นที่และได้ข้อสรุปออกมาว่าป่าที่เอกชนเช่านั้นเป็นป่าที่ยังสมบูรณ์อยู่ วันที่ 23 ธันวาคม 2532 นายไพโรจน์ สุวรรณภากร อธิบดีกรมป่าไม้จึงเดินทางเข้าไปพบชาวบ้านในพื้นที่และได้แถลงข่าวว่าจะเพิกถอนการเช่าป่าและมอบป่าผืนนั้นให้แก่ชาวบ้านจัดการในรูปแบบของป่าชุมชน ความขัดแย้งกรณีการให้เช่าพื้นที่ป่าห้วยแก้วจึงคลี่คลายลง (บุญตา สืบประดิษฐ์ 2542)

ต่อมาในปี 2532 ได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ขึ้นที่ภาคใต้ ซึ่งน้ำได้ไหลป่าพัดพาเอาที่นอนตุ้งจำนวนมากไหลลงมาทำลายบ้านเรือน ทรัพย์สิน ไร่นา และชีวิตของมนุษย์ ส่งผลให้รัฐบาลประกาศปิดสัมปทานป่าทั่วประเทศและหันมาเน้นนโยบายการอนุรักษ์ โดยรัฐบาลมีนโยบายที่จะเพิ่มพื้นที่ป่าด้วยการประกาศเขตอนุรักษ์เพิ่มขึ้น ทั้งเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตลุ่มน้ำชั้น 1 A เป็นต้น ส่งผลให้ที่ดินทำกิน และพื้นที่ป่าของชุมชนต้องตกอยู่ในเขตหวงห้ามทางกฎหมาย ขณะที่ผู้คนในชุมชนกลายเป็นส่วนเกินและถูกเตรียมให้อพยพออกจากพื้นที่ เช่น การอพยพชาวบ้านในอำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ในปี พ.ศ. 2528 การอพยพชาวบ้านจากอุทยานแห่งชาติคลองหลวงไปสู่พื้นที่รองรับบ้านผาซ้อ จังหวัดลำปาง ในปี พ.ศ. 2537 เป็นต้น

เหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการเรียกร้องกฎหมายป่าชุมชน โดยหวังจะให้เป็นกฎหมายที่รับรองสิทธิของชุมชนในการดูแลและจัดการทรัพยากรภายในท้องถิ่น

การเรียกร้องกฎหมายป่าชุมชนเริ่มเกิดขึ้นเมื่อนโยบายป่าอนุรักษ์ของรัฐเริ่มถูกนำมาใช้ โดยกระบวนการเรียกร้อง “พระราชบัญญัติป่าชุมชน” เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาท่ามกลางความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐ และชุมชนท้องถิ่น จนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2534 – 2537 กรมป่าไม้ได้ตอบสนองกระแสการเรียกร้องด้วยการยกร่าง พระราชบัญญัติป่าชุมชนขึ้นมา แต่ร่างดังกล่าวถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และไม่ได้ให้อำนาจแก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากรอย่างแท้จริง ในปี พ.ศ. 2536 ตัวแทนชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการจึงได้ร่วมกันทำวิจัยเรื่องป่าชุมชน และได้เสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชนขึ้นมา

จนกระทั่งวันที่ 7-9 เมษายน 2539 คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น (กนภ.) ได้รับมอบหมายจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์) ภายใต้มติคณะรัฐมนตรีในยุครัฐบาล คิลปอาชา เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2539 ให้ดำเนินการยกร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน โดยระดมความคิดเห็นร่วมกันระหว่างตัวแทนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และข้าราชการ จนได้ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน (ฉบับกนภ.) ซึ่งเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย และในวันที่ 30 เมษายน 2539 คณะรัฐมนตรีได้มีมติรับหลักการในร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับดังกล่าว

ปรัชญาสำคัญของร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน (กนภ.) คือ การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนหลายฝ่ายในการดูแลและจัดการป่า และตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณีที่หลากหลายของชุมชนในการอนุรักษ์การใช้ และการพัฒนาทรัพยากร จึงเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดแนวทางการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน โดยสอดคล้องกับวัฒนธรรม และประเพณีของแต่ละท้องถิ่น และมีการตรวจสอบดูแลจากคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนจากรัฐและประชาชนหลายฝ่าย

หลักการของการจัดการป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน (ฉบับกนภ.) คือการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นที่มีความพร้อม ดำเนินการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนของตนเอง กำหนดขอบเขต ตั้งกฎระเบียบ และคณะกรรมการรับผิดชอบการดำเนินงานตามแผน จากนั้นจึงเสนอแผนเพื่อขอจัดตั้งป่าชุมชนต่อคณะกรรมการการตรวจสอบป่าชุมชนประจำจังหวัด ซึ่งแต่งตั้งจากตัวแทนส่วนราชการผู้ทรงคุณวุฒิและประชาชนในท้องถิ่น หากภายหลังชุมชนไม่สามารถดูแลรักษาป่าและจัดการทรัพยากรได้ตามแผนงาน คณะกรรมการตรวจสอบฯ มีอำนาจในการสั่งเพิกถอนป่าชุมชนนั้น และคณะกรรมการผู้ดูแลป่าชุมชนยังมีความผิดตามกฎหมายอีกด้วย

แม้ว่าร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน (ฉบับกนภ.) จะเกิดขึ้นจากการยกร่างร่วมกันหลายฝ่าย และกรมฯ ได้มีมติรับหลักการไปแล้ว แต่ก็ได้มีการคัดค้านจากองค์กรอนุรักษ์ 4 องค์กร ได้แก่ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร มูลนิธิโลกสีเขียว มูลนิธิธรรมนาถและสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ว่าไม่ควรอนุญาตให้จัดทำป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 A โดยมองว่าพื้นที่ดังกล่าวมีความเปราะบาง ควรเก็บรักษาไว้ให้เป็นสภาพธรรมชาติที่ปราศจากมนุษย์ และองค์กรอนุรักษ์ยังไม่เชื่อมั่นในระบบการตรวจสอบการจัดการป่าชุมชน และไม่มั่นใจว่าคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นมา ทำหน้าที่ดังกล่าวนั้นจะมีความเป็นกลางและตรวจสอบกระบวนการจัดการได้อย่างรัดกุมเพียงพอ จนทำให้กระบวนการตราพระราชบัญญัติป่าชุมชนไม่สามารถดำเนินต่อไปได้

ขณะที่ฝ่ายองค์กรชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ ที่สนับสนุนร่างดังกล่าว มีความคิดเห็นว่า ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพและภูมิปัญญาเพียงพอที่จะดูแลรักษา และจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างสมดุลก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อระบบนิเวศ การไม่อนุญาตให้จัดทำป่าชุมชน ในเขตป่าอนุรักษ์ จะส่งผลให้ต้องอพยพประชากรนับหมื่นคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว

หลังจากการประชาพิจารณ์ นายโกคิน พลกุล รมต.ประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้รับมอบหมายให้ดูแลการแก้ไขปรับปรุงร่าง ได้สั่งการให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ คณะกรรมการกฤษฎีกา และกนภ. นำร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนไปแก้ไขตามผลการประชาพิจารณ์จนเสร็จสิ้นในวันที่ 3 กันยายน 2540 แต่ยังไม่ทันได้เปิดเผยร่างต่อสาธารณชน นายโกคินก็นำร่างดังกล่าวเข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นชอบในร่างที่ผ่านการแก้ไขเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2540

ทันทีที่ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนเปิดเผยต่อสาธารณชนก็ถูกกระแสการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เพราะการแก้ไขร่างไม่สอดคล้องกับประเด็นและผลการประชาพิจารณ์ และร่างฉบับดังกล่าวยังคงรวมศูนย์อำนาจการจัดการป่าไม้ไว้ที่รัฐเช่นเดิม เพราะมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างคณะกรรมการตรวจสอบป่าชุมชนให้มาจากการเสนอชื่อโดยหน่วยงานรัฐ และสามารถเพิกถอนป่าชุมชนได้โดยเห็นควร ซึ่งปรากฏให้เห็นชัดเจนในมาตราที่ 51 ของร่างระบุว่า

“หากคณะกรรมการตรวจสอบป่าชุมชนจังหวัดเห็นควรให้ระบบนิเวศของป่าดำเนินต่อไปตามสภาพธรรมชาติ คณะกรรมการตรวจสอบป่าชุมชนประจำจังหวัดมีอำนาจถอนป่าชุมชนได้”

ระหว่างที่องค์กรประชาชนทั่วประเทศได้เคลื่อนไหวคัดค้านร่างฉบับโกคิน และเรียกร้องให้นำร่างฉบับกนภ. กลับมาดำเนินการตราเป็นกฎหมายนั้น กระบวนการต่าง ๆ ในการออกกฎหมายป่าชุมชนต้องหยุดชะงักลงอีกครั้งหนึ่ง เมื่อมีการเปลี่ยนรัฐบาลหลังจากที่พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ทำการยุบสภาในเดือนกรกฎาคม 2540

จนมีนาคม 2541 มีการเจรจาระหว่างสมาชิกคนจนกับรัฐบาล โดยมีนางลดาวัลย์ วงศ์ศรีวงศ์ เลขาธิการนายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับผิดชอบ การเจรจาได้ข้อยุติว่าจะปรับแก้ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับโกคินอีกครั้งหนึ่ง แต่ภายหลังมีการแก้ไขก็ยังไม่เป็นที่พอใจ โดยเฉพาะบทบัญญัติในมาตรา 54 ที่ระบุ

“ห้ามมิให้ทำไม้ที่มีมืออยู่ตามธรรมชาติในป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตอนุรักษ์และในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ในเขตป่าชุมชน” ซึ่งในมาตรา 4 ระบุว่า “ไม้ หมายความว่า ไม้ทุกชนิดทั้งที่เป็นต้น กอ หรือเถา ไม่ว่าจะยังยืนต้นหรือล้มลงแล้ว และให้หมายความรวมถึงราก ปุ่ม ตอ หน่อ กิ่ง ตา หัว เหง้า เศษ ปลาย หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของไม้ไม่ว่าจะถูกตัด ฟัน เลื่อย ผ่า ถาก ทอน ขุด หรือกระทำโดยวิธีการอื่นใด...”

ส่วนการทำไม้ในมาตรา 4 ระบุว่า “ทำไม้ หมายความว่า ตัด ฟัน กาน โคน ลิด เลื่อย ผ่า ถาก ทอด ขุด หรือชักลากไม้ที่มีมืออยู่ในป่า หรือนำไม้ที่มีมืออยู่ในป่าออกจากป่าด้วยประการใด ๆ” (เครือข่ายป่าชุมชนประเทศไทย 2545) ซึ่งหมายความว่าประชาชนผู้ดูแลป่าไม่สามารถที่จะใช้ประโยชน์จากป่าได้ในทุกกรณี ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับนางสดาวลัยนี้จึงไม่ได้ให้สิทธิแก่ชุมชนท้องถิ่นในการดูแลรักษา จัดการ และใช้ประโยชน์จากป่าอย่างแท้จริงแล้ว ยังจำกัดสิทธิของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอันเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตอีกด้วย

ดังนั้นชุมชนในเขตป่าทั่วประเทศจึงมีมติร่วมกันว่าจะไม่ยอมรับร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ทั้งฉบับโกคินและฉบับสดาวลัย แต่จะยื่นหยัดเรียกร้องให้รัฐบาลเร่งนำร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน (ฉบับกนภ.) มาดำเนินการตราเป็นกฎหมายบังคับใช้โดยเร็วที่สุด

เมื่อกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบันมีผลบังคับใช้ ตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศได้เสนอกฎหมายป่าชุมชน ตามสิทธิของรัฐธรรมนูญมาตรา 170 โดยประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวน 52,698 คน ยื่นร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชนในวันที่ 1 มีนาคม 2543 แต่ก็มีความพยายามที่จะทำให้ร่างกฎหมายที่เสนอโดยประชาชนตกไป โดยการนำเอาร่างกฎหมายที่เสนอโดยพรรคการเมืองและของรัฐบาลมาพิจารณาในวันที่ 15 มีนาคม 2543 แทน แต่ฝ่ายองค์กรประชาชนได้เจรจาต่อรองกับฝ่ายการเมืองจนทำให้ร่างกฎหมายยังไม่ได้ลงมติรับหลักการในวันดังกล่าว ซึ่งจะมีผลให้ร่างกฎหมายฉบับที่เสนอโดยประชาชนตกไป

อย่างไรก็ตามการเสนอกฎหมายก็ได้มีการเจรจาเรื่อยมาจนในที่สุดสภาผู้แทนราษฎรลงมติรับหลักการร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนในวันที่ 5 กรกฎาคม 2543 โดยรับร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับของประชาชนเข้าไปด้วย พร้อมแต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนจนแล้วเสร็จ และในวันที่ 7 พฤศจิกายน 2543 ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรด้วยคะแนนเสียง 341 เสียง งดลงคะแนน 2 เสียง โดยมีสาระสำคัญคือ ป่าชุมชนเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชนในการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สภาวะแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์อย่าง

สมดุลงัยยืน โดยวิธีการสนับสนุนชาวบ้านให้รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน เมื่อมีความพร้อมโดยรวบรวมรายชื่อชาวบ้านกลุ่มนำ มีแผนจัดการป่า มีแผนที่แสดงเขตป่าที่จะจัดการ ก็ยื่นคำร้องขอจัดตั้งป่าชุมชนได้โดยมีกระบวนการตรวจสอบเพื่อการอนุมัติจากผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายราชการ ผู้ทรงคุณวุฒิ องค์กรเอกชนและตัวแทนชุมชนจัดการป่าเอง แต่วุฒิสภากลับไปแก้ไขหลักการสำคัญของร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน โดยได้ลงมติเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2544 ไม่ให้จัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญของร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่ผ่านการพิจารณาจากสภาผู้แทนราษฎรไปโดยสิ้นเชิง ซึ่งขัดกับที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร อดีตนายกรัฐมนตรี ได้ขึ้นเวทีปราศรัยที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2544 ยืนยันว่าจะดำเนินการตามบันทึกข้อตกลงทั้ง 6 ข้อ ที่ตัวแทนฝ่ายรัฐบาล คือ นายภูมิธรรม เวชยชัย เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในขณะนั้นได้ทำไว้กับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ต่อหน้าสื่อมวลชนและพี่น้องประชาชนนับหมื่นคนมีความตอนหนึ่งว่า “รัฐบาลยืนยันและให้การสนับสนุนร่าง พระราชบัญญัติป่าชุมชน ฉบับที่ผ่านสภาผู้แทนราษฎร จนกว่าจะมีผลบังคับใช้”

เมื่อมติของวุฒิสภาส่งผลการพิจารณากลับไปยังสภาผู้แทนราษฎรเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2547 สภาผู้แทนราษฎรจึงมติยืนยันความเห็นเดิม กล่าวคือไม่เห็นด้วยกับมติของวุฒิสภา จึงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมกันทั้งสองสภาเป็นครั้งแรกเพื่อพิจารณาหาข้อยุติในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม 2547 แต่การพิจารณาไม่แล้วเสร็จสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็สิ้นสภาพลงแต่ก็มีบันทึกการประชุมซึ่งยืนยันถึงมติของกรรมาธิการร่วมครั้งแรกยอมรับให้จัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ได้ หลังการเลือกตั้งใหม่โดย พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นหัวหน้ารัฐบาล รัฐบาลชุดใหม่ก็ได้ยืนยันต่อรัฐสภาว่าจะพิจารณาร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนต่อ โดยตั้งกรรมาธิการร่วมกันเป็นครั้งที่ 2 มีการพิจารณากฎหมายมาตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงพฤศจิกายน 2548 คณะกรรมาธิการร่วมยังได้เดินขบวนคัดค้านของวุฒิสภาด้วยการเสนอทางออกที่ขัดแย้งกับหลักการในร่างกฎหมายเดิม โดยได้เพิ่มประเด็นใหม่คือ ให้มีการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์พิเศษที่ไม่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิเสนอขอจัดตั้งป่าชุมชน โดยรัฐกันออกก่อนภายในเวลา 2 ปีก่อนเริ่มให้ชุมชนขอจัดตั้งป่าชุมชนได้ (คณะทำงานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2549) กฎหมายป่าชุมชนฉบับที่ผ่านกรรมาธิการร่วมจึงกลายเป็นกฎหมายที่เพิ่มอำนาจรัฐในการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์พิเศษขึ้นมาโดยไม่สนใจปัญหาความต้องการเร่งด่วนของประชาชนและสิทธิของประชาชนตามรัฐธรรมนูญที่ต้องการให้รัฐเร่งรัดออกกฎหมายมาคุ้มครองการดูแลรักษาป่าของชาวบ้าน

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา และการจัดการป่าของชุมชนต่างถิ่นชาวอีสานในหมู่บ้านป่าสักงาม

บ้านป่าสักงาม ตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย เป็นกลุ่มคนอีสานจากหลากหลายจังหวัดที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาปักหลักอยู่ในจังหวัดเชียงราย เมื่อแรกมาถึงชุมชนนั้นสภาพพื้นที่ประกอบไปด้วยป่าที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีต้นสักเรียงรายไปเต็มป่า ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สัมปทานไม้ของบริษัทเอกชนหลายบริษัท จากผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ชาวบ้านจึงเล็งเห็นและได้เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน และทำการจัดตั้งชุมชนในปี พ.ศ. 2509 โดยชาวบ้านได้กำหนดพื้นที่ต่าง ๆ ตามพื้นฐานแนวคิดจารีตดั้งเดิมของบรรพบุรุษชาวอีสานที่กำหนดพื้นที่สำหรับหมู่บ้านไว้ดังนี้

1. ที่สำหรับสร้างบ้าน
2. ที่สร้างศาลากลางบ้าน
3. ที่สำหรับสร้างวัด
4. ที่สำหรับสร้างโรงเรียน
5. ที่สำหรับสร้างศาลปู่ตา
6. ที่ทำเล ที่สาธารณะไว้เลี้ยงควาย
7. ที่ทำกิน ที่หาเห็ดหาหน่อไม้

การกำหนดพื้นที่ดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นที่มาของป่าชุมชนหมู่บ้านป่าสักงามในปัจจุบัน

ป่าดอยหมี่กับวิถีชีวิตของชุมชน

จากกฎระเบียบการตั้งพื้นที่ดังกล่าว ร่วมกับจารีตประเพณีของชาวอีสานที่บ่งบอกถึงกฎเกณฑ์การใช้ป่าที่ให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสี่ฐานการรักษาป่า คือ วัดป่า ป่าดอนปู่ตา ป่าช้า และป่าสาธารณะ ชาวบ้านป่าสักงามจึงได้กำหนดพื้นที่ป่าสาธารณะของหมู่บ้านขึ้นมา

ในอดีตนั้นป่าชุมชนของชาวบ้านก็คือ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ไว้สำหรับเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย โดยชาวบ้านจะกันพื้นที่ป่าที่ติดกับที่ทำกินของเหล่าชาวบ้าน และมีลานกว้างที่พอจะนำวัวนำควายของชาวบ้านมาเลี้ยงได้ เป็นพื้นที่สาธารณะที่คนในหมู่บ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้นอกจากนั้นพื้นที่ป่าที่ติดกับลานเลี้ยงวัวควายชาวบ้านก็สามารถใช้เป็นแหล่งหาอาหาร หาเห็ด หาหน่อไม้ หรือล่าสัตว์ได้ เป็นพื้นที่ของผลผลิตจากป่าที่ชาวบ้านสามารถพึงพิงและนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ป่าสาธารณะที่ชาวบ้านเลือกและกำหนดมานั้นชาวบ้านต่างเรียกขานตามชื่อป่าเขาที่คนเมืองเรียกอยู่ก่อนแล้วว่า “ป่าดอยหมี่”

ทั้งนี้ทั้งนั้นการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ป่าตามความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนนั้น ก็สืบเนื่องมาจากชาวบ้านในชุมชนมักจะให้ความสำคัญกับธรรมเนียมปฏิบัติประเพณีวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ การนำเอาจารีตมาเป็นพื้นฐานในการสร้างพื้นที่จึงช่วยให้ชาวบ้านปฏิบัติตามได้โดยสมัครใจ เพราะมีความเคารพและเกรงกลัวในหลักปฏิบัติของวัฒนธรรม ดังที่ครูไมตรี ผู้รู้ในชุมชนป่าสักงามได้บอกเล่าถึงความสำคัญของป่าดอนปู่ตาว่า

“ปู่ตาเป็นวิญญาณบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อของคนอีสานว่าช่วยให้หมู่บ้านอยู่เป็นสุขปลอดภัยจากอันตราย และช่วยให้ผลผลิตที่ปลูกงอกงาม ทุก ๆ ปีจะมีการเสี่ยงทายดูว่าฟ้าฝนจะตก น้ำท่าจะอุดมสมบูรณ์หรือไม่ อย่างที่บ้านอีสานดั้งเดิม ใช้การดึงเอ็นคอกไก่ดู การเจ็บไข้ของลูกหลานหรือเจออุบัติเหตุก็จะบนบานขอให้ปู่ตาช่วย หากสัมฤทธิ์ผลจะเอาเหล้าให้ไก่โตมาเลี้ยง”

โดยการกำหนดพื้นที่ไว้สำหรับเป็นป่าสาธารณะของหมู่บ้านในครั้งแรกนั้น ได้กำหนดขอบเขตไว้ประมาณ 800 กว่าไร่ เป็นป่าที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าดอยหมี” มีเจ้าพ่อดอยหมีคอยดูและและปกป้องรักษาป่า ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าดิบแล้งสลบป่าเบญจพรรณที่ประกอบไปด้วยพรรณไม้นานาชนิด **ตระกูลผัก** ก็เช่น ผักหนาม ผักกูด ผักหวาน ผักชะอม จิปลูก อีลียง หวาย หน่อไม้ ไส้ฮี้ กาดย่า ชี้เหล็ก ผักติ้ว ผักหล้า ผักหนอก ผักตีนเป็ด ผักบั้ง ผักพาย คันช่อง ผักไฮไก่ ผักแว่น ผักตบ และอื่น ๆ อีกมากมาย **ตระกูลเห็ด** ประกอบด้วย เห็ดขอนขาว เห็ดปลวก เห็ดดิน เห็ดผึ้ง เห็ดหอม เห็ดตีนแฮด เห็ดก่อ เห็ดฟาน เป็นต้น **ตระกูลมัน** เช่น มันหวาย มันแขง มันเชื่อม มันเพิ่ม มันเทียน มันนางนอน มันหัวบวก มันอ่อน มันกลอย เป็นต้น **ผลไม้ป่า** ประกอบด้วย กระท้อนป่า กล้วยป่า ลิ่นจีป่า มะม่วงป่า หมากเฒ่า มะควกร มะป้อน มะหลอด มะแฟน มะค้อ มะแลงจ้อ มะหาด เป็นต้น **ประเภทสัตว์ป่าและแมลง** มีไก่ป่า กระรอก กระแต บ่าง อีเห็น อีไหน แลน เต่า ตุ่น บั้ง แมงเงา จักจั่น กิษุณ กุดจี่ ต๊กแตน แมลงมัน ผึ้ง กิลิด จิ้งก่อง กิ้งก่า มดแดง แย้ แมลงเม่า แมงนำฝน ด้วง แมงกว่าง เป็นต้น

ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านป่าสักงามนั้นจะพบว่าสภาพของหมู่บ้านแต่ก่อนตอนที่เข้ามาตั้งเป็นหมู่บ้านนั้น ป่าจะมีอยู่ค่อนข้างมาก ซึ่งชาวบ้านที่เข้ามาสามารถเข้ามาจับจองพื้นที่ทำมาหากินและเป็นที่อยู่อาศัยได้โดยไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ มีเพียงการกันพื้นที่เอาไว้ตามความเชื่อที่บรรพบุรุษเคยสั่งสอนไว้ และหมู่บ้านจะมีกฎเกณฑ์ภายในหมู่บ้านที่จะดูแลป่าและผู้คนให้สามารถพึ่งพากันและกันได้

“แต่เดิมน้ำเค็มเรียกกันดั้งเดิมว่าป่าดอนปู่ตา ทุกคนเข้าใจกันหมด พอถึงวันประเพณีก็เป็นพื้นที่ที่พอถึงฤดูกาลทำนาต้องไปไหว้ป่าดอนปู่ตา ต่อมามันก็ขยับขึ้นมาเป็นป่าสาธารณะ เราเอาป่าสาธารณะมาแทน เพราะพื้นที่ดอนปู่ตาตามธรรมเนียมเค้าไม่ใช่ประโยชน์กัน เพราะเป็น

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เลยกเปลี่ยนมาเป็นป่าสาธารณะมันใช้ประโยชน์ได้ แต่พอมาเป็นเดี๋ยวนี้อันก็เป็นป่าชุมชนไปอีก”

ในช่วงเวลาตอนนั้นชาวบ้านเล่าว่าป่าสาธารณะของหมู่บ้าน ทุกหมู่บ้านสามารถใช้ร่วมกันได้ทั้งหมด ทั้งบ้านปงเคียน บ้านร่องหวาย บ้านป่าลัน บ้านป่าเลา บ้านแม่เผื่อ บ้านป่าตึง บ้านคอยศิริมงคล บ้านปงบน บ้านสันไทรงาม บ้านดงมหาวัน และบ้านใหม่ดงมหาวัน หลายหมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกัน และใช้ป่าผืนเดียวกันก็จะใช้ประโยชน์จากป่าเช่นเดียวกัน

“แต่ก่อนใช้ป่าร่วมกันนะ ใช้ร่วมกันหมดทุกหมู่บ้าน เป็นป่าผืนเดียวกัน ป่าดงมหาวันเนี่ยแหละ ไม่หวงกันหรอก ยังไม่กันพื้นที่เหมือนตอนนี้ ใครจะมาใช้ก็ใช้ไป อย่างป่าที่ติดกับป่าสักงามจะมีเห็ดเยอะ หลายคนอย่างที่บ้านแถวคอยศิริเค้าก็จะมาเก็บแถวเรา แถวเค้าไม่ค่อยมี มีแต่หน่อไม้ ตรงเราจะมีสัตว์เป็นสัตว์ตัวไม่ใหญ่ ป่าตรงไหนสัตว์เยอะเราก็ไปตรงนั้น แต่ทุกคนจะรู้นะ อย่างตรงป่าที่เป็นป่าซำก็ไม่ไปตัดต้นไม้ หรือไปล่าสัตว์ ที่ตรงไหนศักดิ์สิทธิ์ทุกคนจะรู้ดี บ้านคนเหนือเค้าก็มาใช้ป่ากับเราด้วย ตอนนั้นไม่ถือเป็นป่าใครทั้งนั้น เป็นของทุกคน” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

ด้วยการที่หมู่บ้านทั้ง 12 หมู่บ้าน ในตำบลดงมหาวันมีผืนป่าสาธารณะเป็นผืนเดียวกัน ในอดีตนั้นชาวบ้านจึงต้องพึ่งพาอาศัยกันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในผืนป่าสาธารณะ ดังคำบอกเล่าของคุณกมล มุทาพร ประธานกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าเลา ที่กล่าวไว้ว่า “ป่าชุมชนแถวนี้มันเป็นป่าผืนเดียวกันเนี่ยแหละ ยาวไปเรื่อย บ้านใครจะใช้ตรงไหนก็เลือกใช้ได้ ของบ้านป่าเลา เราเลือกตรงที่ติดกับหมู่บ้านเรา แต่อณาเขตมันก็ใกล้ ๆ กันหมด ของเราเรียกป่าตรงเราว่า ปากอดเขาน้ำย่อย มันเชื่อมกับเรือกสวนไร่นาของชาวบ้าน มันก็ง่าย แต่ก่อนจะขึ้นไปเก็บอะไรมันก็ง่าย ไปล่าสัตว์ก็ไม่ยาก ป่ามันก็เป็นของทุกคน เราตกลงกันหมดกับทุกหมู่บ้านว่าพื้นที่ตรงป่าจะไม่ให้ใครออกโฉนด หรือ นส.3 และห้ามเข้าไปจับจองเพื่อขาย”

สำหรับหมู่บ้านดงมหาวัน และบ้านใหม่ดงมหาวันที่แยกตัวออกมานั้น ทั้ง 2 หมู่บ้านต่างก็เคยใช้ประโยชน์จากป่าผืนเดียวกันกับป่าสักงามเช่นเดียวกัน

“ป่าของเราเรียกว่าป่าขุนน้ำห้วยซ้าย เป็นป่าที่พวกเรานับถือและเคารพมาก เราชาวเหนือจะเชื่อว่าป่ามีผีอยู่ เพราะฉะนั้นจะทำอะไรก็ต้องเคารพ ป่าชาวบ้านจะพึ่งพิงอยู่มาก ป่าบ้านเราจะเห็นมาก หน่อไม้มาก พวกสมุนไพรเราก็เก็บได้เยอะ เราใช้แทนยา เอามาใช้ทำอาหาร อย่างป่าตรงเราพวกสมุนไพรเยอะ ถ้าพวกเห็ดจะอยู่แถว ๆ ป่าสักงาม ถ้าสัตว์ป่าจะเยอะแถวบ้านร่องหวาย บางทีก็ต้องเลือกไปแล้วแต่พื้นที่ไหนอะไรเยอะ แต่ก่อนใครก็มาเก็บอะไรได้ ไม่มีใครหวงกัน” (จากการสัมภาษณ์คุณโชคอารีย์ วงศ์สกุล)

สำหรับบ้านสันไทรงามนั้นเป็นหมู่บ้านชาวเหนือหมู่บ้านหนึ่งที่ไม่มีเขตป่าสาธารณะ เป็นของตนเอง ดังนั้นในอดีตชาวบ้านในชุมชนจึงต้องอาศัยผืนป่าของชาวบ้านป่าสักงามในการ ดำเนินวิถีชีวิต

“อัยหลายคนในอดีตอพยพมาจากน่าน เพราะหนีความจน ไม่มีที่ทำกิน เลยย้ายมาตั้ง บ้านอยู่บ้านดงมหาวัน แล้วก็เปลี่ยนมาอยู่ตรงสันไทรงามในปัจจุบัน เขาเรียกบ้านเราว่า บ้านหล่ายหนอง บ้านเราไม่ติดป่าเลยต้องป่ากับบ้านป่าสักงาม ก็ตอนนั้นไม่มีใครว่าอะไรหรอก ใช้ได้ เพราะป่ามันไม่มีเจ้าของ ส่วนใหญ่เราก็จะไปเก็บผัก ตัดไม้บ้าง แล้วก็ล่าสัตว์ อาศัยตามป่า บ้านอื่น ๆ นี่แหละ ทำไงได้เราไม่มีป่าติดกับหมู่บ้านของตนเอง (จากการสัมภาษณ์คุณศรีวรรณ นฤภาค)

หรืออย่างบ้านปงเคียน ซึ่งเป็นชุมชนชาวอีสานซึ่งมีพื้นที่ติดกับบ้านป่าสักงามได้บอก เล่าถึงการใช้ประโยชน์จากป่าสาธารณะในอดีตว่า “ป่าเรามีอยู่ 3 แห่ง เป็นป่าที่เรียกว่าดอยป่าซาง ที่หนึ่ง ปาดอยพระธาตุอีกที่หนึ่ง และป่าที่ติดกับเขตวัดอีกที่หนึ่ง เป็นเขตป่าของหมู่บ้าน รวมแล้วก็ ประมาณ 183 ไร่ ส่วนใหญ่ก็มาหาต้นไม้ทำฟืน สร้างบ้าน แล้วมันก็เป็นแหล่งอาหารของหมู่บ้าน อย่างคนรุ่นก่อน ๆ รุ่นพ่อรุ่นแม่เราเค้าจะใช้ประโยชน์จากป่าเยอะ แทบทั้งชีวิตไม่ต้องเสียเงินหรือหา อาหารก็เก็บเอาจากป่า ไม้ทำฟืนก็ได้จากป่า แทบไม่ต้องใช้ดั่งค์ แต่ที่นี้คนเฒ่าคนแก่เค้าก็ยากจะ ให้รักษาป่าไว้ ที่ป่าสักงามเค้าก็มาคุย เพราะเป็นคนบ้านเดียวกัน พื้นที่ติดกัน คือเขตป่ามันติดกัน ถ้าของเค้าเสื่อมของเราก็เสื่อม ของเราเสื่อมของเค้าก็เสื่อม มันก็ต้องพึ่งพากัน” (จากการสัมภาษณ์ คุณสอน แสนคำภา)

สำหรับชาวบ้านป่าสักงามนั้น ปาดอยหมีผูกพันอยู่กับชาวบ้านมาเนิ่นนาน วิถีชีวิตของ ชาวบ้านล้วนเกี่ยวข้องกับหาอยู่หากินในปาดอยหมี ต้องพึ่งพิงอาศัยป่าเป็นสิ่งจำเป็นในการ ดำเนินชีวิต ทั้งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ชาวบ้านได้พึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่าและรักษา ป่ามานานกว่า 40 ปี ชาวบ้านที่นี่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ตลอดทุกฤดูกาล

“แต่ก่อนหน้าฝนคนพากันเข้าป่า ฝนตกมา 7-8 วัน เห็ดจะออกเต็มเลย บ้านเรามีเห็ด ขอนขาว เห็ดปลวก เห็ดดิน เห็ดฟาน มีเยอะเยอะ มีทั้งคนในบ้านคนนอกบ้านมาเก็บกันเยอะเยอะ”

ครูไมตรี ผู้เฒ่าชาวอีสานพูดถึงป่าหน้าฝนที่ครึกครื้นด้วยชีวิตชีวาของสิ่งมีชีวิตน้อย ใหญ่ ชาวบ้านที่อยู่กับป่ามานานจะรู้ว่าสิ่งไหนสามารถเก็บไปต้มแกงกินได้ เห็ดส่วนหนึ่งที่เลือก เก็บมาจะนำมาต้มแกงกินในครอบครัว ที่เหลือก็จะนำไปขายในตลาด ส่วนหน่อไม้ก็เป็นผลผลิตอีก ประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านไปเก็บมาในครัวเรือน และนำไปขาย โดยหน่อไม้จะมีมากในช่วงพฤษภาคม ไปจนถึงเดือนตุลาคมก็จะเริ่มลดลง หน่อไม้ที่ไม่ถูกตัดจะแทงหน่อทะลุดินเริ่มแข็ง แก่ พร้อมทั้งจะ เป็นต้นไม้ให้ชาวบ้านใช้สอยได้ใน 2-3 ปีถัดมา

อย่างไรก็ตามกิจกรรมของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องอยู่กับป่าในแต่ละวัน แต่ละเดือนมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไปมากมาย ในแง่ของการใช้ประโยชน์จากป่าดอยหมี่จากการสัมภาระณ์และสังเกตตลอดช่วงเวลาที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาสรุปได้ดังนี้

1) เป็นแหล่งหาอยู่หากินประจำวัน “ป่าดอยหมี่คือตู้กับข้าวธรรมชาติ” ของชาวบ้าน ป่าสักงามและหมู่บ้านใกล้เคียง ในป่าดอยหมี่มีทั้งพืชและสัตว์สารพัดชนิดที่กินได้ ทั้งผักสด และผลไม้ เช่น ผักหนาม ผักกูด ผักหวาน ผักชะอม เห็ด หน่อไม้ กระท้อนป่า ก้วยป่า ลิ้นจี่ป่า ฯลฯ สัตว์ป่าและแมลงนานาชนิดซึ่งเป็นอาหารจานเด็ดของชาวอีสานที่ขาดไม่ได้ในโต๊ะอาหาร เช่น ไก่ป่า กระรอก กระแต กูดจี่ ต๊กแตน แมลงมัน ฯลฯ นอกจากนั้นก็ยังเป็นแหล่งสมุนไพรนานาชนิดที่มีคุณสมบัติในการรักษาโรคใครเจ็บป่วยไม่สบาย หรือเป็นไข้เล็ก ๆ น้อย ๆ สมุนไพรรักษาตามแบบพื้นบ้านยังมีให้หา เช่น ม้ากระทืบโรง กำลังเสือโคร่ง ฮ่อสะพายควาย จะค้ำน ม้าถอนหลัก เป็นต้น

“ป่าในความหมายของชาวบ้านเดี๋ยวนี้นี้กับแต่ก่อนก็ยังเหมือนเดิม เป็นแหล่งทำมาหากินของเค้า แต่อาจจะใช้ประโยชน์ด้วย เพราะคนพึ่งพาภายนอกมาก อย่างมีเห็ดเหาะ แต่คนก็ไม่ค่อยได้เข้าไปเก็บส่วนมากจะเป็นเห็ดโคน แล้วหาเห็ดตอนนั้นมันก็ไม่ยาก ไปซื้อเอาที่ตลาด เห็ดฟาง เห็ดโคนก็มีขาย เห็ดสามารถหาได้ทุกฤดูกาล ไม่ว่าจะเป็เฉพาะหน้าฝน วิธีชีวิตก็เปลี่ยนไป การใช้ประโยชน์ตรงนั้นก็ลดลง จะได้ประโยชน์ทางอ้อม คืออากาศดี สิ่งแวดล้อมที่ดีในหมู่บ้าน เห็ดจะออกในฤดูหน้าฝน หน่อไม้ก็หน้าฝน หน้าแล้งแล้วไม่ค่อยมี แต่การใช้ไม้ ใช้ได้ตลอดไม่ได้เลือก ถ้าต้องการใช้ก็ใช้ได้เลย อย่างทุกวันที่ 2 ก็ไปตัดเอาได้เลย เภารรถไปใส่มา เอาการากักตุนไว้ หลังจากเมษา พฤษภาคม ก็หน้าฝนแล้ว ทุกคนก็ต้องไปกักตุนไว้ เอาพินมาไว้”

2) แหล่งไม้พินในการหุงต้ม พืชพรรณไม้ในป่าดอยหมี่เป็นไม้พื้นเมืองที่โตเร็ว การตัดไม้เพื่อใช้สอย ทำพิน เมาถ่าน จึงอาศัยพืชพันธุ์ไม้ในป่าที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นเชื้อเพลิง เช่น ไม้เสียว ไม้เหียง และที่สำคัญป่าเป็นแหล่งเก็บไม้พินไม้แห้งใช้นึ่งข้าว ต้มผัก ต้มแกง และเป็นเชื้อเพลิงให้ความอบอุ่นภายในครอบครัวได้ เนื่องจากในสมัยก่อนหมู่บ้านยังไม่มีไฟฟ้าใช้ อีกทั้งตะเกียงก็เป็นสิ่งที่หายากต้องออกไปซื้อมาจากตลาดในเมืองเชียงราย หนทางที่จะไปก็มีแค่ทางเรือที่ต้องล่องแม่น้ำกกลงไปใช้เวลาไปกลับทั้งวัน ชาวบ้านในอดีตจึงใช้ไม้ในการทำให้แสงไฟส่องสว่าง

“แต่ก่อนเวลาจะออกไปทำนา ไปเลี้ยงสัตว์ หรือออกไปเก็บเห็ด เก็บหน่อ ล่าสัตว์ในป่าก็จะใช้ไฟได้มาจุดไฟ มันเป็นยางไม้ที่แข็งตัว ต้นไม้ที่มียางต้นอะไรก็ได้กรีดให้มันไหล แล้วพอแข็งเราก็เก็บมาทำขี้ได้ เอาไว้จุดไฟ” (จากการสัมภาษณ์นายดำรง ไสมาภา)

3) เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ บริเวณปากทางเข้าสู่ป่าดอยหมี่จะเป็นพื้นที่ที่ติดกับที่ดินทำมาหากินหรือนาของชาวบ้าน ดังนั้นบริเวณดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ว่างเหมาะแก่การนำวัวควายของชาวบ้านมาเลี้ยง เนื่องจากในบริเวณดังกล่าวมีพืชหญ้าหลายชนิดที่เหมาะสมสำหรับเป็นอาหารของ

วัวควาย การเลี้ยงวัวควายในป่าดอยหมีที่ติดกับหัวไร่ปลายนาของชาวบ้านสะดวกและไม่ยุ่งยาก หลังจากด่อนวัวควายลงพื้นที่แล้วก็ปล่อยให้หากินเอง ตกเย็นก็ด่อนเข้ากัปลคอก

4) เป็นแหล่งวัสดุ เครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือน ป่าดอยหมีเป็นแหล่งของไม้ใช้สอยทั้งในการก่อสร้าง จักรสาน ทำเครื่องใช้อุปกรณ์ในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นหวาย แขง อ้อ หญ้าแฝก และไม้ไผ่ โดยเฉพาะไม้ไผ่หรือไม้ฝางนั้นเป็นสิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งเมื่อประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา เพราะถือเป็นปัจจัยที่ 4 อันเป็นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชน ขณะนั้นชาวบ้านยังคงใช้ไม้มาสร้างบ้านเรือน หรือไม้ก่อสร้างคอกวัว คอกหมู คอกเป็ด คอกไก่ ตามแต่วิถีของครอบครัว ยามเมื่อต้องการซ่อมแซมบ้าน ไม้เหียง ไม้เปาะ ไม้แงะ ไม้ตีนเป็ด สามารถเลือกตัดใช้ได้ แต่ไม้บางชนิดที่เป็นไม้ต้องห้ามห้ามตัด เช่น ไม้สองนาง ไม้ที่มีเกาวัลย์รอบต้น ไม้ที่ฟ้าผ่าตาย ไม้ที่ปลายโน้มไปติดไม้ต้นอื่น ไม้ปลายด้วน ไม้ที่มีปลวกนกแมลงเป็นกาฝาก เป็นต้น ไม้ที่ตัดจากในป่าได้บ้างนำมาทำยุ่งฉางข้าว พกถาดไม้สำหรับนวดข้าวเหนียว ครกตำข้าว กี๋ทอผ้า

5) เป็นแหล่งทำการเกษตร การทำเกษตรในป่าดอยหมีมีทั้งทำนาปลูกข้าว และทำไร่ ข้าวโพด หรือปลูกพืชผักสวนครัว โดยชาวบ้านใช้ป่าเป็นที่ดินทำกินด้วยการทำการครอบครองพื้นที่เพื่อทำเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งที่ดินทำกิน ชาวบ้านก็จะทำการบุกเบิกและแผ้วถางพื้นที่สำหรับการทำนา ทำไร่ ทำสวน โดยชาวบ้านถือระบบกรรมสิทธิ์ร่วมที่ใครเมื่อจับจองที่ดินเป็นของตนเองแล้วก็สามารถที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ได้ และจัดสรรพื้นที่ของตนเองไว้เป็นส่วน ๆ เพื่อที่จะได้ใช้หมุนเวียนในการทำเกษตรกรรมต่อไป

สถานการณ์ความขัดแย้งของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม: เงื่อนไขในการก่อกำเนิดวาทกรรมการจัดการป่าของชาวบ้านป่าสักงาม

เงื่อนไขและปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านป่าสักงามหันมาปะทะต่อสู้และสร้างวาทกรรมการจัดการป่าของชุมชนขึ้นมาด้วยตนเองนั้นมีสาเหตุมาจากสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน และระดับภาครัฐ ความขัดแย้งทั้งสองระดับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผลักดันให้ชาวบ้านป่าสักงามสร้างกระบวนการต่อสู้ขึ้นมา เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิต่าง ๆ ที่ชุมชนควรจะได้

ความขัดแย้งในระดับชุมชน เมื่อแรกที่ชาวบ้านป่าสักงามได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาตั้งบ้านเรือนที่จังหวัดเชียงรายในปีพ.ศ. 2509 สิ่งที่ชาวบ้านซึ่งเป็น “คนอีสาน” จากหลากหลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบเจอก็คือ ความขัดแย้งและการปะทะกันทางความคิดในเรื่องต่าง ๆ กับกลุ่มคนภาคเหนือ หรือที่เรียกตนเองว่า “คนเมือง” ทั้งเรื่องทั้งเรื่องทัศนคติที่มองชาวอีสานที่อพยพมาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และเรื่องความขัดแย้งในเรื่องการจัดการทรัพยากรเรื่องป่า

ในเรื่องทัศนคติที่มองชาวอีสานที่อพยพมาว่าเป็นคอมมิวนิสต์นั้น เนื่องมาจากกลุ่มคนเหนือในหมู่บ้านบริเวณละแวกใกล้เคียงเข้าใจและมองชาวอีสานที่อพยพมาว่าเป็นกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่ดำเนินงานภายใต้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และอพยพย้ายถิ่นหนีการจับกุมของรัฐบาลในช่วงเวลาดังกล่าว รวมทั้งมองว่ากลุ่มชาวอีสานที่อพยพเข้ามานั้นเป็นผู้บุกรุกพื้นที่ดินทำกินและแย่งทรัพยากรธรรมชาติของคนภาคเหนือ จากทัศนคติดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดปัญหาขึ้นระหว่างชุมชนในที่สุด

“ขึ้นมาก็มีความขัดแย้งกับคนเหนือ เรามามีความขัดแย้งปี 2510-2512 มีปัญหากับดงมหาวัน แถว ๆ นี้สันไทรงามก็มีบ้าง สันไทรงามเป็นคนย้ายมาจากเมืองน่าน คนที่เป็นคนชุมชนนี้จริง ๆ คือหมู่ 12 กับหมู่ 1 ดงมหาวัน ที่เป็นคนเหนือโดยตรง สันไทรงามตามมาปี 2511 เราเรียกว่าบ้านหลายหนอง คือบ้านฝั่งโน้นแล้วค่อยเปลี่ยนเป็นบ้านสันไทรงาม” (จากการสัมภาษณ์ กำนันสมจันทร์ เผือกนอก)

“ที่มีปัญหาอาจจะเป็นเรื่องของพื้นที่บางส่วน เป็นเรื่องของการพลัดถิ่น เราย้ายมา คนอีสานกับคนเหนือมีปัญหากัน พออีสานอพยพมาเค้าบอกเป็นคอมมิวนิสต์มีคนสื่อให้เป็นอย่างนั้น ไม่สามารถสร้างบ้านตรงนั้นได้ เค้าถือว่าเป็นคนอีสานที่เป็นคอมมิวนิสต์ที่ถูกไล่มาจากอีสาน เพราะว่าคอมมิวนิสต์มันเกิดขึ้นที่อีสาน พี่ว่ามันเชื่อมโยงกันหมด พอย้ายขึ้นมาก็บอกว่าเป็นคอมมิวนิสต์ คนในพื้นที่เค้าก็ระแวงขึ้นมา เรามาเพื่ออะไร แล้วก็มีการแย่งพื้นที่ทำกิน ที่ดิน คือมันซื้อบ้าง ไม่ซื้อบ้าง บางทีก็ยึดเอาบ้างก็เกิดการฆ่ากันเยาะ ยิ่งกันระหว่างเหนืออีสานช่วง 2510 - 2511” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

“หมู่บ้านสันไทรงามเราเป็นคนเหนือใช่ไหม แต่ก่อนตอนเราเด็ก ๆ คนเผ่าคนแก่เค้าจะห้ามเลยนะว่าไม่ให้เราคนเหนือมาแต่งงานกับคนอีสาน อย่างเค้าบอกเลยห้ามแต่งงานกับคนร่องห้วย ไม่แต่งกับคนป่าสักงาม ปงคียน ไม่แต่งกับคนลาว สื่อกันไม่เคยเข้าใจกันเลย 20 กว่าปีก่อน ถ้าอีสานมาแ้วคนเหนือคนเหนือก็จะดี คนเหนือมาแ้วบ้านคนอีสานคนอีสานก็จะดี ต้องให้ผู้เฒ่าของแต่ละหมู่บ้านต่างมาผูกเสี่ยวกัน เอาคนที่มีเรื่องกันมาผูกเสี่ยวกัน เดียวนี้จะมีการผูกเสี่ยวกัน หมู่ 5 หมู่ 6 หมู่ 5 ฆ่ากับหมู่ 6 หมู่ 1 ไปเที่ยวดอยศิริก็โดนฆ่า วิธีผูกเสี่ยว ผูกเชือกส่งสอนกัน ให้คนวัยรุ่นไม่ค่อยมีการตีกัน เดียวนี้ก็จัดที่วัดสันไทรงามเอาคนอีสาน คนเหนือ มาร่วมพิธีกันมากินไก่กัน แล้วก็ดี จัดทุกปี” (จากการสัมภาษณ์คุณศรีวรรณ นุกาศ ชาวบ้านหมู่บ้านสันไทรงาม)

“อย่างมีความขัดแย้งก็เอาพ่อหลวงมาคุยกัน อย่างเด็kmันไปตีกันก็เอาพ่อหลวงไปเคลียร์หรืออย่างพี่น้องไปลักลอบตัดไม้ที่พี่จับมาพ่อหลวงหมู่ 5 ก็ไปคุยกับพ่อหลวงหมู่ 9 ก็บอกว่ามติในที่ตำบลเราคุยกันแล้ว แต่ทำไมลูกบ้านคุณมาทำอย่างนี้ หมู่บ้านหนึ่งก็ต้องมีมาประชุมกันคุยกันถ้าตกลงกันไม่ได้ก็ต้องคุยกันทางกฎหมาย แต่ส่วนใหญ่จะคุยกันได้ เพราะพยายามจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับทางการ” (จากการสัมภาษณ์กำนันสมจันทร เผือกนอก)

การปะทุขึ้นของความขัดแย้งระหว่างคนอีสานในหมู่บ้านป่าสักงาม และคนเหนือในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงเกิดขึ้นอีกระลอกหนึ่งเมื่อปี พ.ศ. 2516 เมื่อชาวบ้านป่าสักงามได้กำหนดพื้นที่ป่าสาธารณะของหมู่บ้านที่ติดกับวัดจำนวน 15 ไร่ ที่เรียกว่า “ป่าดอยหมี่” เป็นเขตอภัยทาน และต่อมาในปี พ.ศ. 2528 ถนนเข้าออกหมู่บ้านเริ่มสะดวกสบายมากขึ้น เจ้าหน้าที่รัฐจากกรมชลประทานได้เข้ามาสำรวจป่าดอยหมี่ อ้างการสำรวจพื้นที่เพื่อเตรียมสร้างอ่างเก็บน้ำ ทำการตัดโค่นต้นไม้ใหญ่กว่า 300 ไร่ เพื่อวางกล่องส่งหาแนวระดับสันอ่างเก็บน้ำ หลวงพ่อประจวบชัยมิโม พระภิกษุจากอีสาน และชาวบ้านจึงพร้อมใจกันย้ายสำนักสงฆ์จากบริเวณโรงเรียนขึ้นไปอยู่บริเวณป่าดอยหมี่ พร้อมประกาศเขตป่าที่เหลือ 800 กว่าไร่ เป็นเขต “ป่าอภัยทาน” ทั้งหมด เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า

จากการกันพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่าประมาณ 800 กว่าไร่ของหมู่บ้านป่าสักงามเป็นป่าอภัยทานทำให้หมู่บ้านข้างเคียงที่เคยใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกันได้ถูกกันพื้นที่ไม่ให้เข้ามาใช้ประโยชน์ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ชาวบ้านต้องการขยายพื้นที่ทำกิน เพื่อปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ส่งขายนายทุน การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดที่เป็นที่พึงพิงของชาวบ้านตำบลงมหาวนจึงเกิดขึ้น

“ตอนนั้นบ้านป่าสักงามเค้ามักกันพื้นที่ 800 - 900 กว่าไร่เป็นพื้นที่ป่าอภัยทานหมดเลย เราก็ใช้ป่าลำบาก เพราะต้องทำข้าวโพด ตอนนั้นรายได้จากการตัดฟันส่งโรงบ่มยากดี ป่าก็เขาไปใช้ไม่ได้ มันเคยใช้ได้ แล้วเค้ามาระบุประกาศแบบนี้มันก็แปลก มีสิทธิอะไรละ ยอมรับว่าตอนนี้ก็โกรธกันอยู่ แต่ตอนนี้คุยกันรู้เรื่องแล้วนะ เราก็เอาคนบ้านเราไปคุยเลย คนใหญ่ ๆ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่ที่นำเคารพ ไปบอกว่าต้องแบ่งนะ ยึดไปหมดเลยไม่ได้ เค้กก็เลยยอมแบ่งป่าให้พวกเราดูแล ป่าตรงบ้านเราเราก็ต้องดูแล เค้กก็เอาไปแค่ป่าตรงบ้านเค้า เอาทั้ง 800 เป็นไปไม่ได้ ” (จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านทองคำ นัยติบ ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงมหวาน)

เมื่อป่าถูกแบ่งและกันพื้นที่ไว้สำหรับหมู่บ้านป่าสักงาม หมู่บ้านที่ไม่ได้ติดกับผืนป่าจึงเกิดปัญหาในเรื่องการใช้ทรัพยากร หมู่บ้านสันไทรงามเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับผลกระทบอย่างสูง เนื่องจากหมู่บ้านไม่มีพื้นที่ติดป่า ต้องอาศัยผืนป่าของหมู่บ้านอื่นร่วมกัน ดังนั้นเมื่อหมู่บ้านป่าสักงามกันพื้นที่ไว้เป็นของหมู่บ้านตนโดยเฉพาะ หมู่บ้านสันไทรงามจึงไม่มีผืนป่าที่จะเข้าไปใช้

ประโยชน์ได้ ทำให้ความขัดแย้งระหว่างคนอีสานบ้านป่าสักงาม กับคนเหนือหมู่บ้านข้างเคียงปะทุขึ้นมาอีกระลอกหนึ่ง

“เกิดปัญหาหลายตอนนั้นเราไม่มีป่าใช้ ที่ดินเราก็ถูกนายหน้ากว้านซื้อไปให้ผู้มีอิทธิพล มันมีเงินใช้แต่แป็บเดียวก็หมด พอเงินหมดที่นี้ที่ทำงานก็ไม่พอ ป่าที่เคยเข้าไปอาศัยเพื่อให้มีชีวิตอยู่ก็ไม่มีเข้าบ้านอื่นก็ไม่ได้ เราเข้าไปคุยกับผู้ใหญ่บ้านป่าสักเค้าก็ไม่ยอม ตอนนั้นชาวบ้านเกิดปัญหากันเยอะ ถึงขั้นเกลียดไม่มองหน้ากันเลยก็มีนะ ป่ามันเคยเป็นของร่วมกันใช้มัย แล้วทำไมคุณมาทำอย่างนี้” (จากการสัมภาษณ์นายประสิทธิ์ อินไชย สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลดงมหาวัน สมาชิกหมู่บ้านสันไทรงาม)

“อย่างสันไทรงามไม่มีป่า แต่ก่อนใช้ป่ากับหมู่ 1 พอกันที่ แล้วก็มีไปทำมาหากินกับพื้นที่ป่าสักงามบ้าง ตอนแรกก็มีบ้างก็แก้ปัญหากันไป เดียวนี้ก็ยังมีการลักลอบบ้าง”

“เช่น หมู่ 1 กับหมู่ 12 บ้านดงมหาวัน หมู่บ้านสันไทรงาม ชาวเหนือในละแวกใกล้เคียงส่วนใหญ่มองชาวอีสานซึ่งเข้ามาจับจองพื้นที่ในภาคเหนือ หรือบริเวณหมู่บ้านป่าสักงามเป็นผู้บุกรุกพื้นที่ มีปัญหามีเยอะ สันไทรงาม ดงมหาวัน โดนป่าสักงามจับหมด ร่องหวายก็ไปจับได้ประมาณ 3 ครั้ง สันไทรงาม 4 ครั้ง ทั้งรถอีแต่น ทั้งไม้ เค้าไปตัดไม้ไผ่ เค้าถือว่าเค้าใช้ตรงนี้มานานแล้ว เค้าก็ลักลอบมาตัด” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

ความขัดแย้งเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2530 เมื่อชาวอีสานหลายคนที่ย้ายภูมิลำเนาอยู่ภาคเหนือถูกยิงเสียชีวิตลง ไม่ว่าจะเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายซึ่งมีภูมิลำเนาเป็นคนอีสานถูกยิงตายที่อำเภอเชียงแสน ผู้กำกับศรีเดชรัฐ ภูมิประมาน ได้ถูกฆาตกรรมเสียชีวิตลง การที่ชาวบ้านในหมู่บ้าน นายบุญส่ง นัยต๊ิบ ที่ถูกส่งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านที่หมู่บ้านดงมหาวันถูกฆ่าตาย หรือแม้กระทั่งเหตุการณ์ที่นายทรงธรรม ปัญญาดี ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงรายในช่วงเวลานั้น ได้ประกาศว่าจะอพยพคนอีสานกลับถิ่นฐานบ้านเกิดให้หมด ล้วนเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง และการปะทะกันระหว่าง “คนเมือง” ในหมู่ 1 และหมู่ 12 บ้านดงมหาวัน บ้านสันไทรงาม และ “คนอีสาน” ในชุมชนป่าสักงาม ความขัดแย้งทั้งหมดได้ทำให้กลุ่มชาวบ้านภาคเหนือกลุ่มหนึ่งล้อมปิดหมู่บ้านป่าสักงามและหมู่บ้านของคนอีสานใกล้เคียง และนำไปสู่การพูดคุยเพื่อแก้สถานการณ์ความขัดแย้ง โดยชาวบ้านป่าสักงามได้ตัดสินใจไปหานายยวง เขียมศิลา ซึ่งเป็นคนรู้จักที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานด้วยกัน และนายยวง เขียมศิลา ยังเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านป่าสักงาม ที่สำคัญยังดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นผู้แทน

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของกรุงเทพมหานคร ชาวบ้านจึงทำการขอร้องนายยวงให้พาไปหาจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อยุติปัญหาดังกล่าว ในกระบวนการพูดคุยในครั้งนั้นประกอบไปด้วยนายทองธรรม ปัญญาดี เป็นผู้แทนจังหวัดเชียงราย นายยวง เอี่ยมศิลา เป็นตัวแทนของคนภาคอีสาน และครูโฮม ตัวแทนของชาวบ้านป่าสักงาม ซึ่งผลของการไปเจรจากับจอมพลถนอม กิตติขจร นั้นนายกรัฐมนตรีก็ได้เพียงแค่ส่งบุคลากรให้ไปตรวจสอบว่าชาวบ้านในชุมชนป่าสักงาม และชาวอีสานในพื้นที่ใกล้เคียงเป็นคอมมิวนิสต์จริงหรือไม่เท่านั้น แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นก็ยังไม่ดับไป และพร้อมครุกรุ่นขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลา

ความขัดแย้งในระดับภาครัฐ เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาสร้างกระบวนการต่อสู้ต่าง ๆ โดยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเจ้าหน้าที่ของภาครัฐในเบื้องต้นนั้นอยู่ที่เรื่องการถูกมองเป็นคนอื่น ด้วยความที่เป็นคนต่างถิ่นที่อพยพย้ายมาจากภาคอีสานช่วงที่มีการขับไล่พรรคคอมมิวนิสต์ออกจากป่าจึงถูกมองว่าชาวอีสานที่อพยพมาอาจจะเป็นกลุ่มคนที่เป็นพรรคพวกเดียวกับคอมมิวนิสต์ ดังนั้นชาวบ้านจากป่าสักงามจึงมักจะถูกจับตามองและถูกปฏิบัติในฐานะเป็นคนต่างถิ่นที่มักจะไม่ได้รับสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเหมือนคนอื่น ๆ

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเจ้าหน้าที่ของทางภาครัฐนั้นมีจุดเริ่มต้นขึ้นจากนโยบายป่าไม้จากส่วนกลางที่ถือว่าที่ดินที่มีป่าไม้ทุกประเภทเป็นผืนป่าที่รัฐเป็นเจ้าของครอบครอง เป็นพื้นที่ที่ทางรัฐ เรียกว่าพื้นที่ป่า นสร. หรือพื้นที่ครอบครองของรัฐ ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่สามารถครอบครองพื้นที่ดังกล่าวได้ และด้วยวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงอยู่กับป่า ทำให้ชาวบ้านมักจะเข้าป่าไปเพื่อเก็บของป่า ล่าสัตว์ รวมทั้งตัดไม้เพื่อมาสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นปกติ ทำให้เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้จังหวัดเชียงรายที่รับนโยบายมาส่วนกลางเข้าทำการจับกุม และนำกำลังมาจับชาวบ้านที่ตัดไม้ นำไม้มาสร้างโรงเรียน มาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่ทำมาหากิน

“ทางหมู่บ้านก็บอกว่าไม่เอา พื้นที่ทั้งหมดเราจัดการเอง เราก็ต่อสู้ บอกว่าป่าตรงนี้ก็ป่าของเรา แต่เราก็พยายามกดดัน ถูกจับเราก็กดดันเอาคนของเราคืนมา เราก็ประกาศป่าไม้ห้ามเข้ามายุ่งเกี่ยว มาจับเราทำไม ไม่ให้เกียรติชาวบ้านในฐานะที่เค้าเคยดูแลป่ากันมานาน มันก็มีการเจรจา ก็เลยตั้งคณะกรรมการ กฎกติกาขึ้นมา ประกาศให้รู้ว่าป่าตรงนี้เป็นของป่าสักงามนะ เค้ากฎระเบียบกติกาตรงนี้ไปให้ป่าไม้ เรามีแผนนโยบายอย่างนี้ มีการจัดการ มีการฟื้นฟู มีการจัดการแนวกันไฟ ป่าไม้เค้าก็ไปดู” (สัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

กระบวนการต่อสู้มันเกิดเพราะระบบการจัดการของภาครัฐ ความไม่เป็นธรรม ทำไมพี่น้องเราใช้ประโยชน์จากป่าไม่ได้ ใช้ป่าป่าไม้ก็จับ ตัดไม้มาสร้างบ้านก็จับ ความเป็นธรรมอยู่ตรงไหน ต่อสู้เพราะความขัดแย้งกับความไม่เป็นธรรม พื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ นสร. เป็นพื้นที่ของรัฐ แต่เราก็ขอจัดการเอง แต่ก่อนพื้นที่ตรงนี้เป็นป่าสงวนนะ ส่วนหนึ่งเป็นป่าสงวนแห่งชาติ อีกส่วนหนึ่งไม่ใช่ ที่ป่าสักงามด้านหนึ่งเป็นป่าสงวน อีกด้านไม่ใช่ ด้านหนึ่งออก นส.3 ได้ อีกด้านไม่ได้ ถ้าจะออกก็คือ สปก.4-01 ในพื้นที่ตรงไหนก็ตามจะเป็นเขตป่าสงวนหรือไม่ก็ตามพี่น้องช่วยกันดูแล” (สัมภาษณ์คุณพิชัย พูลเพิ่ม คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

ประกอบกับในช่วงเวลาประมาณปี พ.ศ. 2516 เมื่อรัฐบาลไทยได้ให้สัมปทานป่าไม้สักและไม่เบญจพรรณกับบริษัทเอกชนรายหนึ่งในบริเวณหมู่บ้านป่าสักงามและใกล้เคียง โดยบริษัทที่ได้รับสัมปทานไม่ได้ตัดไม้ตามเงื่อนไขที่รัฐกำหนด และยังได้จ้างแรงงานชาวบ้านทำการเลื่อยไม้ส่งขายบริษัท ทำให้ป่าไม้ในบริเวณหมู่บ้านเริ่มเสื่อมโทรมและสูญหายไป

“ข้อเท็จจริงส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นเพราะพวกเราชาวบ้านเองด้วยก็ได้ที่ป่ามันเริ่มหมด พวกเรามาเมื่อเปล่าหรือที่เรียกว่ามาตายเอาดาบหน้า พวกเราต้องการบ้าน ต้องการที่ทำกิน พวกเราจึงมีความจำเป็นต้องถางป่าตัดต้นไม้ ที่เราตัดก็เอามาสร้างบ้าน สวนที่ดินที่ได้มาอย่างมาก็แค่คนละประมาณ 5-6 ไร่ เท่านั้นเอง คือมันเหนื่อยทำไมไหว ที่เราก็ก็นี่พื้นที่สัมปทานป่าต้นไม้ใหญ่ ๆ เขาตัดไปแล้วทั้งนั้น บางครั้งคนภายนอกเข้ามาล้มไม้ใหญ่หลายคน เบงอิทธิพลขอซื้อบ้าง พอไม่ให้ก็ลักตัดกันตอนกลางคืน พอทะเลาะกันก็ถ่มแก๊สสารพัด ใส่ความว่าเป็นคนลาว พูดอีสานเป็นคอมมิวนิสต์ ชาวบ้านบางคนก็ไปรับจ้างเลื่อยไม้ตัดไม้ขายให้กับบริษัทที่ทำสัมปทานก็มีเยอะแยะ” (จากการสัมภาษณ์พ่อยุทธ จุลจุมพงษ์ ประธานเครือข่ายป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม ในสมัยแรก)

นอกจากการรับจ้างตัดไม้เลื่อยไม้ขายนายทุนแล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังคงดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรม โดยในช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านป่าสักงามจะนิยมการทำนามากกว่าการปลูกพืชไร่ เช่น การปลูกข้าวโพด ปลูกปอ และปลูกมันสำปะหลัง เนื่องจากในอดีตถนนและการคมนาคมในหมู่บ้านยังไม่สะดวก มีแต่การโดยสารทางเรือเท่านั้น การส่งขายข้าวโพดจึงยังไม่เป็นที่นิยมในหมู่บ้าน แต่เมื่อพ.ศ. 2523 รัฐบาลได้ทำการตัดถนนยุทธศาสตร์สายเชียงราย-พญาเม็งราย-เชียงของ ขึ้นมาเพื่อการคมนาคม พ่อค้าคนกลางจึงเข้ามารับซื้อข้าวโพดในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงหันมาขายพื้นที่ทำไร่ข้าวโพด และบุกเบิกพื้นที่ป่ามากขึ้น ประกอบกับนโยบายของทางรัฐเมื่อในช่วงปี พ.ศ. 2518 – ปี พ.ศ. 2520 ที่ผ่านมาได้ส่งเสริมและประกาศให้ประชาชนในประเทศไทยทำการปลูกพืชเชิงพาณิชย์เพื่อการค้า โดยเฉพาะข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปอ และมันสำปะหลัง ประชากรในหลายภาคจังหวัดก็ทำการขานรับนโยบายปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าว ไม่เว้นแม้แต่ชาวบ้านป่าสัก

งามที่จังหวัดเชียงราย ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่เคยปลูกข้าวโพดฝักอ่อนประปรายก็หันมาปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปอ และมันสำปะหลัง ตามนโยบายของรัฐบาล การทำไร่ของชาวบ้านก็ได้เปลี่ยนจากการทำไร่เพื่อการยังชีพเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายเพียงอย่างเดียว และพื้นที่ทำไร่ต่าง ๆ ทั้งข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ไร่ปอ ไร่มันสำปะหลังได้ค่อย ๆ ขยายเพิ่มขึ้นกลืนกินผืนป่าที่ชาวบ้านใช้เก็บเห็ดเก็บหน่อไม้มากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านได้ทำการขยายที่ดินทำกินเพื่อปลูกพืชไร่มากขึ้น ชาวบ้านที่มีกำลังมากและมีเครื่องทุ่นแรงก็สามารถบุกเบิกพื้นที่ป่าได้มาก จนพื้นที่ที่กันไว้สำหรับเป็นพื้นที่ทำกินแทบจะไม่มีต้นไม้ใหญ่เหลืออยู่ให้ปลูกทำกินอะไรได้ ชาวบ้านจึงรุกเข้าสู่พื้นที่ป่าสาธารณะของหมู่บ้านในที่สุด

ในเวลาใกล้เคียงกันประมาณปี พ.ศ. 2524 พ่อเลี้ยงจากจังหวัดสุโขทัย และจังหวัดลำปาง ได้เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้อีกครั้งหนึ่ง โดยเป็นสัมปทานโรงบ่มยาและสัมปทานขุดเจาะน้ำมันยาง ในครั้งนี้บริษัทได้นำช่างเข้ามาชักลากไม้สักที่โดนสัมปทาน และมีการขุดเจาะน้ำมันจากไม้ยางตามที่ไร่นา โดยจ้างผู้ขายในหมู่บ้านบางส่วนเป็นรายวันไปตัดไม้ เผาถ่าน ตามขนาดที่สั่งเพื่อส่งให้บริษัท นอกจากนั้นก็ยังมีชาวบ้านบางส่วนไปลักลอบตัดไม้เพื่อขายกับตัวบริษัทเองอีกด้วย ในขณะที่ชาวบ้านผู้หญิงบางส่วนจะไปทำงานรับจ้างในโรงงานบ่มยา เพื่อคัดใบยาสูบ หรือนำใบยาสูบไปเรียงในเตาบ่มยา

นอกจากนี้ ยังมีชาวบ้านบางส่วนได้ทำการลักลอบตัดไม้ใหญ่ เพื่อนำไปขายนายทุนที่ในเมืองเชียงราย โดยมีการใช้เครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ ทั้งรถไถ และเครื่องยนต์ในการตัดเลื่อยไม้ ทำให้การตัดไม้เป็นไปอย่างรวดเร็ว และได้ปริมาณมากขึ้น อีกทั้งชาวบ้านบางส่วนก็เริ่มที่จะใช้ไม้เนื้อแข็งในการนำมาสร้างที่อยู่อาศัย และที่ทำมาหากิน เริ่มมีการนำไม้ใหญ่มาทำเสาบ้าน แปรรูปไม้มาทำผนังและพื้นบ้าน และล้อมรั้วพื้นที่ทำกิน ทั้งที่นาและที่ไร่

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้ป่าซึ่งเคยเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญของชาวบ้านถูกนำไปเป็นแหล่งวัตถุดิบในการผลิตเชิงอุตสาหกรรม ทำให้ป่าไม้ในช่วงเวลาดังกล่าวลดน้อยลงไปจนกลายเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมในที่สุด

“ลักลอบตัดไม้ขายบริษัท ตัดเลื่อยขายคนไปสร้างบ้าน ขายนายทุนบ้าง ป่ามันก็ลดลง สาเหตุที่ป่าหมด 1 ขาย เราต้องยอมรับว่าชาวบ้านยากจน อีกส่วนก็คือนโยบายสัมปทานกับขยายพื้นที่ปลูกข้าวโพดมัน ปอส่งออก ชาวบ้านเค้าต้องการพื้นที่เยอะเพื่อปลูก เค้าก็ถางพื้นที่ป่าหมด ถ้าจะพูดกันตรง ๆ ถ้าชาวบ้านไม่ได้ประโยชน์จากป่าก็คงไม่มีผลกระทบอะไรมากมาย เรามีที่ดินเป็นของตนเอง ที่นาก็มีพืชมีอะไรที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้” (จากการสัมภาษณ์คุณพิชัย พูลเพิ่ม คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

จากปัญหาป่าที่สูญหายไปและเสื่อมโทรม ทำให้ภาครัฐมองว่าสาเหตุเกิดจากชาวบ้านเข้าไปรุกป่าพื้นที่ป่าจนเกิดความเสียหาย จึงสั่งการลงไปยังพื้นที่ให้ทำการกันพื้นที่ป่าออกจากชาวบ้านให้เร็วที่สุด หากชาวบ้านคนใดขัดขืนก็ให้ทำการจับกุมได้ทันที ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับภาครัฐมีความรุนแรงมากขึ้น และนำไปสู่การลุกขึ้นมาสร้างกระบวนการต่อสู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งการดำรงอยู่ในพื้นที่ได้อย่างแตกต่าง โดยเฉพาะความขัดแย้งกับภาครัฐนั้นได้เพิ่มระดับความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องมาจากนโยบายการจัดการป่าของภาครัฐที่แปรเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม

วาทกรรมว่าด้วย “ป่า” และ “การอนุรักษ์”

ภายหลังที่มีการประกาศนโยบายป่าไม้ในปี พ.ศ. 2484 ที่ว่า “ป่า” คือพื้นที่ที่ยังไม่มีใครเป็นเจ้าของตามกฎหมายที่ดิน ภาครัฐก็พยายามผลักดันให้คนที่อยู่ในป่าแยกออกจากป่า และให้ชาวบ้านที่ครอบครองป่าทำการคืนผืนที่ดินดังกล่าวนั้นให้กับภาครัฐ รัฐก็ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้เพิ่มเข้ามา

ในปี พ.ศ. 2503 รัฐเริ่มออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คือ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 ตามด้วยพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 โดยการสนับสนุนแนวคิดจากสหประชาชาติ และ IUCN (International Union for Conservation of Natural Resource สหภาพว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ) ให้สงวนพื้นที่พร้อมทั้งพืชและสัตว์ซึ่งงดงามน่าสนใจเป็นพิเศษให้ประชาชนได้ชื่นชมและเพื่อรักษาพื้นที่ที่ยังไม่ถูกรบกวนเพื่อการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ โดยห้ามมนุษย์เข้าไปอยู่อาศัยหรือรบกวนอย่างเด็ดขาด

การปฏิบัติงานของกรมป่าไม้ภายใต้กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ทั้งหมดที่มีอยู่ทั้งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ยังปรากฏว่าพื้นที่ป่าของประเทศลดลงอย่างต่อเนื่อง ในที่สุดรัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่ดำเนินการจัดวางนโยบายป่าไม้แห่งชาติขึ้น

นโยบายป่าไม้แห่งชาติถูกประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2528 โดยมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 3 ธันวาคม 2528 กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ แบ่งเป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ร้อยละ 15 และป่าเพื่อเศรษฐกิจร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (ปี 2535 – 2539) ได้มีการปรับเปลี่ยนสัดส่วน

ตัวเลขใหม่โดยให้พื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นร้อยละ 25 และป่าเศรษฐกิจเป็นร้อยละ 15 ของพื้นที่ทั้งประเทศ นอกจากนั้นนโยบายป่าไม้ยังกำหนดให้มีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตไม้ด้วยการจัดการป่าไม้ และโรงงานเยื่อกระดาษ กำหนดพื้นที่ที่มีความลาดชันโดยเฉลี่ย 35% ขึ้นไปไว้เป็นพื้นที่ป่าไม้โดยไม่อนุญาตให้มีการออกโฉนดหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน

โดยมติของรัฐมนตรีเกี่ยวกับการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2528 และวันที่ 21 ตุลาคม 2529 นั้นกำหนดจากปัจจัยด้านกายภาพ 6 ประการด้วยกัน ได้แก่ ความลาดชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเล ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะดิน ลักษณะหิน และพืชพรรณหรือป่าไม้ จำแนกเป็น 5 ระดับชั้นคุณภาพคือ ลุ่มน้ำชั้น 1A 1B ลุ่มน้ำชั้น 2, 3, 4 และ 5 โดยมีมาตรการการใช้ประโยชน์ ดังต่อไปนี้

1. ลุ่มน้ำชั้น 1A

- 1.1 ห้ามเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้เป็นรูปแบบอื่นอย่างเด็ดขาด เพื่อรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารอย่างแท้จริง
- 1.2 ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องบำรุงรักษาป่าธรรมชาติที่มีอยู่ ระงับการอนุญาตทำไม้โดยเด็ดขาด และให้ป้องกันการลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่าอย่างเข้มงวดกวดขัน
- 1.3 บริเวณใดที่ได้กำหนดเป็นลุ่มน้ำชั้นที่ 1A แล้วหากภายหลังสำรวจพบว่าเป็นที่รกร้างว่างเปล่า หรือป่าเสื่อมโทรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปลูกป่าทดแทนต่อไป
- 1.4 บริเวณใดที่มีราษฎรอาศัยอยู่ดั้งเดิมอย่างถาวรแล้ว ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำที่ทำกินให้เป็นการถาวร เพื่อไม่ให้โยกย้ายและทำลายป่าให้ขยายขอบเขตไปอีก

2. ลุ่มน้ำชั้น 1B

- 2.1 พื้นที่ใดที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพเพื่อประกอบกรกสิกรรมไปแล้ว ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณากำหนดการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- 2.2 บริเวณใดได้รับการพัฒนาเพื่อทำแหล่งพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบต่างๆ ไปแล้วหากจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใด ๆ จะต้องวางแผนการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติในลักษณะที่

เชื้ออำนาจต่อการรักษาคุณภาพทางนิเวศน์และการอนุรักษ์
ธรรมชาติ

- 2.3 บริเวณพื้นที่ใดที่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตรหรือการพัฒนาใน
รูปแบบอื่นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปลูกป่าฟื้นฟูสภาพ
ป่าต้นน้ำลำธารอย่างรีบด่วน
- 2.4 ในกรณีที่ต้องการก่อสร้างถนนผ่านเข้าไปในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นนี้ หรือ
การทำเหมืองแร่ หน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการต้องควบคุมการ
ชะล้างพังทลายของดิน ในบริเวณโครงการเนื่องจากการปฏิบัติการ
ในระหว่างดำเนินการและภายหลังเสร็จสิ้นโครงการมิให้ลงสู่แหล่ง
น้ำ จนเกิดอันตรายแก่สัตว์น้ำและไม่สามารถนำมาอุปโภคบริโภค
ได้
- 2.5 ในกรณีที่ส่วนราชการจำเป็นต้องใช้ที่ดินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ใน
โครงการสำคัญต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ ให้ส่วน
ราชการเจ้าของโครงการเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและจัดทำ
รายงานวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโครงการเสนอต่อ
คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเพื่อพิจารณาต่อไป

3. ลุ่มน้ำชั้นที่ 2

- 3.1 การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมป่าไม้และเหมืองแร่ ควรอนุญาตให้ได้ แต่
ต้องควบคุมวิธีการปฏิบัติอย่างเข้มงวดกวดขัน และเป็นไปตาม
ระเบียบปฏิบัติของทางราชการ เพื่อมิให้เกิดความเสียหายแก่พื้นที่
ต้นน้ำลำธารและพื้นที่ตอนล่างอย่างเด็ดขาด
- 3.2 หลีกเลี่ยงการใช้ที่ดินเพื่อกิจการด้านการเกษตรกรรมอย่างเด็ดขาด
- 3.3 ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปลูกป่าในบริเวณที่ถูกทำลาย
โดยรีบด่วน

4. ลุ่มน้ำชั้นที่ 3

- 4.1 การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมป่าไม้และเหมืองแร่ ควรอนุญาตให้ได้ แต่
ต้องควบคุมวิธีการปฏิบัติอย่างเข้มงวดให้เป็นไปตามหลักอนุรักษ์
ดินและน้ำ
- 4.2 การใช้ที่ดินเพื่อการกสิกรรมควรปฏิบัติดังนี้

- (ก) บริเวณที่ดินลึกกว่า 50 เซนติเมตร ให้ใช้ปลูกไม้ผล ไม้เศรษฐกิจและพืชเศรษฐกิจยืนต้นอื่น ๆ ได้ตามความเหมาะสม แต่ต้องใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ถูกต้อง
- (ข) บริเวณที่ดินลึกน้อยกว่า 50 เซนติเมตร ที่ไม่เหมาะสมกับกิจกรรมทางกสิกรรม สมควรใช้เป็นพื้นที่ป่าไม้ หรือทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

5. ลุ่มน้ำชั้นที่ 4

- 5.1 การใช้พื้นที่ทำเหมืองแร่ ป่าไม้ และกิจการอื่น ๆ ให้อนุญาตได้ตามปกติโดยให้ถือปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการโดยเคร่งครัด
- 5.2 การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรต้องปฏิบัติดังนี้
  - (ก) บริเวณที่มีความลาดชัน 18 – 25 เปอร์เซ็นต์ และดินลึกน้อยกว่า 50 เซนติเมตร สมควรใช้เป็นพื้นที่ป่าไม้และไม้ผล โดยการวางแผนการใช้ที่ดินตามมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ
  - (ข) บริเวณที่มีความลาดชัน 6-18 เปอร์เซ็นต์ ควรจะใช้เพาะปลูกพืชไร่ ไร่ โดยมีการอนุรักษ์ดินและน้ำ

6. ลุ่มน้ำชั้นที่ 5

- 6.1 การใช้พื้นที่ทำเหมืองแร่ ป่าไม้ และกิจการอื่น ๆ ให้อนุญาตได้ตามปกติ
- 6.2 การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมต้องปฏิบัติดังนี้
  - (ก) บริเวณที่มีดินลึกน้อยกว่า 50 เซนติเมตร ควรใช้เป็นพื้นที่ในการปลูกพืชไร่ ป่าเอกชน ไม้ผล และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ หรือที่พักผ่อนหย่อนใจ
  - (ข) บริเวณที่มีดินลึกมากกว่า 50 เซนติเมตร ควรใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าวและพืชไร่ และต้องระมัดระวังดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ
- 6.3 กรณีที่จะใช้ดินในชั้นคุณภาพนี้เพื่อการอุตสาหกรรมควรหลีกเลี่ยงพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตรสูง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

หมายถึง กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรธรณี กรมประมง สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมพัฒนาที่ดิน กรมชลประทาน กรมทางหลวง สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กรมที่ดิน กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงกลาโหม กรมการปกครอง สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด โครงการหลวง สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

ตามหลักเกณฑ์การกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำดังกล่าว ส่งผลให้รัฐบาลออกมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 ในลำดับต่อมา เพื่อบำแนกเขตการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยแบ่งเป็นป่าอนุรักษ์ (โซน C) ป่าเศรษฐกิจ (โซน E) และพื้นที่เหมาะสมต่อการเกษตร (โซน A) โดยมีมาตรการใช้ประโยชน์ดังนี้

1. ป่าอนุรักษ์ (โซน C)

- 1.1 ห้ามใช้ประโยชน์ ถ้ามีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ให้เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเป็นราย ๆ ไป ส่วนที่อนุญาตไปแล้วเมื่อหมดอายุไม่ต้องต่อให้อีก ยกเว้นการสำรวจแร่ การทำเหมืองแร่ และการระเบิดหิน ให้ทำได้ตามมติคณะรัฐมนตรี และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
- 1.2 พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ให้ปลูกป่าโดยเร็ว
- 1.3 ถ้าอพยพราษฎรออกได้ ให้อพยพและปลูกป่า ถ้าอพยพไม่ได้หาทางไม่ให้ชุมชนขยายตัว
- 1.4 จัดทำแนวเขตป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ และประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย

2. ป่าเศรษฐกิจ (โซน E)

- 2.1 ส่งเสริมให้มีป่าชุมชน
- 2.2 ให้องค์กรของรัฐบาลปลูกป่าไม่มีค่าทางเศรษฐกิจ
- 2.3 ส่งเสริมการปลูกป่าเอกชน

3. พื้นที่เหมาะสมต่อการเกษตร (โซน A)

- 3.1 ให้ใช้พื้นที่ให้ถูกกฎหมาย
- 3.2 หลีกเลี่ยงการใช้เพื่ออุตสาหกรรมหรือการตั้งชุมชน (บุญตา สืบประดิษฐ์

เมื่อรัฐประกาศนโยบายการอนุรักษ์ป่าโดยแยกคนออกจากป่า เพราะมองว่าสาเหตุที่ป่าลดลงเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า เพื่อขยายพื้นที่เกษตรกรรม และการทำไร่เลื่อนลอย ก็นำไปสู่การปะทะกันของวาทกรรมว่าด้วยเรื่อง “ป่า” และ “การอนุรักษ์ป่า” ที่แตกต่างกันระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น ไม่เว้นแม้แต่ชาวบ้านป่าสักงามที่ต้องออกมาปะทะต่อสู้กันทางวาทกรรมเรื่องการจัดการป่า เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้จังหวัดเชียงรายที่ทำหน้าที่ดูแลและรับนโยบายมาจากกรมป่าไม้ส่วนกลางในการเข้ามาดูแลและจัดการป่าให้เป็นไปตามนโยบายหลักของรัฐ การเข้ามาจัดการและขับไล่ชาวบ้านที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าดอยหมี ซึ่งรัฐถือว่าเป็นพื้นที่ป่าที่อยู่ในความควบคุมดูแลของทางรัฐ ทำให้ชาวบ้านป่าสักงามสร้างกระบวนการในการต่อสู้และปะทะกันทางวาทกรรมว่าด้วยเรื่องการจัดการป่าขึ้นมา

ป่าอภัยทาน: วาทกรรมของชาวบ้านบนเส้นทางการจัดการป่า

จากความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านป่าสักงาม กับชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง รวมทั้งกับภาครัฐและเจ้าหน้าที่ของทางรัฐ ทำให้ชาวบ้านป่าสักงามพยายามจะต่อสู้ และต่อรองเพื่อให้ชุมชนของตนสามารถดำรงอยู่ได้ในพื้นที่ที่ไม่ใช่บ้านเกิด และมีสิทธิในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจที่ชาวบ้านจะสูญเสียไปจากนโยบายการจัดการป่า และการอนุรักษ์ป่าของทางภาครัฐ กระบวนการหรือปฏิบัติการแรกที่ชาวบ้านใช้ในการต่อสู้กับความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น คือ การจัดการป่าภายใต้กุศโลบายของป่าอภัยทาน เมื่อชาวบ้านถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดเชียงรายขับไล่ออกจากป่า เนื่องมาจากถูกมองว่าเป็นผู้บุกรุกและล่าฝืนป่า อีกทั้งยังทำให้ฝืนป่ากลับที่เคยอุดมสมบูรณ์เสื่อมโทรม ชาวบ้านจึงสร้างกระบวนการจัดการป่าด้วยตนเอง ด้วยการนำวัดขึ้นไปสร้างในป่าดอยหมี และให้พื้นที่ที่ติดวัดเป็นเขตป่าอภัยทาน ห้ามบุคคลใดเข้าไปใช้ป่าก่อนได้รับอนุญาต ในแรกเริ่มนั้นชาวบ้านได้กันขอบเขตพื้นที่ป่าอภัยทานไว้เพียง 15 ไร่เท่านั้น เพื่อหวังให้เป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูป่า แต่หลังจากนั้นทางเจ้าหน้าที่รัฐก็ได้ส่งคนมาทำการสำรวจป่าดอยหมี เพื่อเตรียมสร้างอ่างเก็บน้ำ และทำการตัดโค่นต้นไม้ใหญ่กว่า 300 ไร่ เพื่อวางกลังสองหาแนวระดับสันอ่างเก็บน้ำ หลวงพ่อประคจฯ ปัยชิมโม พระพุทธรูปจากอีสานซึ่งปักกลดอยู่ที่วัดดอยเทวธรรมาราม บ้านป่าสักงาม และชาวบ้านจึงพร้อมใจกันประกาศเขตป่าที่เหลือ 800 กว่าไร่ เป็นเขต “ป่าอภัยทาน” ทั้งหมด เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าจากทางรัฐ

“ตอนนั้นยังไม่ได้คิดเรื่องป่าอภัยทาน เพราะยังอุดมสมบูรณ์ ที่มาคิดเป็นป่าเพราะว่าชาวบ้านมองเห็นว่าป่าลดลง เนื่องจากตัดไม้ เลยมีความคิดตรงนี้ขึ้นมา ประกอบกับคน

อีสานมันเคยเจอเรื่องภัยแล้ง มาเห็นหลาย ๆ อย่างผิดปกติ เห็นสัตว์ป่ามันลดลงไป เลยเห็นว่ามัน น่าจะมีตรงนี้ เกิดความคิดตรงนี้จะกันพื้นที่ตรงนี้ไว้ใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต เลยย้ายวัดขึ้นไป ตรงป่า ตอนแรกวัดอยู่ที่โรงเรียน แล้วก็ย้ายไป เมื่อย้ายขึ้นไป ก็เลยตั้งชื่อว่าป่าอภัยทาน หลวงพ่อ ประคองขึ้นมากหลายปี เป็นเจ้าอาวาสดูแลแทนหลวงพ่ोजอน คนแรกที่มาดูแลเป็นพระพุทธรูปจาก ทราดหลวงพ่ोजอนนี่แหละ มาดูแลวัด แล้วก็ดูแลเรื่องการใช้ป่าของชาวบ้าน เริ่มเป็นป่าอภัยทาน ครั้งแรก เมื่อปี 2516 เราเอาวัดขึ้นไป” (จากการสัมภาษณ์คุณพิชัย พูลเพิ่ม คณะกรรมการป่า ชุมชนบ้านป่าสักงาม)

พระอาจารย์ได้พยายามกันพื้นที่ป่ากว่าพันไร่เป็นเขตอภัยทาน และบอกกล่าว ชาวบ้านห้ามตัดไม้ใหญ่ ห้ามล่าสัตว์ หากจำเป็นที่จะต้องใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าจะต้องเข้ามาขอ อนุญาตจากพระอาจารย์ผู้ดูแลเขตป่าอภัยทานเสียก่อน

“กระแสน้ำมันกันพื้นที่เกิดขึ้นเพราะชาวบ้านในพื้นที่ใช้ไม้เยอะ ป่ามันเลยลดลง เลยมี วิธีการกันพื้นที่ขึ้น ป่าตรงนี้มีมันโดนสัมปทานก่อน สัมปทานไม่ให้โรงบ่มยา ป่ามันก็โล่ง ชาวบ้านก็ เข้าไปกางบุงเบิกพื้นที่ ชาวบ้านแต่ก่อนนั้นใครจะเข้าไปใช้ไม้ก็ได้ ชาวบ้านตัดไม้เอาไปขายเอกชน ป่ามันก็หมด” (จากการสัมภาษณ์คุณสมศักดิ์ จุลจุมพงค์)

บทบาทพระจึงมีส่วนช่วยในการดูแลป่าอย่างเป็นทางการ ชาวบ้านมักเล่ากันว่าใน ตอนเด็กบางคน “พระอาจารย์จอน ท่านเดินจงกรมเจริญสมาธิ หากเสียงตัดไม้แว่วมาแต่ไกล ท่าน จะถอนสมาธิ ฉวยหนังสือเข้าไปไล่พวกลักลอบตัดไม้ หากชาวบ้านต้องการใช้ไม้ก็ต้องบอกกล่าว ท่านก่อนเข้ามาเลือกตัดไม้”

โดยกฎเกณฑ์การใช้ป่าในช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นกฎเกณฑ์ตามจารีต หรือความเชื่อ ดั้งเดิมที่เชื่อว่าในป่ามีเจ้าป่า เจ้าเขาคอยดูแล ดังนั้นก่อนที่จะเข้าป่า หรือก่อนที่จะใช้ประโยชน์จาก ป่าจะต้องบอกกล่าวเจ้าป่า เจ้าเขา บอกกล่าวบรรพบุรุษ หรือบอกกล่าวผู้ทรงศีล เช่น พระสงฆ์ ก่อน เป็นต้น

“ปู่ย่าเราจะบอกกันแต่แรกตั้งหมู่บ้านว่า ข้างบนป่ามีเจ้าพ่อคอยหมีสิงสถิตอยู่ ถ้าจะ ตัดต้นไม้จะโดนสาปแช่งให้มีอันเป็นไป อย่างตอนนั้นหลานพ่อใหญ่แฮไปยื่นทำทนายเจ้าพ่อคอยหมี จนเป็นเหตุให้เกิดอาการลอยบก คิดไปเองว่าน้ำท่วมบ้าน กระโดดลงจากบ้านว้ายตะเกียกตะกาย คลุกฝุ่นที่ได้ถุนบ้าน หรือที่อีกตัวอย่างหนึ่ง ชาวบ้านคนหนึ่งเผาไร่ไฟลามเข้าป่าไปในสำนักสงฆ์ แล้วไม่ยอมชดใช้ค่าเสียหาย ไม่นานนักได้ไปเสียการพนันจนต้องขายที่นา หรือกรณีหมอผีบ้านร่อง หวายไปลองดี จนเมียตายและลูกเกือบมีอันเป็นไป หรือตอนนั้นเมื่อ 20 ปีก่อน นักศึกษารามมาที่ หมู่บ้าน แล้วมาพุดถูกเจ้าพ่อคอยหมี เลยปวดท้องแทบตาย ต้องส่งโรงพยาบาล” (จากการ สัมภาษณ์พ่อทองสุข สัตย์ธรรม)

นอกจากนั้นกฎเกณฑ์ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านที่บอกต่อกันมา และยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด อาทิเช่น ก่อนจะเข้าป่าจะต้องทำการขออนุญาตเจ้าพ่อดอยหมี่เสียก่อนจึงจะเข้าไปหาของป่า ล่าสัตว์ได้ ไม่เช่นนั้นตามความเชื่อชาวบ้านจะเชื่อกันว่าผีเจ้าพ่อดอยหมี่จะมาหักคอ นอกจากนั้นก็จะมีกฎเกณฑ์เรื่องห้ามตัดต้นไม้ใหญ่ เพราะต้นไม้ใหญ่มีของรักษา ดังนั้นถ้าใครฝ่าฝืนไปตัดต้นไม้ใหญ่ตามความเชื่อผู้นั้นจะต้องเสียชีวิตด้วยเหตุอันใดอันหนึ่ง หรือแม้กระทั่งไม้ไผ่ก็ห้ามตัดทิ้งกอ เพื่อไม่ให้กอไม้ตาย ความเชื่อและกฎเกณฑ์ดังกล่าวได้ช่วยสร้างเกรงกลัวให้กับผู้ที่เข้ามาตัดไม้ทำลายป่าดอยหมี่

จากการกันขอบเขตพื้นที่ป่าดอยหมี่ทั้งหมดเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ก็ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงเริ่มไม่พอใจ ทั้งนี้เนื่องจากเดิมชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงจะสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าได้ทุกหมู่บ้าน แต่เมื่อชุมชนป่าสักงามได้ทำการกันเขตพื้นที่ป่าดอยหมี่ทั้งหมดเป็นเขตป่าอนุรักษ์ที่หากใครจะเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าจะต้องทำการขออนุญาตจากพระสงฆ์ที่ดูแลเขตป่าอยู่ ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงจึงเริ่มไม่พอใจ จนความขัดแย้งที่มีพื้นฐานอยู่ดั้งเดิมปะทุทวีความรุนแรงขึ้นดังที่กล่าวไว้ข้างต้นในประเด็นเรื่องความขัดแย้งของชุมชน ชาวบ้านป่าสักงามโดยการนำของพอบุณมา บัดทอง ผู้ใหญ่บ้านในช่วงเวลาดังกล่าว จึงได้เรียกประชุมกับชาวบ้านในชุมชน และตกลงกันว่าจะจัดการแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการกันขอบเขตพื้นที่ป่าไว้เฉพาะหมู่บ้านตนเองเป็นจำนวนประมาณ 350 ไร่ 3 งาน กับ 14 ตารางวา และแบ่งผืนป่าที่เหลือไปให้แต่ละหมู่บ้านดูแล

“ตอนแรกมันใช้ประโยชน์จากป่าสักงาม แต่เค้าก็มีป่าของเค้า การใช้ประโยชน์มันไม่มีอะไรมาก ถ้าไม่นำไม้ออกมาขาย ใช้แค่นี้ชีวิตประจำวันมันก็พอ การกันพื้นที่เราก็ก็นอกจากพื้นที่ใกล้หมู่บ้านถ้าใกล้ใคร เช่น ดงมหาวันเราก็ก็นำไปจัดการดูแล อย่างที่ดงมหาวันมันไกลมากตรงบ้านใหม่ เราก็ก็นำพื้นที่ตรงนั้นป่าไม้ดูแลไป เราไม่ต้องการหมด แต่ชาวบ้าน ต้องทำมาหากินได้นะ เช่นวนอุทยานที่ตำบลทุ่งก้อ ชาวบ้านต้องเข้าไปหาเห็ดหาหน่อได้นะ ชาวบ้านก็อำเภอเวียงเชียงรุ้งพอถึงฤดูเห็ดก็ไปหาได้เยอะมาก หน่อไม้ไม่ค่อยมี แต่เห็ดเยอะมาก แต่ที่เรามีทั้งเห็ด ทั้งหน่อไม้ ทั้งชะอม ผักสมุนไพรร่างต่าง ๆ มีเยอะ กินไม่หมดหรอก ตอนนี้อย่างบ้านก็สามารถปรับตัวได้ เช่นชะอมป่า ชาวบ้านก็สามารถปลูกได้ริมรั้ว ไม้ไผ่เค้าก็มีแล้ว ถ้าจะหาอะไรกัน หน่อตามหัวไร่ปลายนา ก็มี ชาวบ้านแต่ละคนก็เริ่มจัดการตัวเอง ไม้บ้าน ๆ ก็เริ่มปลูกเสริม ไม้ยูคาลิปตัส ไม้สัก” (จากการสัมภาษณ์คุณพิชัย พูลเพิ่ม คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

“ดงมหาวัน ป่าเลา ปงเคียน ก็กันพื้นที่ป่าของเค้า ตอนแรกกันเฉพาะป่าสักงาม ตอนนั้นก็มีการลักลอบเข้าไปใช้ป่า ตอนนั้นก็มีความขัดแย้งกันเยอะ เค้าบอกว่าเค้าเคยใช้กันมาตั้งนาน

แล้วทำไมมากันพื้นที่ คณะกรรมการป่าเป็นคนประสานเชื่อมโยง ตอนแรกเราก็ขอพื้นที่ตรงนี้ร่างกฎระเบียบในการจัดการดูแลป่า หลังจากนั้นเราก็ไปพูดคุยทำให้เค้าเห็น ป่าที่มีอยู่แล้วก็พยายามฟื้นฟู เค้าก็ลักลอบตัดไม้กัน ใช้ประโยชน์จากป่า เราก็จับกัน ชัดแย้งกันแต่ละหมู่บ้าน คณะกรรมการก็ไปจัดเวทีสัญจรทำความเข้าใจ” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

เมื่อทำการแบ่งพื้นที่ป่าไปให้แต่ละหมู่บ้านดูแล ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็บรรเทาลง แต่ในขณะเดียวกันความขัดแย้งกับทางราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ยังมีอยู่ เมื่อเข้าสู่ช่วงปี พ.ศ. 2538 กระแสการอนุรักษ์ป่าเริ่มเข้ามาเป็นที่สนใจในสังคม นโยบายหลักของประเทศล้าวมุ่งประเด็นและความสนใจไปที่การอนุรักษ์ป่าให้ยั่งยืน การตกลงร่วมกันของทางหมู่บ้านกับกรมป่าไม้ เรื่องการจัดการดูแล และดูแลป่าก็กลับมามีปัญหา กรมป่าไม้หันกลับมาสู่นโยบายแยกคนออกจากป่าอีกครั้ง ความขัดแย้งของชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จึงเริ่มขึ้นอีกครั้ง

“ตอนนั้นที่ขัดแย้งกับพวกนี้มากเลย เพราะว่าพวกนี้พวกป่าไม้ ราชการต่าง ๆ เค้ามองพี่เป็น ngo เป็นคอมมิวนิสต์หมดเลย สมัยก่อนเค้าราชการเค้าไม่ชอบ แล้วเราก็ไม่ได้เป็น ngo เราไถนอยู่ตามสบายเรา แต่เค้าก็ไม่กล้าแตะเรา ไม่มีทางเข้าได้เลย เพราะเราเข้มแข็ง ไม่มีทางเลย เจ้าหน้าที่จับคนในบ้านเราไป พี่น้องโดนจับไป เอาฟางขึ้นรถอีแต้น ไปที่สำนักงานที่ป่าข้าง เค้าบอกว่ารูกกล้าพื้นที่ป่า เค้าแค่ขึ้นไปเอาไม้มาทำฟืน ก็มาจับเค้าไป เอาตำรวจขึ้นมาจับ พี่น้องต้องไปรับมาจากสถานีตำรวจ ลุยกันไปเลย ที่จับไป เราไปกดดันเค้าให้ปล่อยตัวคนของเรา เมียพี่บอกว่าอย่างเพิ่งเผานะ ให้หนูกับลูกออกไปก่อน คนเราโดนจับเราตัดไม้ที่ป่าชุมชนเรา ตำรวจก็จับป่าก็จับคนเราไป เค้าก็โทรหาพี่โทรไปที่สำนักงานเขียงรายบอกพี่น้องเราโดนจับ หลวงพ่อก็เดือดร้อน คำ ๆ ก็ไปบอกพี่น้องชนฟางขึ้นรถอีแต้น อยู่ที่ไหนอยู่ป่าข้าง นุกขึ้นรถไปเลย ตำบลป่าข้างเค้ามีหน่วยอนุรักษ์ต้นน้ำ จับคนเราไป เราก็จะไปเผาเลย แต่ก็สงสารลูกเมีย แต่ก็ไม่เผา เราเจรจากัน พี่ขอให้วิทย์มันก็ไม่ให้ใช้ กับอบต.สมศักดิ์ กับพี่น้องขึ้นรถอีแต้นจะเอาให้ตายจริง ๆ นะ นี่คือป่าชาวบ้าน ป่าชาวบ้านคุณก็ให้เกียรติผมบ้าง ปล่อยคนมา เอาเครื่องคืนมา เราทำเพื่อสาธารณประโยชน์ ไม่ได้ทำเพื่อส่วนตัว ตั้งแต่วันนั้นจนถึงวันนี้ แต่พี่ว่าถ้าเป็นหมู่บ้านอื่นมันคงยาก พี่ว่านะ เค้าก็ยอมหมู่บ้าน เราทำดี เราไม่ได้ไปตัดไม้ขายเหมือนคนอื่น เราปลูก เราพัฒนาเราป้องกันไฟ เราฟื้นฟู แล้วเราจะใช้ประโยชน์ ทำไมต้องมาจับเราด้วยล่ะ เราไม่ได้เอาไปขาย เราคิดว่าเราก็ทำดี ถ้าถามว่าถ้าไม่มีป่าชุมชนในพื้นที่ตรงนี้ หมดแล้วนายทุนเอาหมดแล้ว ต้องขอบคุณชาวบ้าน ที่คุณสร้างทั้งหลายทั้งปวงตอนนั้นมันอะไร ทำไมไม่จับคนมีอิทธิพลที่เอารากไม้ไปขาย ทำไมไม่จับ มารังแกชาวบ้านทำไมโดนตำรวจจับครั้งเดียวเลย นอกจากนั้นก็ทะเลาะกัน

ธรรมดาในเรื่องอุดมการณ์ เรื่องนโยบาย” (จากสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการ ป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว โครงการนิเวศน์ชุมชน องค์กรเอกชนพัฒนาชนบท จังหวัดเชียงราย นำโดยอาจารย์ชยัน วรรณะภูติ เข้ามาติดต่อกับผู้นำบ้านป่าสักงามไปร่วม สัมมนาสรุปบทเรียนการคัดค้านสัมปทานทำไม้ และการจัดการป่ากับนักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แลกเปลี่ยนการทำงานกับผู้นำและชาวบ้านที่ทำงานรักษาป่าชุมชนแบบ เดียวกันในหลายสิบพื้นที่ภาคเหนือที่อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

“ตอนนั้นปี 29 มีคนมาหาพ่อยุทธ จุลจุมพงษ์ ชวนไปคุยก่อน พ่อยุทธ ไปประชุม อาจารย์ไชยยันตร์ ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เค้าให้คุณเทวิน อัครศิลากุล เข้ามาคุย เข้ามาชวนให้ไป ประชุมด้วยกัน ตอนนั้นไปก็มีคนไปเยอะ กำนันอนันต์ ดวงแก้ว ที่แม่ทาาก็ไป หลาย ๆ คนก็ไป พ่อ หลวงจอนิกก็ไป ไปคุยกันที่สะเมิง เรารู้จักคนมากขึ้น” (จากการสัมภาษณ์คุณสมศักดิ์ จุลจุมพงษ์)

“แล้วนิเวศน์ก็เข้ามาปีนั้น เทวิน อัครศิลากุล เข้ามา เค้าทำงานอยู่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้ อ.ไชยยันตร์ แล้วก็ อ.เสน่ห์ อ.ชยัน วรรณะภูติ เค้าทำเรื่อง สิ่งแวดล้อมภาคเหนืออยู่แล้ว แล้วอ.เสน่ห์เค้าทำงานวิจัยชุมชนที่ป่าสักงาม ที่แรกเทวินรู้จักกับพวก นี้ก็เลยเข้ามา แล้วก็ส่งเจ้าหน้าที่ตามเข้ามา ประνομ เชียงชัยภูมิเป็นคนเข้ามา มาคุยเรื่องความ เป็นอยู่ของพี่น้องประชาชน ซึ่งประνομก็เป็นคนอีสาน ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของครูสอน รูปสรวง ที่เป็น วุฒิสมาชิกสมัยก่อน แกอยู่แวงน้อย ขอนแก่น ส่งตรงนี้ขึ้นมา เห็นตรงนี้เป็นคนอีสานเขตอีสาน ประνομก็ขึ้นมา แนวคิดของประνομก็ไปกับชาวบ้านได้ ก็เลยเกิดตรงนี้ขึ้นมา แล้วหน่วยงานตรง นี้ก็ช่วยเชื่อมพี่น้องกับพันธมิตร บวกกับพวกเราเข้าไป เข้ามาช่วยเรื่องกระบวนการที่เค้าช่วยได้ มาก คือ หาพื้นที่ในการเชื่อมกระบวนการหาพื้นที่ให้เราเข้าไปคุยได้ คุยกับอ.ได้ เชื่อมกับ นักวิชาการได้ เวทีใหญ่เค้าสามารถให้เราเข้าไปเรียนรู้ได้” (จากการสัมภาษณ์พ่อยุทธ จุลจุมพงษ์ ประธานเครือข่ายป่าชุมชนบ้านป่าสักงามในสมัยแรก)

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2531 องค์กรเอกชนชื่อนิเวศน์ชุมชน จังหวัดเชียงราย ได้เข้ามาช่วย ในกระบวนการเรียนรู้และส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่า หมู่บ้านป่าสักงามจึงได้ ปรับเปลี่ยนขบวนการอนุรักษ์จาก “ป่าอภัยทาน” มาเป็น “ป่าชุมชน” ในที่สุด

วาทกรรม “ป่าชุมชน” ที่มา ความหมาย และการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

วาทกรรมป่าชุมชน เป็นชุดความรู้ที่ผูกติดกันภายใต้วาทกรรมใหญ่เรื่องการจัดการป่าที่ชาวบ้านได้รับคำแนะนำมาจากองค์การพัฒนาเอกชน โดยชาวบ้านสร้างความรู้ชุดนี้ขึ้นมาเพื่อโต้ตอบกับภาครัฐที่ใช้วาทกรรมเรื่องป่าอนุรักษ์มาจัดการกับพื้นที่ป่าดอยหมีของชาวบ้าน จุดเริ่มต้นที่มาของวาทกรรมป่าชุมชน เริ่มจากการพูดคุยกับองค์กรนิเวศน์ชุมชน จังหวัดเชียงราย และจากการพูดคุยดังกล่าวจึงนำมาสู่การปรึกษาหารือกันในหมู่บ้านป่าสักงาม จากความคิดนำไปสู่การดำเนินการที่เป็นรูปธรรมดังต่อไปนี้

“นิเวศน์ชุมชนเค้ส่งเจ้าหน้าที่ชื่อคุณประนอม ไชยกุล เป็นคนอีสานเหมือนกันเข้ามาคุย เข้ามาเป็นที่ปรึกษาเรื่องที่จะให้เปลี่ยนเป็นป่าชุมชน ตอนแรกเราเป็นป่าอภัยทาน เค้มาแนะนำว่าทำอย่างนี้ดีกว่า แต่ไม่ได้บังคับนะ เค้ให้หมู่บ้านเลือก เราก็ฟังแล้วก็ประชุมกันในหมู่บ้าน ตอนนั้นพอยุทธ เป็นประธาน คุยกันก็สรุปกันได้ว่าลองเปลี่ยนดู เพราะป่าตอนนั้นมันก็เริ่มแย่ รอบด้านก็ทะเลาะกันละเลย ทั้งกับคนเหนือ กับป่าไม้ เลยลองเปลี่ยนเป็นป่าชุมชน ตั้งคณะกรรมการ ออกกฎระเบียบต่าง ๆ หลังจากนั้นก็มีคณะกรรมการป่า เค้ช่วยตั้งสร้างแนวคิดให้แนะให้ แต่ไม่ได้ชี้ว่าต้องทำนะ พยายามเป็นพี่เลี้ยง เราตัดสินใจเองอยู่ที่ชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านไม่เห็นด้วย ไม่มีทางที่จะทำได้” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชน)

การดำเนินการจัดการป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม

หลังจากองค์กรเอกชนนิเวศน์ชุมชนเข้ามาให้คำปรึกษาและแนะนำในการจัดการป่าในรูปแบบของป่าชุมชน ชาวบ้านก็ได้จัดประชุมเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 9-10 คน โดยให้กรรมการที่มีความเข้าใจและมีความชัดเจนมากที่สุด มาพูดคุยสร้างความเข้าใจกันก่อน หลังจากการประชุมและทำความเข้าใจร่วมกันได้ก็ดำเนินการเปลี่ยนรูปแบบการจัดการป่าไปสู่ป่าชุมชน

“พัฒนาการของการจัดการป่าชุมชน แรกเริ่มก็เกิดความขัดแย้งในหมู่บ้าน เนื่องจากความไม่เข้าใจในความหมายของป่าสาธารณะที่มีการรักษาอยู่แล้ว กับคำว่า “ป่าชุมชน” ซึ่งถูกกำหนดโดยกรมป่าไม้ เนื่องจากชาวบ้านเกรงว่าเมื่อมีการจัดการตั้งเป็นป่าชุมชนขึ้น แล้วพอป่าไม้สมบูรณ์ ทางราชการก็จะมายึดของชาวบ้านไป ทำให้ใช้ประโยชน์ไม่ได้และจะกลายเป็นป่าสงวนหรือป่าอนุรักษ์ไป ร่วมมือกับป่าไม้ ป่าไม้ก็ต้องฟังเรา เค้ต้องขยายป่า เราก็ต้องฟังป่าไม้เรื่องการใช้ป่า เลยตกลงกันได้”

โดยการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมในการจัดการป่าในรูปแบบของป่าชุมชน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การศึกษาดูงาน เป็นสิ่งแรกที่ทำหลังจากที่ชาวบ้านคิดว่าจะจัดการป่าในรูปแบบของป่าชุมชน คือ เริ่มจากการศึกษาและดูงานจากพื้นที่ป่าต้นแบบในชุมชนภาคเหนือ เช่น ชุมชนบ้านหลวง จังหวัดน่าน ชุมชนแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านเข้าไปศึกษาดูงานเพื่อหาข้อมูลว่าจะต้องทำอะไรบ้าง และทำอย่างไร การไปศึกษาดูงานของชาวบ้านเป็นกิจกรรมที่ทางองค์กรนิเวศน์ชุมชนให้การสนับสนุนทั้งการจัดหาพื้นที่ และทุนในการเดินทางไปศึกษาดูงาน

ขั้นที่ 2 สำรวจ และกำหนดเขตป่า ทำการสำรวจพื้นที่ป่าดอยหมื่นซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1000 ไร่ มีการลงรายละเอียดในแผนที่ว่าตรงไหนเป็นพื้นที่อะไร และทำการจำแนกกำหนดเขตป่า โดยบ้านป่าสักงามได้เลือกขอบเขตพื้นที่จำนวน 350 ไร่ 3 งาน กับ 14 ตารางวา เป็นเขตป่าชุมชนของชาวบ้านป่าสักงาม เนื่องจากคณะกรรมการเชื่อว่าการกันพื้นที่ให้เหลือ 350 ไร่ 3 งาน 14 ตารางวา จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการดูแลป่าชุมชนของหมู่บ้านตนเองให้เพียงพอ และมีสัดส่วนที่พอดีกับความสามารถในการดูแลของชาวบ้านป่าสักงาม ซึ่งรูปแบบและสัดส่วนของพื้นที่ดังกล่าวเป็นการพยายามต่อรองกับทางภาครัฐ หรือเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดในการเข้ามาดูแลและครอบครองผืนป่าที่ชาวบ้านเคยใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าสักงามเชื่อว่าหากหมู่บ้านสามารถแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของหมู่บ้านในการดูแล และความพอดีของพื้นที่ป่าชุมชนกับขนาดของหมู่บ้านจะทำให้หมู่บ้านสามารถตกลงกับทางรัฐ หรือกรมป่าไม้ในเรื่องการจัดการการดูแลป่าได้

“ป่าตรงนี้ที่เราใช้ได้เพราะมันเป็นป่าเสื่อมโทรมมาก่อน แล้วเราสามารถรักษาให้มันดีเหมือนเดิมได้ คือเราก็มีแต่พอดี ไม่เกินความสามารถเรา อย่างแต่ก่อนพื้นที่ดอยหลวงเป็นพื้นที่ของเรามี 800 กว่าไร่ เราก็ยกให้เขาว่าถ้าเค้าสามารถดูแลได้ เราก็จะยกให้” (สัมภาษณ์คุณสมสมัย จุลพลพงษ์ ประธานคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

ขั้นที่ 3 จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน เมื่อเกิดความเข้าใจตรงกันจึงได้มีการจัดประชุมร่วมและมีมติจัดตั้ง “คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม” เป็นจำนวนทั้งสิ้น 12 คน ขึ้นมาดูแลป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยมีพ่อวร บัดตาเวตัง เป็นประธาน พ่อหลวงบุญศรี ปิดทอง เป็นที่ปรึกษา และเริ่มดำเนินการเกี่ยวกับป่าชุมชนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ต่อมาในปัจจุบันมีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเพิ่มขึ้นมาทั้งหมด 23 คน โดยทำการเลือกตั้งจากชาวบ้านป่าสักงามประกอบไปด้วย

คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม

1. นายสมสมัย จุมพลพงษ์ ประธาน
2. นายพิชัย พูลเพิ่ม รองประธาน
3. นายประไพ เศษสุวรรณ กรรมการ
4. นายสมศักดิ์ จุมพลพงษ์ กรรมการ
5. นายถาวร สัตย์ธรรม กรรมการ
6. นายทองอินทร์ สีมندرี้ กรรมการ
7. นายดำรงค์ ไสมาภา กรรมการ
8. นายสมจิตร ปัดกอง กรรมการ
9. นายไธรส จันทรดี กรรมการ
10. นายสมาน จันทะสี กรรมการ
11. นายสมาน รัตน์พร กรรมการ
12. นายวรรณชัย จุมพลพงษ์ กรรมการ
13. นายสมชัย จุมพลพงษ์ กรรมการ
14. นายบุญมา ปัดกอง กรรมการ
15. นายทองสุข สัตย์ธรรม กรรมการ
16. นายอุบล โนนตานอก กรรมการ
17. นายวร ปัดถาเวตัง กรรมการ
18. นายสุวรรณ ประกอบกิจ กรรมการ
19. นายทองพูล สิมاتا กรรมการ
20. นายสงกรานต์ ไสมาภา กรรมการ
21. นายสมจันท์ เผือกนอก ที่ปรึกษา
22. นายสรวง ประเสริฐนอก (กรรมการพรธมนไม้สนุนไพร)
23. อ.ไมตรี สอนขยัน ที่ปรึกษา

โดยคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม หรือ คปช. ทั้ง 13 คน และชาวบ้านป่าสักงามในขณะนั้น ได้พิจารณาสร้างกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่าขึ้นมาเพื่อให้เป็นรูปธรรม ด้วยการร่วมกันร่างระเบียบป่าไม้ขึ้นมาดูแลและจัดการป่าไม้ของชุมชนด้วยตัวเองครั้งแรกในปี พ.ศ. 2532 อาทิเช่น “จุดไฟเผา ไร่ละมที่ป่าปรับ 1,000 บาท และปลูกต้นไม้ทดแทนตามที่คณะกรรมการป่า

ชุมชนเห็นสมควร” “ลักลอบตัดไม้ใหญ่ 1,000 บาท และปลูกต้นไม้ทดแทนตามที่คณะกรรมการป่าชุมชนเห็นสมควร” เป็นต้น

กฎระเบียบการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม ที่กำหนดโดยชุมชน

- มีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการป่า
- ประชุมชาวบ้านเพื่อการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการป่า
- จัดทำทางเดิน เพื่อการหาแนวทางกันไฟ โดยมีชาวบ้าน เด็ก เยาวชน และพระสงฆ์ มีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน
- ปลูกป่าเพิ่มปีละ 2 ครั้ง ระหว่างเดือนกรกฎาคม สิงหาคม ของทุกปี
- จัดตั้งเวรยามและเข้าไปตรวจสอบดูแลความเรียบร้อย เพื่อการป้องกันการลักลอบตัดไม้บริเวณป่าชุมชน

หมวดที่ 1 คุณสมบัติของสมาชิก

- เข้าเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจ
- เป็นผู้ที่มีทะเบียนบ้านอยู่ในหมู่บ้านป่าสักงาม
- พร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม
- ชื่อผู้รักษาการ “คณะกรรมการป่าชุมชนชื่อย่อ ก.ป.ช.”

หมวดที่ 2 การตัดไม้เพื่อใช้ประโยชน์

- อยู่ในเขตพื้นที่ที่ทำกินของตนเอง และในเขตสาธารณะของหมู่บ้านเท่านั้น
- ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ
- เป็นสมาชิกของหมู่บ้านป่าสักงาม
- ต้นไม้ที่อยู่ต้นลำธาร คณะกรรมการจะไม่อนุญาตเด็ดขาด
- เสียค่าธรรมเนียมจากการได้รับอนุญาตทำไม้คนละ 50 บาท ยกเว้นไม้ไผ่
- ค่าธรรมเนียมทำไม้ถือเป็นเงินออมของหมู่บ้าน
- คณะกรรมการอนุญาตให้ตัด 1 ต้น ปลูกทดแทน 5 ต้น และดูแล 3 ปี

หมวดที่ 3 บทลงโทษ

- ผู้ละเมิดกฎระเบียบจะถูปรับ 1,000 บาท สำหรับผู้ที่ลักลอบตัดไม้เนื้อแข็ง ในเขตป่าชุมชน และยึดไม้ของกลางเป็นสมบัติของชุมชน และปรับ 200 บาท สำหรับการลักลอบหาหน่อไม้ โดยมีเจตนาเพื่อนำไปขายแลกเปลี่ยนของอย่างอื่น และยึดหน่อไม้เป็นของชุมชน (อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ)และปรับ 500 บาท สำหรับผู้ลักลอบตัดไม้ไผ่ตั้งแต่ 3 ลำขึ้นไป
- ผู้ที่ประสงค์จะตัดไม้ หากบอกกล่าวความเท็จต่อคณะกรรมการจะยึดถือว่าเป็นการกระทำผิดกฎระเบียบของหมู่บ้าน จะถูกปรับ 300 บาท หากคณะกรรมการสืบทราบภายหลังมีการตัดไม้แล้ว
- ผู้ที่ประพฤติตัวเป็นพลเมืองดีหากเห็นและมีหลักฐานชัดเจนว่ามีคนละเมิดกฎระเบียบ ถ้าหากมาบอกคณะกรรมการให้ทราบทันที จนคณะกรรมการสามารถจับและปรับได้รับเงินค่าปรับ 50 % ส่วนที่เหลือเป็นทุนของกลุ่ม
- ผู้ที่ทำให้เกิดไฟไหม้ป่าจนเป็นผลทำให้เกิดความเสียหายจะต้องถูกปรับครั้งละ 500 บาท และปลูกป่าทดแทนเท่าที่คณะกรรมการเห็นสมควร

หมวดที่ 4 การบำรุงและฟื้นฟูป่า

- ปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
- ปลูกต้นไม้ตามหัวไร่ ปลายนาอย่างน้อยคนละ 5 ต้นของทุกปี
- ทำความสะอาดแนวป้องกันไฟปีละ 3-4 ครั้ง

หมวดที่ 5 การประชุม

- การประชุมสมัชชาสามัญประจำเดือนได้กำหนดเอาไว้วันที่ 7 ของทุกเดือน เว้นแต่มีเหตุจำเป็นของสมาชิก บอกเลื่อนการประชุมได้โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ
  - การประชุมสมัชชาสามัญ สามารถจะทำได้ โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการกฎระเบียบเหล่านี้เป็นสัญญาประชาคมที่ถูกบันทึกไว้เป็นกฎของหมู่บ้าน ที่ทุกคนในหมู่บ้านป่าสักงามรับรู้ร่วมกัน ภายใต้การนำของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม
- การกำหนดรูปแบบกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ และการจัดตั้งคณะกรรมการป่าขึ้นมาเพื่อควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าจากชุมชนนั้น กระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการให้ชาวบ้านในชุมชนช่วยกันร่างกฎเกณฑ์ หรือกฎกติกาเกี่ยวกับการใช้ป่าขึ้นมา แล้วก็ประกาศให้ทั่วทั้งชุมชนรู้ถึงข้อตกลงดังกล่าว

“แต่ก่อนมันไม่ได้เรียกว่าป่าชุมชน มันเพิ่งมาเรียกเมื่อปี 30 ปี 31 นี้เอง แต่ก่อนมันเป็น ป่าสาธารณะ ป่าหน้าหมู่บ้านของชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ทำป่าชุมชนมันก็ดี แต่มันเกิดความ ขัดแย้งพอสมควร เราใช้กฎกติกาของเราด้วยกัน ใช้ยังไง พื้นพียงไง เรากันพื้นที่ป่าชุมชน 350 ไร่ 3 งาน กับ 14 ตารางวา การใช้ประโยชน์ต้องมีกติกา แต่ก่อนป่ามันเสื่อมโทรม เราก็ฟื้นฟูขึ้นมา ที่ เสื่อมโทรมเพราะว่าตอนย้ายมาใหม่ ๆ ชาวบ้านตัดไม้มาสร้างบ้าน ก็มีส่วนทำให้ป่าเสื่อม แล้วก็มี องค์กรเอกชนมาบอกว่าทำป่าชุมชนมัย ป่าสาธารณะกับป่าชุมชนมันต่างกันอย่างไร ป่าสาธารณะ เราก็มีระเบียบ แต่มันกันชุมชนอื่นไม่ได้ เค้าจะเข้ามาก็เข้ามา จะออกก็ออก พอมีป่าชุมชนเข้ามา ก็ มีระเบียบ มีข้อบังคับ มีเครือข่าย มีการขยายป่าชุมชน” (จากการสัมภาษณ์ครูไมตรี สอนขยัน ที่ ปรีชาคณะกรรมาการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

ผลจากการใช้กฎระเบียบ และการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน ทำให้การเข้าใช้ ป่าของชาวบ้านมีจำนวนลดน้อยลง มีเพียงการเข้าไปเก็บอาหารป่า ล่าสัตว์เล็ก ตัดไม้ไผ่ และไม้พิน เพื่อใช้ในการหุงต้มเท่านั้น เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังเชื่อในกฎระเบียบของคณะกรรมการป่า ชุมชนตามที่ได้ตกลงกันไว้ จะมีเพียงไม่กี่ครั้งที่มีชาวบ้านลักลอบเข้าไปตัดไม้ และทำผิด กฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชน

“มีเหมือนกันนะ บ้านเราเองเนียแหละก็มี พวกไม่ฟัง ขวางโลก เข้ามาลักลอบตัด ต้นไม้ มาตอนกลางคืน ทีนี้มันมีคนเห็น เป็นยามที่จ้างเพื่อมาดูแลป่า ผลัดกันมาเฝ้า เค้าเห็นเข้าก็ มาเรียกพวกเรา พวกเราก็เอารถกระบะขึ้นไปจับเลย จับลงมาก็ดูค่าไปตามประสา มันมาลักกัน เป็นกลุ่มเลย เป็นพวกนักเลงในหมู่บ้าน เราก็ให้พ่อยุทธว่า แต่ก็ไม่ได้แจ้งตำรวจอะไรหรอก บอก มันแค่ว่าอย่าทำอีกละกัน ทำอีกเรียกแน่ หลังจากนั้นก็มีอีกบ้างรายสองราย แล้วก็มีคนต่างหมู่บ้าน บ้าง ร่องหวาย ปงเคียน สันไทรงาม มีหมู่บ้านละครั้งสองครั้ง” (จากการสัมภาษณ์คุณสมศักดิ์ จุล จุมพงษ์)

เมื่อชุมชนป่าสักงามทำการกำหนดขอบเขตพื้นที่ และกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ กฎระเบียบในพื้นที่ป่า และตกลงร่วมกับชุมชนเสร็จสิ้นแล้วนั้น ขั้นตอนต่อไปก็ดำเนินการต่อไปยัง ภาครัฐ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามได้ส่งจดหมายแจ้งเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์ป่า ให้กับสำนักงานป่าไม้อำเภอเวียงชัยรับทราบ จนในปีพ.ศ. 2533 ป่าไม้เขตอำเภอเวียงชัย ได้ ประกาศยอมรับให้ชาวบ้านดูแลป่าได้เองกลางที่ประชุมของชาวบ้านป่าสักงาม

“ป่าชุมชนเมื่อเราปลูกขึ้นมาแล้ว ทุกอย่างเป็นสมบัติของหมู่บ้านอันนี้สำคัญ ไม่ใช่เรา ปลูกแล้วตกเป็นของหลวง เพราะฉะนั้นรัฐจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว ในการทำไม้ทั่วไปอย่างการทำไม้ใน ป่าสัมปทาน ป่าหัวไร่ปลายนา หรือป่าในที่หวงห้ามก็ดี การนำไม้ไปใช้ประโยชน์ต้องเสียเงินให้รัฐ ก่อน ซึ่งเรียกว่า ค่าภาคหลวง แต่ว่าป่าชุมชนเมื่อผลผลิตออกมา ไม้โตที่ใช้ประโยชน์ได้ จะตัดสร้าง

บ้านเรือนก็ดี มาใช้ประโยชน์ก็ดี เราจะขายก็ดี ทุกบาททุกสตางค์เป็นของชุมชนหมู่บ้านทั้งสิ้นโดยทางรัฐจะไม่เก็บค่าธรรมเนียมค่าภาคหลวงเหมือนไม่อื่นเลย”

การจัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเรื่องพื้นที่ป่าของชาวบ้านป่าสักงามกับทางกรมป่าไม้เริ่มคลี่คลายลงไปได้เมื่อชาวบ้านจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยให้สมาชิกของหมู่บ้านป่าสักงามทั้งหมดเป็นคณะกรรมการดูแลป่า และจัดตั้งกฎระเบียบ กติกา ข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านป่าสักงาม แต่อย่างไรก็ตามในด้านชาวบ้านกลับเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นมาอีกระลอก เมื่อคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามได้ประกาศห้ามบุคคลภายนอกพื้นที่เข้าใช้ป่าในชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยประกาศกฎเกณฑ์การใช้ป่าโดยให้มีให้รู้แก่ชุมชนรอบข้างได้ทราบ ในต้นปี พ.ศ. 2533 ทางคณะกรรมการป่าชุมชนมีมติเห็นชอบ ทำหนังสือเวียนตามชุมชนใกล้เคียงเพื่อแจ้งกฎระเบียบการใช้ป่าบ้านป่าสักงาม และขอความร่วมมือพ่อหลวงแต่ละบ้านช่วยควบคุมลูกบ้านของตนในการเข้ามาขอใช้ผืนป่าโดยให้มี จึงทำให้เกิดเสียงคัดค้านขึ้น

“ตอนแรกก็มีการขัดแย้งอยู่ เพราะบางกลุ่มก็ยังมีการตัดไม้ใช้อยู่ ก็เลยขัดแย้งกัน ก็คุยกัน ถ้าเราไม่ดูแลแล้วต่อไปจะเหลืออะไร สักพักก็เข้ารูปเข้ารอย มีกิจกรรมต่อเนื่อง มีการทำแนวกันไฟ มีบวชป่า ส่วนร่วมของชุมชนก็แข็งแรงขึ้น แล้วก็ไปคุยกับป่าไม้ที่เวียงชัยว่าป่าชุมชนมันคืออะไร คำก็ไม่เชื่อ เข้ามาดู เราก็อึ้งแง้แง้ ที่มันหนักหนาก็คือคนในพื้นที่เค้าบอกว่าเค้าใช้มานานแล้ว อยู่ ๆ จะมาห้ามไม่ให้ใช้ แนวทางแก้ไขก็คือประชุมกับคนหลาย ๆ คน จัดเวทีเข้าไปคุยกับชาวบ้าน คุยกันไปก็พอเริ่มเห็นทิศทาง แล้วก็ผลักดันกับแต่ละหมู่บ้านว่ามันน่าจะมีป่าชุมชนสร้างกลุ่มเครือข่าย เอาคณะกรรมการของแต่ละหมู่บ้านไปดูงานที่ป่าสักงาม เราก็บอกว่ากฎระเบียบห้ามเหมือนรณะ แต่เค้าก็เอารูปแบบเรามา แต่บางหมู่บ้านเค้าก็ห้ามใช้เลย แต่เราก็ว่าถ้าแข็งไปมันก็ไม่ดี แล้วก็ตั้งเครือข่ายดูแลป่าของตำบลขึ้นมา” (จากการสัมภาษณ์พ่อยุทธ จุลจุมพงษ์ ประธานคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามรุ่นแรก)

จากกฎกติกาที่ตั้งขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ต่อคณะกรรมการป่าชุมชนอย่างรุนแรง หลายคนฝ่าฝืนกฎระเบียบเข้าไปตัดไม้และล่าสัตว์ในเขตป่าชุมชน

“บ้านร่องหวายเนี่ยครั้งสองครั้ง แอบเอารถกระบะขึ้นไปในป่าไปขนไม้ลงมา เราก็เอาคนขึ้นไปจับเลย จับเสร็จก็เอาพ่อหลวงบ้านเค้ามาคุยว่าทำไมทำอย่างนี้ พ่อหลวงเค้าบอกว่าไม่รู้เรื่องกฎ ไม่ได้เห็น เราก็บอกว่ำนั่นครั้งหน้าไม่ได้แล้วนะรู้กฎแล้ว ก็ยึดไม้ที่เค้าตัดมาทั้งหมด เราก็พยายามเอาพ่อหลวงบ้านต่าง ๆ มาคุย ดงมหาวันยังมีเลยแอบขึ้นไปล่าสัตว์ หรือตัดไม้เนี่ยแหละ บ้านเราอยู่ติดป่า เราก็รู้ใครแอบมาทำอะไร ทำครั้งเดียวยังให้อภัยไม่บอกใคร ทำหลายครั้งนี่ต้อง

ไปบอก ดงมหาวันตัวเองก็มีป่า เค้มาลักตัดบ้านเราอย่างนี้มันไม่ถูก เราก็อพยายามคุยให้เค้าฟัง”
(จากการสัมภาษณ์ครูไมตรี สอนชั้น ที่ปรึกษาคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

อีกทั้งหลังจากนั้นไม่นาน เมื่อกรมป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ได้รับนโยบายจากกรมป่าไม้ ส่วนกลาง และจัดทำโครงการตำบลเขียวขจีขึ้นมา เจ้าหน้าที่รัฐของกรมป่าไม้จึงได้เข้ามาสู่หมู่บ้าน อีกครั้งหนึ่ง โดยโครงการตำบลเขียวขจินั้น เป็นโครงการเพื่อให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาดูแลการอนุรักษ์ป่าในตำบล และหมู่บ้าน และทำการเลือกหมู่บ้านที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็น ตัวอย่างที่ดีส่งประกวดในโครงการตำบลเขียวขจี จากการพูดคุยกับชาวบ้านในขบวนการ เคลื่อนไหวของหมู่บ้านป่าสักงามพบว่า มุมมองของชาวบ้านที่มองเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้ามาดูพื้นที่ ภายใตโครงการตำบลเขียวขจินั้น แท้จริงเพื่อต้องการเข้ามาดูสภาพพื้นที่ป่าของชุมชนต่าง ๆ เพื่อที่จะจัดการ และนำไปสู่การเข้ามาดูแลชุมชนนั้นให้ดำเนินงานภายใต้นโยบายและการควบคุม ของรัฐ ดังจะเห็นได้จากหมู่บ้านที่ได้รางวัลมักจะจัดการป่าของตนเองด้วยการอนุรักษ์ และไม่ ให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าเหมือนดังเดิม

จากความขัดแย้งและความไม่พอใจของชาวบ้านในหมู่บ้านป่าสักงามและหมู่บ้าน ไกลเคียงต่อคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามในการกำหนดขอบเขตและตั้งกฎเกณฑ์การใช้ ป่า และความไม่พอใจจากเจ้าหน้าที่รัฐที่ชาวบ้านยังเข้าไปรุกกล้าพื้นที่ป่า เป็นเงื่อนไขและปัจจัย สำคัญที่นำไปสู่การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นมา ทำให้ชาวบ้านบางส่วนและ คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามพยายามสร้างเครือข่ายป่าชุมชนขึ้นมา เพื่อสร้าง กระบวนการและพลังของชาวบ้านในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ของตนเอง

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านป่าสักงาม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านป่าสักงาม เป็นเสมือนเครื่องมือใน การสร้างเครือข่าย เพื่อการต่อสู้กับวาทกรรมการอนุรักษ์ป่า ซึ่งเป็นวาทกรรมกระแสหลักของรัฐ โดยกระบวนการหรือขบวนการเคลื่อนไหวของหมู่บ้านป่าสักงามสามารถแบ่งช่วงเวลาและ กระบวนการในการต่อสู้ได้ออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 การก่อตัวและเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม

ช่วงที่ 2 การขยายเครือข่ายแนวร่วมขบวนการ

ช่วงที่ 3 การสร้างเครือข่ายที่อิงอยู่กับระบบราชการ

ช่วงที่ 1 การก่อตัวและเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม

ในปี 2531 เมื่อชาวบ้านป่าสักงามได้นำรูปแบบการจัดการป่าแบบป่าชุมชนเข้ามาใช้ในหมู่บ้าน และจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้นมาดูแลรักษาป่า เพื่อต่อสู้กับแนวความคิดและวาทกรรมป่าอนุรักษ์ของภาครัฐ ชาวบ้านได้เริ่มก่อตัวและเคลื่อนไหวในรูปแบบของคณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าสักงาม และทำการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ต่อไปยังกลุ่มผู้คนในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยใช้เรื่องป่าชุมชนเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อชาวบ้านป่าสักงามตั้งกฎกติกาในการใช้ป่าขึ้นมา ชาวบ้านบางส่วนในพื้นที่ใกล้เคียงที่เคยใช้ป่าร่วมกันจึงเกิดความไม่พอใจ ดังนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามจึงหาวิธีที่จะไปทำความเข้าใจ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเริ่มจากการที่ชุมชนมีฐานเครือข่ายและความสัมพันธ์อยู่กับองค์กรนิเวศน์ชุมชนที่เข้าเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษา ชาวบ้านและเหล่าคณะกรรมการป่าชุมชนจึงร่วมกับองค์กรดังกล่าวจัดเวทีสาธารณะ เรื่อง “ชุมชนกับการอนุรักษ์ป่า” เพื่อประชุมพูดคุยตกลงกัน และดำเนินการค้นหากฎเกณฑ์ที่ชาวบ้านสามารถปฏิบัติกันได้จริงบนพื้นฐานว่า “ป่าเป็นแหล่งปากท้องคนยากจน มีความจำเป็นต้องพึ่งพาป่าสูง” ทั้งชาวบ้าน และพระสงฆ์จึงได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนถึงความสำคัญของป่าดอยหมี ป่าผืนใหญ่ที่สุดที่หลงเหลือในเขตตำบลดงมหาวัน หลังจากนั้นทางคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามจึงได้ลงไปชี้แจงแก่ชาวบ้านตามคุ้มทั้งสี่คุ้มของหมู่บ้านป่าสักงาม ภายใต้การจัดตั้ง “โครงการคณะกรรมการป่าชุมชนสัญญาจร” หรือโครงการ กปช.สัญญาจร ที่ใช้เวลาช่วงกลางคืนเฝ้าระวังแต่ต้นตระเวนสร้างความเข้าใจให้แก่หมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง ได้แก่ บ้านป่าเลา บ้านแม่เผือ บ้านร่องหวาย บ้านปงเคียน บ้านป่าตึง บ้านดอยศิริมงคล บ้านปงเคียน บ้านปงบน บ้านสันไทรงาม บ้านดงมหาวัน และบ้านใหม่ดงมหาวัน โดยอาศัยเครือข่ายของญาติพี่น้องคนอีสาน

พี่สงกรานต์ โสมาภา หนึ่งในคณะกรรมการป่าชุมชนได้ย้อนบรรยายากาศของการแลกเปลี่ยนความคิดในเวทีเล็ก ๆ ที่เป็นกันเอง

“จากพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ แต่ละเดือนจะนัดคุยกับคณะกรรมการหมู่บ้านที่บ้านพ่อหลวงบ้าง ที่ศาลากลางบ้านบ้าง ศูนย์นิเวศน์ชุมชนเอาไปสเตอร์ หน้ากระด้าง (สไลด์) ลงไป ส่วนพ่อวร พ่อหลวงบุญศรี และผมก็ช่วยกันคุยเรื่องแนวคิดป่าชุมชน ความสำคัญของป่า ชาวบ้านได้อะไรหารักษาป่าไว้ และที่สำคัญเขาจะสามารถทำกันได้อย่างไร”

“เวลาไปสัญญาจรจะมีพี่ พ่อยุทธ พ่อวรไปคุยกับผู้นำของหมู่บ้าน ไปคุยตอนกลางคืน ก็ไปพูดคุยกัน เหล่าเปียร์ก็คุยกันผิงไฟคุยกัน ที่เราณรงค์กันปี 42 ตอนนั้นป่าสักงามขายได้เยอะเลย เริ่มลุยเยอะมากที่สุดที่เปิดตัวปี 2540 แล้วต่อจากนั้นก็มีคนมาดูงานป่าเยอะ กำนันสม

จันทร์ไปเป็นวิทยากรเยอะ ว่างรอกเลยช่วงนั้น ปี 29 เริ่มใหม่ ปี 2530 -2537 เราจะไปลุยส่วนกลางมากกว่า แถวเชียงใหม่ปี 2537 เราก็ไปช่วยพี่น้องเรา สัญจรทำตั้งแต่ปี 2530”

“สัญจรเอารถอีแต๋นไป อย่างปงเคียนเค้ามีป่าอยู่แล้ว เราก็ไปพูดคุยแก้ปัญหาปัญหาที่มันเกิดขึ้นในหมู่บ้านเรา ปัญหาที่เกิดในชุมชนเค้า เรื่องป่าจะจัดการยังไง ไปแลกเปลี่ยนกันด้วยเหตุผล มีประชุมสัญจร แล้วก็มีประชุมใหญ่ทุกหมู่บ้าน ทำจนทุกวันนี้ ทุกเดือนมีนาคม ปัญหาบ้านคุณเป็นยังไง ชาวบ้านก็จะสะท้อนสุดท้ายทุกหมู่บ้านก็ดูแลกันเอง อาศัยแรงกำนันผู้ใหญ่บ้าน ทุกคนต้องเคารพกติกาซึ่งกันและกัน คณะกรรมการป่าชุมชนแต่ละหมู่บ้าน เริ่มคุยกับผู้นำ เมื่อก่อนมันก็สร้างยากหลายคนมันไม่เข้าใจเรื่องป่า เข้าใจว่าป่าเป็นของป่าไม้ของอะไรต่าง ๆ ไม่ได้มองชีวิตตัวเองว่าเราอยู่กับป่านะ ไม่ได้คิด พอเรามาสร้างตรงนี้ขึ้นมา ป่าสักงามเริ่มทำจุดประกายตรงนี้ขึ้นมา เป้าหมายก็บรรลุวัตถุประสงค์อยู่”

“ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งจากชาวบ้านด้วยกันเองระหว่างหมู่บ้าน และจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้ทำให้ผู้นำและคนทำงานเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าสักงามพยายามที่จะทำความเข้าใจกับกลุ่มคนต่าง ๆ ตามหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงคิดให้มีเวทีสัญจร มันเกิดเพราะความขัดแย้ง เวทีสัญจรก็ไปทำความเข้าใจในแต่ละหมู่บ้านก็เกิดขบวนการจัดการป่า เรื่องแนวคิด พูดในเรื่องของวิชาการว่าถ้าไม่ดูแลป่าหมด”

กระบวนการในการจัดเวทีสัญจรของชาวบ้านป่าสักงามนั้น เริ่มจากการใช้รูปแบบการปกครองในหมู่บ้านที่แบ่งการดูแลเป็น 4 ปีกตามภาษาอีสาน และคุ่มตามภาษาเหนือ โดยแบ่งปีกตามทิศ คือ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และทิศใต้ เป็นจุดเริ่มต้นในการพูดคุย

“ตอนป่าสักงามเริ่มแรกสร้างความเข้าใจในหมู่บ้านก่อน ถ้าเราจะทำเรื่องป่าชุมชนจะทำยังไง แต่ละปีกแต่ละคุ่มจะทำยังไง แต่ละกลุ่ม ป่าสักงามจะมีกลุ่มปีกเป็นผู้ดูแลอยู่ อาจจะทำ 5 ครอบครัว 10 ครอบครัว ทำตรงนี้อยู่ ตอนแรกเราไม่ต้องไปทำใหญ่ เราทำเฉพาะคนที่มีแนวความคิดเอาสัก 4-5 คน พ่อยุทธ พ่อวร ผู้หลักผู้ใหญ่ มาคุยกันในระดับผู้นำก่อน คณะกรรมการก่อน เราจะทำความเข้าใจชาวบ้านตัวต่อตัว เมื่อสมัยก่อนตอนกลางคืนหน้าหนาว มันหนาวคนผิงไฟกัน ก่อไฟผิงเป็นหมู่ เราก็คุยกัน มีมัน มีมันล่ำปะหลัง เราก็มาบงกซ์กันกิน ข้าวหลามเอามาเผา คุยกันแบบพี่น้อง คุยกันเรื่องปัญหาว่าถ้าป่าเราหมดไปทำยังไง คุยปัญหาตอนนี้ป่าจะหมดแล้วนะ บ้านเราจะลำบากทำยังไง อนุรักษ์ได้มั๊ย คุยกันให้รู้เรื่อง แต่ละกลุ่มจะคุยกัน คุยกันแล้วทุกคนมีพื้นฐานเท่ากันทุกคนมาประชุมกัน เมื่อคุยในหลักการแล้วว่าเรามีทิศทางเท่ากันคุยประชุม คนที่เลื่อยไม้ ตัดไม้ขายก็หยุดตรงนั้นก่อน หยุดตรงที่เราจะอนุรักษ์ไว้ก่อน ใช้ตรงหัวไร่

ปลายนาคุณก่อน ตรงบริเวณป่ากันไว้ก่อน อันดับแรกก็สำรวจพื้นที่ว่าพื้นที่เรามีเท่าไร กันพื้นที่เท่าไร จะได้ไม่กันพื้นที่ข้างเคียง สิ่งที่ทำต่อไปคือต้องมีกฎกติกาในชุมชน ก็ให้แต่ละกลุ่มไปคุยไปเสนอมา เมื่อได้กติกาก็มาเสนอในกลุ่มใหญ่ที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ตอนนั้นเพิ่งเป็นป่าชุมชนใหม่ ๆ ” (จากการสัมภาษณ์คุณพิชัย พูลเพิ่ม คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

จากการทำความเข้าใจกับชาวบ้านในชุมชนได้ส่งผลให้การฟื้นฟูพื้นที่ป่าดอยหมื่นดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในช่วงเวลาที่ใช้กฎระเบียบเรื่องป่าชุมชน ไฟป่าที่เคยมีทุกปีก็สามารถควบคุมไว้ได้ไม่ที่ถูกต้องจนเสียหาย ชาวบ้านและคณะกรรมการป่าได้ทำการปลูกเสริมเพิ่มพื้นที่ป่าให้มากขึ้น

ช่วงที่ 2 การขยายเครือข่ายแนวร่วมชุมชน

หลังจากการเวียนทำความเข้าใจและพูดคุยกันตามปึกในหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชนก็พยายามขยายแนวร่วม โดยให้ตัวแทนแต่ละปึกออกไปทำความเข้าใจพูดคุยกับปึกหรือคุ้มต่าง ๆ ในหมู่บ้านใกล้เคียง

“หลังจากเราพูดคุยกับชาวบ้านในบ้านเราสำเร็จ เราก็ขยายไปคุยกับบ้านข้างเคียงต่อ ตอนประชุมกันกะไว้ว่าจะขยายไปให้ครบทั้งตำบลเริ่มจากบ้านคนอีสานด้วยกันก่อน แล้วก็บ้านคนเหนือ เราก็เอาผู้ใหญ่เราขึ้นไปพูดคุย ไปตามงานต่าง ๆ บ้านนี้มีงานแต่ง บ้านนี้มีงานประเพณี บ้านนี้มีงานบวช มาร่วมงานแล้วก็ล้อมวงกินเหล้า กินข้าว มันก็เริ่มจากตรงนี้แหละ พอเราคุยได้คนอื่น ๆ เขาก็จะขยายไปเอง ไปกันตอนกลางคืนก็มีนะ ไปรถอีแต่นแห่กันไปได้มรดกเลยไปบอกไปแล้วให้ฟังว่าเราจะทำยังไง บ้านเค้าจะทำยังไง” (จากการสัมภาษณ์คุณสมศักดิ์ จุลจุมพงษ์)

“ในคณะสัจจกรที่ไปคุยครั้งแรกไปคุยบ้านปงเคียน บ้างปงเคียนเป็นส่วนหนึ่งที่ป่าสักงามเคยอยู่ แล้วแยกตัวออกมา มาตั้งใหม่อยู่ป่าสักงาม ก็เป็นเครือญาติ เป็นคนอีสานเหมือนกัน ก็คุยกันง่ายขึ้น หลังจากนั้นก็ไปคุย จัดมาหลายปี ดงมหาวันเค้าไม่เห็นด้วยนะ เค้าคิดว่ามันเป็นของทางการ เราก็พยายามสร้างแล้วก็ไปเชื่อมกับดอยหลวง แล้วดงมหาวันเอาไว้ก่อน แล้วก็ขยายมาที่ดงมหาวัน ดงมหาวันเป็นที่สุดท้ายหลังจากนั้นก็ไปคุยกับป่าเลา เป็นคนอีสานอยู่แล้ว มีพื้นที่ป่าอยู่ แล้วก็คุยกับคณะกรรมการก็คุยง่าย หลังจากนั้นก็เชื่อมกับดงมหาวัน คุยกับเพื่อนซึ่งเป็นสมาชิก อบต.สมัยแรก เข้าทางผู้ใหญ่บ้าน ติดต่อผ่านเพื่อน เมื่อเชื่อมกับทางหมู่บ้านแล้วก็เชื่อมกับทางการ ป่าไม้ ป่าไม้เข้าไปในบ้านเราเข้าไปดู แต่เราก็คุยกัน เราทำให้เห็นป่าไม้เลยยอม” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชน)

“เริ่มจากหมู่บ้านเราแล้วก็ขยายไปสู่ยุทธตอนแรกยังไม่กันป่า แล้วก็คิดว่าเขตปกครองตนเองมีมัย จัดการเองได้มัย อย่างดงมหาวันต้องไปแบ่งกับบ้านป่าล้าน หมู 5 ตำบลลงน้อย ดอยหลวง จริง ๆ มันเป็นแค่เขตพื้นที่ แต่จริง ๆ แล้วคนก็ไปมาหาสู่กัน แต่ที่นี้เมื่อมีการรักษาตรงนี้แล้ว ก็ต้องทำตาม” (จากการสัมภาษณ์คุณพิชัย พูลเพิ่ม คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

นอกจากนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามได้จัดประชุมเวียนตามป๊อกหรือคุ่มต่าง ๆ ทุกวันที่ 7 ของเดือน จนครบทั้ง 4 คุ่มหรือ 4 ทิศ เพื่อเป็นการย้ำเตือนในระยะแรกให้ชาวบ้านทุกคนในตำบลดงมหาวันได้เข้าใจถึงแนวทางการอนุรักษ์ป่าและตระหนักถึงคุณค่าของป่า

“ตอนสัญจรที่เวียนไปตามหมู่บ้าน บางหมู่บ้านก็ไม่เห็นด้วย บางหมู่บ้านบอกว่าถ้าเราดูแลดีแล้วเค้าก็จะไปประกาศเป็นอุทยาน บางหมู่บ้านก็บอกว่าเราไม่มีสิทธิไปกันพื้นที่มาเป็นของเค้า เค้ากลัวผิดกันกับป่าไม้ มันก็มีปัญหาที่บอกเค้าว่าป่าสักงามยังทำได้ ยกตัวอย่างบ้านเราขึ้นมา มีกฎระเบียบ แต่ว่าเค้าไม่มั่นใจว่าจะดูแลได้ กลัวมีตำรวจมีเจ้าหน้าที่มาจับเมื่อเกิดปัญหาตรงนี้เราก็ต้องต่อรองกับรัฐบาล ผลักดันเรื่องพระราชบัญญัติ เราก็คุยกับเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ไม่อยากสร้างความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ ไสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชน)

ในภายหลังในหมู่บ้านป่าสักงามได้มีการปรับเปลี่ยนจากการจัดประชุมเวียนตามป๊อกและแบ่งพื้นที่การดูแลตามป๊อกเป็นกลุ่มสี่แทน โดยแบ่งเป็น 4 เป็นกลุ่มสี่ กลุ่มสีแดง กลุ่มสีเหลือง กลุ่มสีฟ้า และกลุ่มสีเขียว กลุ่มสีแดงจะมีพ่อยุทธ จุลจุมพงษ์ เป็นผู้ดูแลกลุ่ม สีเหลืองมีอบต. สมศักดิ์ จุลจุมพงษ์ เป็นผู้ดูแล กลุ่มสีฟ้ามีคุณสงกรานต์ ไสมาภา เป็นผู้ดูแล กลุ่มสีเขียวมีคุณสมสมัย พูลเพิ่ม เป็นผู้ดูแล

“มีตัวแทนของกลุ่มอยู่ เมื่อมีตัวแทนของกลุ่มอยู่มันจะบริหารจัดการได้ง่าย ถ้าไม่หนักหนาสาหัส เราก็ไม่จำเป็นต้องพูด ในระดับหมู่บ้านเอาหัวหน้ากลุ่มมาคุย แบ่งสีตาม zone การตั้งถิ่นฐาน สีแดงมี 20 -25 หลังคาเรือน สีฟ้ามีเท่าไร สีเขียวมีเท่าไร อันนี้มันเหมาะกับกิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น อย่างปีใหม่เราจัดงานกีฬาสัมพันธ์ 4 สีมาจัดเหมือนเดิม อย่างจัดงานผ้าป่าก็จัดเป็นกลุ่มสีก็ทำกันไป หลังจากนั้นมารวมกันอย่างบ้านเราการจัดการมันง่าย มีหัวหน้ากลุ่มดูแล แต่เค้าไม่ได้ตั้งเป็นถาวรนะสมมติว่ากิจกรรมนี้ใครเป็นตัวแทนสีเหลืองก็ว่ากันไป ส่วนใหญ่หัวหน้ากลุ่มจะเป็นคณะกรรมการในหมู่บ้าน หลัก ๆ ก็มีกำนัน มีสมาชิกอบต. ผู้ช่วย คณะกรรมการ เป็นกลุ่มใหญ่ แล้วก็ย่อยก็แบ่งกันอีกที อย่างช่วงนี้จะมีการแบ่งกันอยู่ยามก็แบ่งเป็นสี่ รัฐบาลเค้าสั่งให้อยู่ยาม อันนี้เป็นกระบวนการของป่าสักงามที่สร้างขึ้น มา เมื่อก่อนมันเกิดขึ้นมา เราก็แทรกกิจกรรมขึ้นมา ทำทุกปี ในตำบลเราก็ขยายความคิดเกิดเป็นตำบลขึ้นมา ในตำบล ในจังหวัด ก็ประสานเครือข่ายทั้งหมด” (จากการสัมภาษณ์คุณสมศักดิ์ จุลจุมพงษ์)

“อย่างสีฟ้าเกือบ 20 ฟीดูแล สีแดงพ่อยุทธ สีเขียวสมสมัย พูลเพิ่ม สีเหลือง อบต. สมศักดิ์ ปัจจุบันก็ยังเป็นกลุ่มสีแบบนี้อยู่ เราต้องการให้เห็นศักยภาพของชุมชน ในหมู่บ้าน 5-6 ปี มาเนี่ยไม่มีการตัดไม้เลย นอกจากไม้ไผ่ ไม้ยืนต้นแทบไม่มีเลย แนวคิดคนเดี๋ยวนี้อีกก็เปลี่ยนถ้ามัวไป เลื่อยไม้ สร้างบ้านก็ใช้รูปปูนดีกว่า แต่พื้นที่ใช้ปกติ หรือทำเถียงนาก็ได้ แต่สร้างบ้าน โดยตรงไม่มี แล้ว” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชน)

การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนสัญจรของชาวบ้านป่าสักงามนั้นคือการนำเอาภูมิปัญญาของชุมชนถ่ายทอดโดยไปสู่หมู่บ้านใกล้เคียง และพร้อมจะสนับสนุนให้หมู่บ้านอื่นมีป่าของตนเอง ในระยะแรกผู้นำชาวบ้านที่อยากจะทำป่าของตนเองแต่ละหมู่บ้านจะมาร่วมพูดคุยปรึกษา และเป็นกำลังใจให้กันในเวทีสาธารณะที่จัดขึ้นทุก 3 เดือน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามได้ไปช่วยปรับปรุงกฎระเบียบการใช้ป่าในหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น บ้านปงเคียน หรือไปทำการติดป้ายแนวเขตทางหมู่บ้านบ้านป่าตันซึ่งอยู่ในเขตแม่จัน ทำการจัดกำลังเข้าไปเดินตรวจป่าให้กับบ้านปงเคียน เป็นต้น

ความคิด วิธีการ บทเรียน และประสบการณ์จริง ๆ ของบ้านป่าสักงามค่อย ๆ ขยายไปสู่ชุมชนใกล้เคียงตามการไปมาหาสู่กันแบบญาติพี่น้อง ลักษณะการทำงานดังกล่าวได้ก่อเกิดเครือข่ายชุมชนที่ช่วยกันแบบหลวม ๆ โดยช่วงแรกผ่านการประสานงานของโครงการนิเวศน์ชุมชน คืบวันที่ผ่านไป ชุมชนสะสมความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ และทิศทางการจัดการป่าไม้แบบ “ป่าชุมชน” บนพื้นฐานที่ว่าอำนาจและสิทธิการจัดการทรัพยากรนั้นอยู่ที่ผู้ที่ได้กระทำการรักษา

นอกจากได้รับการช่วยเหลือและประสานงานจากองค์กรนิเวศน์ชุมชนแล้ว คณะทำงานเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนยังได้เข้าร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ หรือ คน. ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นสมาชิกอยู่แล้วเนื่องจากการดำรงสถานภาพเป็นเกษตรกร การเป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือได้เป็นจุดเริ่มต้นทำให้การเคลื่อนไหวเรื่องเครือข่ายป่าชุมชนของหมู่บ้านกว้างขวาง และครอบคลุมออกไปสู่ตำบลและจังหวัดอื่น ๆ มากขึ้น เช่น การรวมตัวกันของเครือข่ายป่าชุมชนในภาคเหนือทำการเคลื่อนไหวขบวนต่อต้านนโยบายป่าไม้ของภาครัฐที่ไล่ชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินออกจากป่า และจับกุมชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าในจังหวัดลำพูนในปี 2531

“ช่วงที่อยู่คน. ช่วง 30 นี้แหละ ช่วงเริ่มแรกจริง ๆ มันปี 29 ซึ่งมันมีอยู่แล้ว ป่าสักงามเริ่มทำป่าชุมชนมาตั้งแต่ปี 2516 นะจัดการกันเอง แล้วปี 30 NGO ก็เข้ามาร่วม เริ่มเข้าไปในคน. เพราะเรามีฐานอยู่แล้ว เราก็เข้าไปเชื่อม พวกเค้าก็มี พวกเราก็มีต่างมีความคิดคล้ายกันก็เลยเข้าไปร่วม เข้าไปพร้อมกับพ่อหลวงจอนิ กับทวี ลินสีเหลือง พี่กับวิรัตน์เป็นรองประธาน พ่อ

หลวงเป็นตัวอย่างประสานกับหน่วยงานราชการ เราจะประสานในส่วนของมวลชน มีทีวี เป็นประธาน เวลาเคลื่อนก็ทำด้วยกันจนไปเคลื่อนขบวนที่ลำพูนปี 2531” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชน)

เมื่อคณะกรรมการป่าชุมชนได้เข้าสู่เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ การเรียนรู้กระบวนการเคลื่อนไหวในการทำงานก็มากขึ้น เพราะทางเครือข่ายได้ช่วยสอนกระบวนการทำงาน การจัดเวทีเรื่องป่าชุมชน การศึกษาดูงาน การพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนในหมู่บ้าน ซึ่งการสร้างกระบวนการทำงานดังกล่าวได้กระตุ้นให้ผู้นำเห็นความสำคัญในการสร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อให้ทันกับสถานการณ์ของบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

หลังจากนั้นคณะทำงานเรื่องป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าสักงามก็พยายามที่จะสร้างเครือข่ายป่าชุมชนให้เป็นวงกว้างยิ่งขึ้นไปอีก โดยในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2535 หมู่บ้านจำนวน 12 หมู่บ้านในเครือข่ายรักษาป่าในเขตอำเภอเวียงชัย และอำเภอแม่จัน ได้รวมกลุ่มชาวบ้าน ชุมชน และคณะกรรมการป่าชุมชน จัดตั้ง “ชมรมผู้รักษาป่าชุมชน จังหวัดเชียงราย” ขึ้น

“ไปเชื่อมกับเชียงแสน เชียงของไปทั่ว ถ้าหมู่บ้านไหนมีป่า หมู่บ้านไหนติดต่อมาเราก็ไปเชื่อมอยู่ต่างอำเภอ ต่างจังหวัดเป็นเครือข่ายใหญ่ เราก็นัดกันเดือนหนึ่งเจอกัน ให้ป่าประสานให้เราไปประชุมกันที่ป่าไม้ ประสานงานกัน ไปเชื่อมคือไปช่วยเหลือ 1 ในเรื่องของความคิด มีการพูดคุยกันให้เคำเห็นปัญหา การสร้างความคิดคนมันสร้างมาก การพัฒนามีส่วนร่วมยังไง ทำยังไง คุณต้องการป้ามัย การจัดการทรัพยากรคุณอยู่กับป่า แล้วต้องใช้ยังไง เก็บยังไง” (จากการสัมภาษณ์พ่อยุทธ จุลจุมพงค์ ประธานคณะกรรมการป่าชุมชนสมัยแรก)

จนปี พ.ศ. 2536 ป่าชุมชนบ้านป่าสักงามได้เข้าเป็นหนึ่งใน 63 พื้นที่ทำโครงการทดลองป่าชุมชนร่วมกับสำนักงานป่าไม้เขตเชียงราย โดยความร่วมมือของคณะกรรมการพัฒนาป่าชุมชนจังหวัดเชียงราย-พะเยา เพื่อให้รัฐท้องถิ่นรองรับสิทธิชุมชนขั้นพื้นฐานในการจัดการทรัพยากร

ในปี พ.ศ. 2540 คณะกรรมการป่าชุมชนก็เริ่มมีการจัดเวทีสัมมนาเครือข่ายป่าชุมชน เพื่อเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายป่าต่าง ๆ ในเวทีการจัดสัมมนาก็ใช้เรื่องป่าชุมชนมาเป็นประเด็นใหญ่ในการพูดคุย ทำให้ชาวบ้านและคณะทำงานได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการดูแลรักษาป่า และสร้างพลังในชุมชนให้มากขึ้น การแต่ทั้งนี้ทั้งนั้นในเวทีการพูดคุยก็มีการสอดแทรกประเด็นและปัญหาเรื่องปากท้องและการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านทั่วไป เช่น เรื่องยาเสพติด ชุมชนเข้มแข็ง 30 บาทรักษาทุกโรค กองทุนหมู่บ้าน เพิ่มเข้าไป เพื่อขยายเครือข่ายความร่วมมือให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

“ปาลัน ปาเผื่อ ดงมหาวันไปด้วยกันหมู่บ้านละ 2 คน ส่วนใหญ่พี่จะไป เป็นพันธมิตร ถ่ายทอดซึ่งกันและกัน มีนักวิชาการ ngo ปาไม่มีข้าราชการมีหมด แต่เราไปในภาพของชาวบ้าน เป็นยังไง คุยด้วยกันบางครั้งก็เวทีแตก ส่วนใหญ่จะวงแตก เพราะเมื่อก่อนข้าราชการไม่ยอมรับ ชาวบ้านนะ เราต้องยอมรับตรงนี้ เค้าก็มองว่าชาวบ้านทำอะไรไม่ได้ นอกจากเค้าจะเป็นคนจัดการ ทั้งหมด เป็นแนวคิดที่สร้างมาโดยตลอด ภาพที่ออกมาเค้ามองว่าเราเป็น ngo เป็นคอมมิวนิสต์ก็ ออกมาด้วย ออกมาตลอด เรายังบอกว่าเราเป็นลาวไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ ไม่ได้อยู่ในยุคนั้นด้วย”

“เป้าหมายสูงสุดที่เอาปามาเป็นประเด็นเป็นวิธีการที่ทำให้ชาวบ้านมาคุยกัน เป็น ประเด็นที่ช่วยมาทำ ชาวบ้านไม่ค่อยได้คุยกันเกี่ยวกับวิถีชีวิตของตัวเอง ชาวบ้านติดอยู่กับปา ชีวิต เชื่อมโยงกับปา เลยเอาเรื่องนี้มาคุยกัน ถ้าปาหมดถ้าปาไปอยู่กับส่วนกลางทำยังไง เวลาคุยกันก็ ไม่ได้คุยกันเรื่องปาอย่างเดียว คุยกันเรื่องทำมาหากิน คุยกันเรื่องประเพณี การทำบุญ คุยกันเรื่อง หลากหลาย ถ้าเราไม่มีประเด็นคุยกันก็ต่างคนต่างอยู่ ก็เป็นส่วนหนึ่งในหลายพื้นที่ที่จับประเด็น เรื่องอื่น แต่ที่ปาลังงามจับประเด็นเรื่องปา ปาลังงามเป็นที่ขายเรื่องตรงนี้เลย ถ้าเรามองว่าดงมหา วันปาลดลงผลกระทบอะไรจะเกิดขึ้นกับเรา เราก็ต้องขายความคิดตรงนี้ แล้วก็ทำให้เป็นรูปธรรม ทำให้เห็นชัดเจนไปถึงนโยบายจากกลางไปถึงส่วนกลาง เชียงรายปาลังงามเป็นตัวชู เชียงใหม่ หัวย แก้วเค้าตัวชู ปาบุ่งปาทาม อีสานแถวอุบล ร้อยเอ็ด แถวสกลนครก็ดัง มาคุยกันเรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่รัฐจัดการอย่างเดียวเป็นการเมืองภาคประชาชนเราเป็น คนตัวเล็ก ๆ คนอีสานในภาคเหนือ”

“พี่ไม่ได้ทำเฉพาะเวทีเรื่องปา เรื่องยาเสพติด กองทุนหมู่บ้าน เรื่องชุมชนเข้มแข็ง จัดหมดเรื่องปากท้องทั้งหมด หลังจากเวทีเรื่องปา รัฐบาลจะเอาเงินมาให้ผู้ก็มาจัดเวทีกองทุน หมู่บ้านละล้านบาทให้ชาวบ้านคิดเองวิเคราะห์เอง ส่วนกลางเราก็ไปทำเวที ไปคุยมากก็เปลี่ยนไป ให้กำนันไป เครือข่ายไป คุณถนอมไป”

“เราก็มีเครือข่ายระดับพื้นที่ ระดับหมู่บ้าน ระดับอำเภอ ข้อเสนอของชาวบ้านจะเป็น ยังไง และก้าวไปสู่อะไร อย่างตอนนีดูในเรื่องรัฐธรรมนูญ ดูเรื่องสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรในเรื่อง ดินน้ำป่า การทำเรื่องป่าชุมชนมันไม่ได้เรื่องปาเรื่องเดียว แต่มันครอบคลุมเรื่องชีวิตของชาวบ้านว่า เค้าควรได้รับอะไรจากภาครัฐบ้าง” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่า ชุมชนบ้านปาลังงาม)

นอกจากนั้นยังมีการระดมความคิดของชาวบ้านและคณะทำงานเรื่องป่าชุมชน และคณะกรรมการหมู่บ้านจัดทำแผนแม่บทชุมชนขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลที่สั่งมาทางองค์การบริหารส่วนตำบลดงมหาวัน ที่ทำการดูแลหมู่บ้านป่าสักงามอยู่ แผนแม่บทชุมชน หรือกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่ร่วมกันคิด ร่วมกันค้นหาและเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนรู้และเข้าใจตนเอง โดยชาวบ้านป่าสักงามเลือกการสร้างกระบวนการคิดในการดูแลรักษาป่าชุมชน และสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนาชุมชนให้สามารถเคลื่อนขบวนการต่อสู้ และยืนได้ด้วยตัวชุมชนเอง และชาวบ้านป่าสักงามได้ขยายเครือข่ายด้วยการทำแผนแม่บทขึ้นมาเชื่อมกับเครือข่ายทั้ง 4 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

“ทำเวทีเรื่องแผนแม่บทชุมชน ทางพ่อแก้วเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนไป เราทำอยู่ข้างหลัง หลายคนคิดว่าแผนชุมชนมันต้องเป็นรูปเล่ม ต้องเป็นอะไร มันไม่ใช่ แผนชุมชนคือทำให้ชุมชนมันคิดเองมันทำเอง เค้ารู้อยู่แล้ว แผนชุมชน คือหลักคิดในการพัฒนาที่ชุมชนจะทำอะไรก็ได้ เค้าต้องมีแผนชีวิตเค้า เค้าจะทำอะไร ตั้งเป้าเค้าเอง ไม่ใช่ว่าปีนี้จะทำถนนคอนกรีตนะ สร้างหอประชุม มันไม่ใช่ ให้เค้าคิดวิเคราะห์ดู ให้เค้าคุยเรื่ององค์ความรู้ ภูมิปัญญา อะไรต่าง ๆ” (จากการสัมภาษณ์คุณสมศักดิ์ จุลจุมพงค์)

นอกจากนั้นยังมีการสร้างเครือข่ายป่าชุมชนร่วมกับทั้ง 11 หมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลดงมหาวัน คือ บ้านปงเคียน บ้านป่าเลา บ้านป่าตึง บ้านปงบน บ้านร่องหวาย บ้านร่องหวายใหม่ บ้านแม่เผื่อ บ้านดอยศิริมงคล บ้านสันไทรงาม บ้านดงมหาวัน และบ้านใหม่ดงมหาวัน คัดเลือกแกนนำในแต่ละหมู่บ้านขึ้นมาแล้วทำการจัดเวทีการประชุมร่วมกันจัดตั้งเป็น “เครือข่ายป่าชุมชนตำบลดงมหาวัน”

“พอเราสัญจรจนบ้านอื่น ๆ เขาเข้าใจ มีการวางกฎระเบียบเรื่องป่าเป็นที่เข้าใจทุกหมู่บ้าน เราเลยคิดว่าเราน่าจะจัดทำเครือข่ายป่าชุมชนทั้งตำบลให้เป็นเรื่องเป็นราว เราก็นัดประชุมเลย เอาแกนนำของหมู่บ้าน หมู่บ้านละคนสองคนก็ได้ แล้วแต่ เอามาจัดเวทีสาธารณะก่อนตกลงกันว่าเราจะทำอย่างนี้มัย พี่น้องก็โอเคหมด เราก็ไปยื่นกับทางอบต.จะขอเปิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชนของดงมหาวันนะ เค้าก็โอเคทำให้ เราก็เลือกคณะกรรมการ เอาของทุกหมู่บ้านมารวมกัน แล้วก็เลือกหัวหน้าขึ้นมา เวลาที่มีโครงการอะไรเราก็ทำร่วมกัน ของงบประมาณจากอบต.บ้าง จากพี่น้องด้วยกันเองบ้าง” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

และในปี พ.ศ. 2542 ช่วงยุคสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย ทางรัฐได้มีการส่งเสริมนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นชุมชน และส่งเสริมกระบวนการคิดและการวิจัยของชาวบ้าน จึงได้จัดทำองค์กรที่ชื่อว่า กองทุนเพื่อการพัฒนาสังคม หรือ SIF ขึ้นมา เพื่อลงมาดูแลและช่วยในกระบวนการพัฒนา

ของชุมชน ทางรัฐจึงจัดทำงานประมาณผ่านธนาคารออมสิน โดยให้อาจารย์ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม เป็นผู้ดูแล ในขณะนั้นเองกลุ่มชาวบ้านและคนทำงานเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนบางส่วนของหมู่บ้าน ก็ได้มีโอกาสรู้จักกับคุณอนงค์ นาคะบุตร จากการลงไปคลุกคลีอยู่ในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับเครือข่ายต่าง ๆ คุณอนงค์ซึ่งทำงานร่วมกับอาจารย์ไพบูลย์จึงแนะนำให้บ้านป่าสักงาม ลองเสนอแนวคิดที่จะทำกระบวนการเคลื่อนไหวขึ้นมา ดังนั้นทางชาวบ้านและแกนนำจึงได้เสนอโครงการเรื่องป่าชุมชนของหมู่บ้านออกไป จนกระทั่งทางโครงการได้ส่งเจ้าหน้าที่มาดูพื้นที่ และให้งบประมาณผลักดันและขับเคลื่อนกระบวนการทำงานของหมู่บ้าน

“ปี 42 ปลายปี ช่วง *sif* เข้ามา ท่าน อ.ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม กับพี่เนก นาคะบุตร อยู่ใน *sif* เป็นช่วงยุคฟองสบู่ ยุคชวณ คำบอกให้ลองเสนอ ดู คำว่าเงื่อนไขไม่มี เสนอคนเดียวได้เลย มีเงื่อนไขเป็นเมนู 1 เมนู 2 โครงการอะไรก็ได้ที่ชาวบ้านทำร่วมกัน โครงการป่าก็เลยเขียนเสนอเค้า 300,000 ได้มา พอเข้าไปเค้าเข้ามาดูพื้นที่ มีหนังสือตอบรับบอกว่าจะมีเจ้าหน้าที่ที่ลงมาดูพื้นที่ของเรา พอตีเจ้าหน้าที่ลงมาห้องนัดดา อยู่แม่สรวย อีก 3 คน เราไม่รู้จัก น้องนัดดาที่รู้จักผิวเผิน มาทำเรื่องนี้จะทำยังไงก็ตามหมด ก็เล่าให้ฟังดูเวทีใหญ่ ก็พวกเราทั้งนั้น เค้าก็ได้การรู้จักกัน ทำงานร่วมกันก็เลยเข้ามา มีโครงการต่อเนื่องเข้ามาก็ขยายเครือข่ายเดิม ฐานเก่าเดิมขยายแนวคิดไปมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ จะขับเคลื่อนอย่างไรจัดเวทีไปก็จัดไป ในส่วนหนึ่งเค้ามีงบประมาณในการจัดเวทีให้ เราก็ทำ พี่ก็คุย จัดเป็นกลุ่มย่อยแบ่งกันคุย” (จากการสัมภาษณ์คุณพิชัย พูลเพิ่ม คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

ช่วงที่ 3 การสร้างเครือข่ายที่อิงอยู่กับระบบราชการ

ในช่วงเวลานี้กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านป่าสักงาม ได้พยายามสร้างเครือข่ายที่อิงอยู่กับระบบราชการ นอกเหนือไปจากเครือข่ายความสัมพันธ์กับชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มเคลื่อนไหวบ้านป่าสักงามจะได้พลังของกลุ่มคนในการต่อสู้ แต่พลังของชาวบ้านเพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถเข้ามาผลักดันหรือขับเคลื่อนนโยบายในระดับที่ใหญ่ขึ้นได้ ดังนั้นกลุ่มเคลื่อนไหวบ้านป่าสักงามจึงพยายามสร้างกระบวนการและเครือข่ายไปสู่ระบบราชการให้มากขึ้น

โดยในปี พ.ศ. 2544 กลุ่มคนทำงานเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าสักงามได้ขยายเครือข่ายและระบบการทำงานไปสู่ระบบที่อิงอยู่กับราชการ หลังจากมีการผลักดันและจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นมา การทำงานในหลาย ๆ ส่วนต้องหันไปพึ่งพิงกับระบบงบประมาณของราชการที่มักจะทำให้เกิดปัญหาและล่าช้ากว่าปกติ ดังนั้นคณะกรรมการป่าชุมชน รวมทั้ง

คณะกรรมการหมู่บ้านป่าสักงามบางส่วนจึงตัดสินใจก้าวเข้ามาสู่เครือข่ายของราชการ เช่นคุณ สงกรานต์ ไสมาภา คุณสมศักดิ์ จุลจุมพษ์ และกำนันสมจันทร์ เผือกนอก เป็นต้น

“ตอนแรก อบต. เป็นยังไงยังไม่รู้เลย มีความคิดว่าตอนแรกนะผลักดันให้สภาตำบล เป็นนิติบุคคล แล้วก็เข้ามา ก็เลยมีแนวความคิดเข้ามา ลงในหมู่บ้านตอนแรกก็จะลงนะ สมัยครุ สุดท้ายพอดีเลย ได้เบอร์ 5 คนที่ 5 พอดี ชาวบ้านก็เลยเลือกเข้ามาก็มีกำนันสมจันทร์ถามว่าจะ ลงมัย แล้วก็มีแกนนำชาวบ้านหลาย ๆ คนบอกว่าสงกรานต์น่าจะลงอบต.นะ พี่น้องก็ไม่มั่นใจ หรือว่าเราจะได้ เพราะไม่มีเงินไปหาเสียง ก็ลงสุดท้ายเลย จะเลือกก็เลือก บ่เลือกก็แล้วไป ลง เป็น สมาชิกในหมู่บ้าน 2 คน ได้อันดับ 2 พอดี เลยเข้าสู่ อบต. พอเปิดสภาภาพพื้มันดี เป็นเด็ก ที่สุดในสภา ก็เข้ามาทำงาน เลือกนายกให้สภาเป็นคนเลือก คำก็มาถามพี่ว่าจะอยู่จุดไหน จุด ฝ่ายบริหาร หรือสภา พี่ก็ไม่เข้าใจว่าฝ่ายบริหาร ฝ่ายสภาเป็นยังไง พี่บอกว่าอยู่จุดไหนก็ได้ นายก วิเชียรก็กลัวพี่ไปอยู่ฝ่ายบริหารเป็นประธาน พี่ก็บอกไม่เป็นหรือการบริหารใครจะเป็นก็เป็นเลย พี่เลย ไปอยู่ฝ่ายสภา ไปอยู่ตำแหน่งรองประธานสภา คำเลือกกัน คอยคุมสภาไม่มีอะไรมาก อีกคนที่ได้ พ่ออุทิศ พูลเพิ่ม แกเสียชีวิต พี่ชายของวิชัย พูลเพิ่ม ไม่ครบวาระ เลยมีอบต.สมศักดิ์ขึ้นมา 1 ปี กับ 2 เดือน แล้วก็มีการเลือกตั้งใหม่ สมัยที่ 2 ที่มาอยู่ส่วนนี้ เพราะเรามองว่างานมันซ้ำ เรามาลง ฝ่ายบริหารดีมัย ที่แรกกะจะลงเป็นนายกเอง เพราะสำรวจแล้วคนก็เห็นด้วย ทีมงานก็เห็นด้วย สุดท้ายแล้วเราดีหมดเสียอย่างเดียวจนวะ งั้นเลิกคิดเลย แต่ถ้าลงจะแพ้กันน้อยมาก ก็พอดีพอนายกคนปัจจุบันแกก็มาถามว่าเราจะอยู่ในตำแหน่งเลขา หรือ รองนายก แกก็สนใจเรา อยากดึง เรา คำก็เลยไม่ลง เลยคุยกับคำว่าขอคนของพี่เข้าด้วย เอาศรีวรรณเข้าช่วย ตอนแรกแกก็ปฏิเสธ ก็เลยก้าวเข้ามา เราคุยอะไรคำก็ดี (นายกนิยม) งานส่วนต่าง ๆ แกก็จะให้เราทำ แต่ว่าพี่ว่าเข้าสู่ ระบบแล้วซ้ำไม่ทันใจ และมันเพิ่มตรงแต่ก่อนเราเคยเป็นชาวนา เพิ่มฐานะยกฐานะเรา คนไหวเรา มากขึ้น สามารถคุยกับผู้ใหญ่ได้ เชื่อมได้ ช่วยสวมหน้ากากเข้าหากันได้ ง่ายกับการประสานงาน ต่อส่วนกลาง ต่อส่วนอื่น ๆ แต่ถ้าดูในส่วนการสร้างฐานเครือข่ายจะแน่น ยกตำแหน่งฐานะของเรา ขึ้นมา แต่คนเข้ามาคุยกับเราก็ไม่ค่อยกล้า เมื่อก่อนคุยกันเปิดอกเมาคุยกัน แต่เดี๋ยวนี้มันต้องคุม คุยกันสนิทใจ แต่พี่เชื่อว่าครุฑาพี่น้องยังมีอยู่” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ ไสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

เมื่อเข้าสู่ระบบที่อิงกับทางราชการแล้ว ทางคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการ ป่าชุมชนบ้านป่าสักงามได้พยายามสร้างกระบวนการให้ผู้คนในปัจจุบันที่มีความสัมพันธ์และการ พึ่งพิงป่าลดน้อยลง เนื่องจากเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เข้ามาในหมู่บ้านจนทำให้ชาวบ้านละเลยของที่ สามารถหาได้จากป่า โดยไม่จำเป็นที่จะต้องหาซื้อมาจากที่ไหนให้สิ้นเปลืองทางคณะกรรมการจึง ต้องการทำให้ชาวบ้านกลับมาเรียนรู้ความสำคัญ และเห็นประโยชน์จากป่าของชุมชน ดังเช่น

นโยบายที่ทางกลุ่มคณะกรรมการป่าได้ตกลงยื่นโครงการที่ทำให้คนหันมาใช้ประโยชน์จากป่าให้เป็นโดยไม่เสียเปล่า โดยชุมชนได้กำหนดนโยบายผ่านทางองค์การบริหารส่วนตำบลดงมหาวันซึ่งดูแลพื้นที่บ้านป่าสักงามอยู่ ให้ประกาศต่อชาวบ้านในชุมชนรับรู้ร่วมกันว่าจะต้องทำรั้วบ้านเพิ่มเติมทุกหลังคาเรือน โดยสามารถนำไม้ในป่าชุมชนที่ทางคณะกรรมการอนุญาต นำมาซ่อมแซมและสร้างรั้วบ้านเพิ่มเติมได้ ซึ่งไม่ดังกล่าวก็น่าจะเป็นไม้ไผ่ ที่เติบโตในป่ามีเป็นจำนวนมาก และสามารถเติบโตได้ตลอดทั้งปี รูปแบบของกิจกรรมดังกล่าวจึงมีส่วนที่ทำให้ชาวบ้านหันกลับมามองเห็นประโยชน์จากป่าชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

ในปัจจุบันคณะทำงานการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนยังได้จัดทำโครงการของบประมาณจากมูลนิธิชุมชนไทย เพื่อจัดทำกระบวนการต่อยอดจากงานเดิมที่เคยทำเกี่ยวกับทรัพยากรเรื่องป่าของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังได้จัดทำโครงการของบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลดงมหาวันในการทำโครงการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกับป่าชุมชนในตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลป่าซาง และตำบลทุ่งก่อ ที่มีรูปแบบและแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คล้ายคลึงกับหมู่บ้านป่าสักงาม

“พอดีตอนนี้พี่จะทำโครงการเชื่อมโยงเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่ a พื้นที่ b ที่เค้าจัดทำเป็นรูปธรรมชัดเจน จะมีที่ป่าซาง ทุ่งก่อพี่จะทำตรงนี้แล้วก็เชื่อมต่อ มันเป็นเรื่องกิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง มีเครือข่ายท้องถิ่นของชาวบ้าน มันขาดการประสานงาน แล้วตอนนี้พี่ก็ไม่มีเวลาตอนนี้จะพินมองผ่านบทเรียนที่ผ่านมามันเป็นยังไงบ้างแล้วที่เราจะเคลื่อนต่อมันเป็นยังไงบ้าง ทำในภาพรวมของเวียงเชียงรุ้ง ของเรามีอยู่แล้วทำอยู่แล้วแต่ขาดการประสานงานเชื่อมโยงเชื่อมต่อกันเรียนรู้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนกัน หากทิศทางขับเคลื่อนร่วมกันต่อไป พี่จะทำเอง กำลังเสนองบอยู่ คิดว่าน่าจะเข้าข่ายอยู่ เป็นเครื่องมือในการพูดคุยกัน เมื่อก่อนมันไม่จำเป็นต้องเป็นกระบวนการผ่านของงบประมาณอย่างเดียว ไปจีข้าวเหนียวกินกันก็คุยกันรู้เรื่อง แต่เดี๋ยวนี้มันเริ่มมีงบประมาณเข้ามา 1 . ต้องมีค่าอาหารให้พี่น้องที่จะแลกเปลี่ยนกัน ก็คุยกับเพื่อน ๆ อยู่ ทำกิจกรรมเยอะ ทำ Walk Rally ก็ทำแล้ว เอากลุ่มแม่บ้านมาทำ เพื่อเพิ่มศักยภาพของกลุ่มผู้หญิง Walk Rally ที่แม่จัน ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพชาวเขาที่แม่จัน” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ โสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

โดยกระบวนการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ให้มีโครงสร้างที่หนาแน่นและกว้างขวางนั้น ชาวบ้านป่าสักงามได้พยายามสร้างกิจกรรมและยุทธวิธีต่าง ๆ ในการรวมตัวผู้คนเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ โดยรูปแบบกิจกรรมนั้นจะเน้นไปในกิจกรรมที่มีความหมายเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับป่า เช่น กิจกรรมหนองล่องบง เป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมเครือข่าย แสวงหาแนวร่วมและแรงสนับสนุนจากผู้คนในหมู่บ้านป่าสักงามและคนต่างหมู่บ้านในตำบลดงมหาวัน โดย

กิจกรรมดังกล่าวจัดขึ้นในช่วงต้นปีของทุกปี กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมการจับปลาในหนองของหมู่บ้าน มีการขายบัตรหรือขายคู่มือเพื่อให้คนจากในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านในตำบลงมหาวันได้ลงแข่งขันกันจับปลา โดยผู้คนที่มาเข้าร่วมนั้นมาจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในดงมหาวัน จัดขึ้นตั้งแต่ช่วงเช้าไปจนกระทั่งตอนค่ำ ปลาที่ชาวบ้านจับได้ก็จะนำมาทำเป็นอาหารกินเลี้ยงกันระหว่างหมู่บ้านเป็นที่สนุกสนาน

“ไปคุยกันทุกเดือน ในลักษณะบ้านนี้มีงานนะก็ไป ไปคุยไปร่วมงาน ไปคุยปัญหาจะทำยังไง เราไม่ได้ไปจัดเวทีใหญ่โต เป็นทางการ มันไม่ใช่ชาวบ้าน ถ้าเราจัดการตรงนี้ก็จะมี เราคุยทุกเรื่อง เราคุยกันเรื่องการทำมาหากิน เราคุยเรื่องป่า เราจะกำหนดชะตาตัวเอง ชะตาหมู่บ้านยังไง เราจะเลือกผู้นำยังไง เราจะพูดมา แม้แต่ลงหาปลาเราก็จะคุยกันได้ ป่าสักงามจะจัดหนองล่องบง ดงมหาวันเค้าก็ถามว่าจะวันไหน เปิดให้คนทั้งตำบลลงไปจับ หาปลาในหนอง แต่ที่นี้ปีนี้ป่าสักงามไม่ได้ทำตอนแรกว่าจะเปิดขายคู่มือให้คนไปจับปลาในหนอง ที่นี้งานลักษณะนี้มันก็คุยกันได้ จับปลาได้ก็เอามาเผาล้อมวงคุยกันกินข้าวกัน สังคมบ้านเรามันดีไปอย่าง มันรู้จักกันผ่านกิจกรรมต่าง ๆ หลายกิจกรรม เราเห็นเป็นรูปธรรม หลายคนบอกว่าต้องไปเรียนรู้ศูนย์การเรียนรู้ป่าสักงาม แต่มันไม่ใช่ ศูนย์การเรียนรู้เค้าบอกว่าต้องเป็นคอมพิวเตอร์ มันไม่ใช่ มันเป็นศูนย์ของกรุงเทพฯ แล้ว มันก็ไม่ใช่ธรรมชาติ ป่านี้แหละเป็นศูนย์การเรียนรู้ อยากรู้อะไรก็ไปดูเลย ป่าต้นไม้ สมุนไพร ก็เดินดู แล้วก็เรียนรู้กันไป ตามความเข้าใจของคนศูนย์การเรียนรู้ มันต้องมีแผ่นพับมีอะไรต่าง ๆ แต่มันไม่ใช่วิถีของชาวบ้าน ไม่ใช่วิถีชีวิต เค้าไม่มีเวลามาทำแผ่นพับ ถ้าจะไปดูก็ไปดู ลักษณะที่เราเชื่อมโยงกันเป็นกิจกรรม อันที่สองเป็นกิจกรรมการพบปะการพูดคุยของชาวบ้านก็ไม่จำเป็นต้องไปคุยเป็นทางการ เป็นที่เป็นทาง ทิศทางความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็แตกต่างกัน” (จากการสัมภาษณ์คุณสงกรานต์ ไสมาภา คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

นอกจากการจัดกิจกรรมป่าชุมชนในหมู่บ้านแล้ว ชุมชนยังต้องการยกระดับการจัดการป่าภายในชุมชนให้เป็นเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น ชุมชนป่าสักงามจึงได้จัดทำกิจกรรมผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน โดยเข้าร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศในการร่วมกำหนดและผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน เพื่อเตรียมตราเป็นกฎหมายในการรักษาป่า ในการเข้าร่วมนั้นชุมชนได้เข้าสู่กระบวนการของเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการกำหนดพระราชบัญญัติป่าชุมชน และเป็นส่วนหนึ่งใน 52, 698 คนที่ทำการเข้าร่วมลงรายชื่อเพื่อเสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชนที่เสนอต่อรัฐสภา

และในวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 ชุมชนป่าสักงามได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมในการเดินขบวนธรรมชาติยาดราชของเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ ที่จัดขึ้นมาเพื่อเรียกร้องร่างกฎหมายป่าชุมชน โดยเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านท้องถิ่นในภาคเหนือที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่รัฐสร้าง

เงื่อนไขให้ออกจากป่า และอาสาสมัครจำนวน 99 คน ร่วมกันเดินเท้าภูวนาจาก อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไปยังรัฐสภา กรุงเทพมหานคร ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงามได้ส่งตัวแทนไปเข้าร่วมโครงการในช่วงวันแรกที่มีการเปิดเวทีอภิปรายเกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งกิจกรรมทั้งหลายล้วนส่งผลให้ชาวบ้านป่าสักงามรู้จักกลุ่มคนทำงานในวงการเดียวกัน และนำไปสู่การติดต่อสัมพันธ์เป็นเครือข่ายทำงานในด้านเดียวกันที่สามารถช่วยเหลือกันได้

บวชป่า ทำป้ายแนวเขตป่า แนวกันไฟ และการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น: ปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านบนเส้นทางจัดการป่า

เมื่อชาวบ้านใช้ความรู้การจัดการป่าชุมชน มาปะทะกับความรู้ชุดป่าอนุรักษ์ของภาครัฐ และสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นมา ปัญหากับทางเจ้าหน้าที่รัฐก็เริ่มหันไปสู่วิศวกรรมที่ดีขึ้น โดยป่าไม้จังหวัดประกาศและยอมรับในการจัดการทรัพยากรเรื่องป่าของหมู่บ้านป่าสักงามในที่สุด

“ที่ป่าไม้เข้ามาเป็นการต่อยอดปี 38 เป็นช่วงที่ป่าไม้เค้าประเมินโครงการตำบลหมู๋เขียวขจี โครงการจากส่วนกลาง เป็นโครงการที่ป่าไม้เค้าจะเข้าไปดูการอนุรักษ์ป่า ซึ่งตอนนั้นกระแสอนุรักษ์ป่าดังมาก เค้าก็เข้าไปดูแต่ละหมู่บ้านแล้วก็เสนอ เริ่มตั้งปี 38-39 กระแสอนุรักษ์ดังตลอด เค้าก็เริ่มโครงการตำบลเขียวขจี เค้าก็เลยไปดู ก็เลยไปเจอกับพี่ ก็เลยลองดู อีกครั้งหนึ่งคุณวินิจ ภู่นวรรณ์ กับคุณทองศักดิ์ คำมูล แต่วินิจ ภู่นวรรณ์ จะอยู่ส่วนกลาง ตอนแรกป่าไม้มันก็ไม่ยอมรับหรอกแต่มันมาเห็นของจริง เห็นที่เราทำมันก็ต้องยอมรับ มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหลาย ๆ อย่าง ๆ ซึ่งคุณไม่ได้เป็นเจ้าของเป็นนายใคร” (จากการสัมภาษณ์คุณสมศักดิ์ จุลจุมพงค์)

“ที่เค้าเริ่มมาดีด้วย เพราะส่วนหนึ่งเป็นนโยบายที่ส่วนหนึ่งขับเคลื่อนอยู่ว่าประเทศไทยต้องมีป่า 40 % ของพื้นที่ ที่นี้มันเหลือ 25 % มันก็อยู่ตามหัวไร่ปลายนา อุทยานบ้านบางที่ที่นี้จะเพิ่มป่าจะต้องไปเพิ่มที่ไหน ถ้าไม่เข้าถึงชาวบ้าน” (จากการสัมภาษณ์คุณพิชัย พูลเพิ่มคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม)

หลังจากป่าไม้จังหวัดยอมรับให้ชาวบ้านป่าสักงามเข้ามาจัดการดูแลป่าของ ชุมชนได้ไม่นาน กรมป่าไม้ก็ได้จัดทำโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุครบ 50 พรรษา ทั่วประเทศขึ้นมา เมื่อโครงการดังกล่าวเข้ามาสู่หมู่บ้านป่าสักงามเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดเชียงรายก็เข้ามาติดต่อและตกลงที่จะทำโครงการกับหมู่บ้าน โดยมีข้อตกลงว่าต้นไม้ที่นำมาปลูกในผืนป่าโดยห้ามชาวบ้านใช้และตัดไปทำประโยชน์ส่วนตัว เนื่องจาก

ต้นไม้ที่นำมาปลูกนั้นมิวัตถุประสงค์เพื่อต้องการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อต้องการฟื้นฟูป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ให้กลับมามีดังเดิม ดังนั้นพื้นที่ในเขตป่าที่ปลูกใหม่นี้ชาวบ้านก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ และการปลูกป่าขึ้นมาใหม่ก็จะทำการปลูกตรงพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมต้นไม้พืชพรรณในบริเวณดังกล่าวบางส่วนจึงต้องทำการถอนตัดทิ้งไป เพื่อเตรียมสำหรับป่าที่จะปลูกขึ้นใหม่ อีกทั้งการปลูกป่าขึ้นใหม่ต้นกล้าที่นำมาปลูกก็มักจะไม่สามารถปลูกได้ในพื้นที่ เพราะมีลักษณะไม่เหมาะสมกับดิน ปลูกไม่นานต้นกล้าก็ตายหมด ต้องทำการปลูกกันใหม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวบ้านจึงตัดสินใจทำการบวชป่าขึ้นมา และจัดทำโครงการปลูกป่าโดยความร่วมมือกันของชาวบ้านในชุมชนเอง เพราะเมื่อบวชป่าแล้ว ทั้งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ก็จะไม่สามารถทำการตัดไม้หรือทำลายป่าได้ในทุก ๆ กรณี เท่ากับเป็นการสร้างอำนาจการครอบครองพื้นที่และการดูแลไปให้กับชาวบ้านโดยปริยาย รวมทั้งการที่ชาวบ้านจัดทำโครงการปลูกป่าโดยชุมชนเองก็เท่ากับเป็นตัวช่วยในการฟื้นฟูป่าของชุมชนให้กลับมามีอุดมสมบูรณ์ และช่วยสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับชาวบ้านในชุมชน

การบวชป่าสามัคคี การทำพิธีบวชป่านั้นมีวิธีคิดและวิธีการปฏิบัติคล้ายคลึงกับพิธีสืบชะตา หรือต่ออายุให้เจริญยั่งยืนสืบไปตามคติความเชื่อของคนล้านนา โดยกิจกรรมการบวชป่าที่ชาวบ้านในชุมชนจัดขึ้นนั้น ได้จัดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกันเป็นจำนวน 2 ครั้งด้วยกัน ในครั้งแรกเป็นการรวมตัวและจัดขึ้นเองของชาวบ้านป่าสักงามที่ต้องการสร้างผืนป่าให้เป็นสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ เป็นผืนป่าหวงห้ามที่ไม่ต้องการให้บุคคลภายนอกที่ไม่ได้รับอนุญาตเข้ามาใช้ตามสะดวก รูปแบบของพิธีกรรมเริ่มขึ้นในตอนเย็นของวันก่อนงาน ชาวบ้านผู้ชายจะเป็นคนมาเตรียมพื้นที่และสถานที่ในการจัดงาน และทำการล้อมสายสิญจน์ไว้รอบป่าชุมชน เพื่อรอทำพิธีในวันรุ่งขึ้น ผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นคนเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ในงานบุญ กลุ่มแม่บ้านมีหน้าที่จัดเตรียมอาหารให้ผู้มาร่วมงาน หลังจากนั้นในตอนเช้าผู้คนทั้งเด็กเล็ก ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านหลายต่อหลายคนทยอยมาเข้าร่วมพิธีเด็ก ๆ ทางโรงเรียนก็พามาร่วมกิจกรรม จากคำบอกเล่าของชาวบ้านพบว่าในวันประกอบพิธีนั้นชาวบ้านในชุมชนนำขบวนมากันอย่างคึกคัก หลายคนตื่นเต้นและยินดีที่จะมีพิธีที่หมู่บ้านไม่เคยจัด โดยทำพิธีทางสงฆ์ในวัดเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นก็เคลื่อนขบวนไปสู่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน และเลือกไม้ใหญ่ของหมู่บ้านโอบคลุมเป็นจิวร พระสงฆ์สวดมนต์ให้ศีลตามรูปแบบของพิธีกรรมสงฆ์ก็เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรม

ต่อมาในช่วงเวลาอย่างถึงฤดูเข้าพรรษาในปี พ.ศ. 2533 ได้มีแนวคิดเรื่องการทำพิธีบวชป่า 50 ล้านต้นของภาคเหนือขึ้นมา โดยเป็นกิจกรรมรวมของเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ โดยความคิดริเริ่มจากพระครูมนัสที่พิทักษ์ อดีตเจ้าคณะอำเภอแม่ใจ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองเจ้า

คณะจังหวัดพะเยา เพื่อต้องการรณรงค์ให้ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้ จึงสร้างพิธีกรรมดังกล่าวขึ้นมา ซึ่งหมู่บ้านป่าสักงามก็เป็นพื้นที่หนึ่งที่ร่วมลงมือทำด้วยอีกครั้งหนึ่ง โดยรูปแบบของพิธีกรรมก็ยังคงเดิม คือ การใช้กุศโลบายนำเอาจิ๋วมาโอบอุ้มปกป้องป่าดอยหมีจากกระแสนายทุนรุกป่า และอาศัยผ้าเหลืองช่วยคลั่งใจสนับสนุนและส่งเสริมการรักษาป่าของชาวบ้าน

สำหรับพิธีการบวชป่าที่จัดขึ้นในชุมชนป่าสักงาม เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2533 โดยความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลดงมหาวัน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ครู นักเรียน คณะสงฆ์ และชาวบ้านป่าสักงาม ในงานครั้งนี้ชาวบ้านยังคงมาร่วมงานกันอย่างหนาตา รวมทั้งหน่วยงานราชการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรชาวบ้านก็มาร่วมงานกันมากมาย ไม่เว้นแม้แต่วิวหน้าป่าไม้ก็ส่งตัวแทนมาร่วมงานในครั้งนี้ด้วย

โดยขั้นตอนของพิธีกรรมบวชป่าไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป เริ่มจากชาวบ้านจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมทำพิธีสวดมนต์ และเลือกเอาต้นไม้ที่ใหญ่ที่สุดหรือพญาไม้จำนวนหนึ่ง หรือต้นไม้ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ หรือแม้กระทั่งต้นไม้ในป่าที่ผ่านการรุกทำลาย แต่ยังมีศักยภาพสูงในการฟื้นตัวก็จะถูกรวมเข้าไว้ด้วย เพราะจะสามารถฟื้นคืนสภาพเป็นป่าสมบูรณ์ได้ในเวลาเพียงไม่กี่ปี ถ้าไม่ถูกรบกวนอีก หลังจากนั้นนำผ้าเหลืองมาพันรอบต้นไม้ เพื่อให้เป็นเชือกเช่นเดียวกับการห่มจิ๋วให้กับพระสงฆ์ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีก็เท่ากับป่าได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับพระสงฆ์ ส่งผลให้สถานภาพของต้นไม้เปลี่ยนไป กลับกลายเป็นป่าอันศักดิ์สิทธิ์ของคนในชุมชน ซึ่งชาวบ้านมักจะเชื่อกันว่าผืนป่าที่ผ่านพิธีบวชมาแล้วนั้น เป็นเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจเข้าไปทำลายได้ ทำให้ต้นไม้มีโอกาสคืนความชุ่มชื้นแก่แผ่นดินได้เต็มที่ และสายน้ำลำธารที่เกิดจากป่าต้นน้ำดังกล่าวก็จะฟื้นคืนชีวิตขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนั้นชาวบ้านก็พยายามสร้างขอบเขตและอำนาจในการดูแลและจัดการป่าให้กับชุมชนตนเองด้วยการจัดทำแนวเขตป่า และทำแนวกันไฟ เพื่อให้เห็นขอบเขตการจัดการที่ชัดเจน อีกทั้งยังเป็นการพยายามสร้างองค์ความรู้ให้กับท้องถิ่นว่าชุมชนมีความรู้ในการจัดการป่าที่ดี และมีหลักการอีกด้วย

การทำแนวเขตป่า และทำแนวกันไฟ การทำแนวเขตป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามนั้นเริ่มจากการทำให้ชาวบ้านในชุมชนบริจาคแผ่นไม้เพื่อที่จะนำมาเขียนเขตแนวป่า หลังจากนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนกับชาวบ้านป่าสักงามก็ได้ช่วยกันเขียนป้ายจนสำเร็จ และนัดวันทำการออกไปปักแนวเขตป่า เพื่อไม่ให้ชนทับกับแนวเขตที่ทำกิน โดยชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนได้ออกมาช่วยกันปักเขตแดนได้จนสำเร็จ

สำหรับกิจกรรมการทำแนวกันไฟล้อมรอบพื้นที่ป่าชุมชนนั้น เป็นรูปแบบของกิจกรรมอีกประเภทหนึ่งที่หมู่บ้านป่าสักงามใช้เป็นเส้นทางกำหนดขอบเขตป่าของชุมชน อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความสามัคคี สร้างจิตสำนึกในการปกป้องรักษาป่า และเป็นการเผยแพร่ความรู้เรื่องป่าให้กับผู้คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

กิจกรรมทำแนวกันไฟของชุมชนนั้นชาวบ้านจะช่วยกันทำในช่วงต้นเดือนมีนาคมก่อนถึงหน้าแล้ง การทำแนวกันไฟนั้นชาวบ้านจะทำทั้งรอบใน และรอบนอก โดยทำการตัดกวาดแนวกันไฟล้อมรอบพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันและอนุรักษ์ป่าชุมชนของหมู่บ้านไม่ให้สูญเสียไปจากไฟป่าในยามหน้าแล้ง โดยวิธีหลักในการสร้างแนวกันไฟของป่าชุมชนบ้านป่าสักงามนั้นเริ่มต้นจากรวบรวมอาสาสมัครซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชน โดยส่วนมากจะส่งตัวแทนมาครอบครัวละ 1 คน มาทำการแผ้วถางวัชพืช หรือใบไม้แห้งซึ่งจะเป็นเชื้อเพลิงในการลุกลามเมื่อเกิดไฟป่าในบริเวณภายใน และภายนอกให้น้อยลง เพื่อเป็นแนวเขตในการป้องกันไฟป่าที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อป่าของชุมชน โดยจัดทำแนวกันไฟกว้างประมาณ 10 -15 เมตร หรือประมาณความกว้างของรถหนึ่งคัน รอบพื้นที่สำคัญ ซึ่งการทำแนวกันไฟล้อมรอบบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนยังสามารถใช้เป็นเส้นทางในการตรวจป่า เพื่อป้องกันการลักลอบใช้ประโยชน์จากป่าโดยมิได้ขออนุญาตจากคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนของหมู่บ้านอีกด้วย โดยการตรวจป่านั้นคณะกรรมการได้จัดตั้งเวรยามในการดูแลรักษาป่าเป็นจำนวน 5 คน โดยใช้รถจักรยานยนต์ลาดตระเวนควบคุมและสอดส่องดูแลไปตามเส้นทางของแนวกันไฟ ต่อมาในปัจจุบันคณะกรรมการป่าชุมชนก็เปลี่ยนรูปแบบมาเพื่อให้ชาวบ้านที่มีหัวไร่ปลายนาอยู่ตรงบริเวณใกล้พื้นที่ป่าชุมชนคอยดูแลสอดส่องความเป็นไปของป่าชุมชนแทน โดยจะให้ค่าตอบแทนกับชาวบ้านเมื่อใครสามารถจับผู้กระทำผิดได้ รูปแบบของเส้นทางกันไฟดังกล่าวยังเป็นเส้นทางให้นักเรียนหรือบุคคลภายนอกใช้ในการศึกษารวมชาติ และการปลูกป่านอกเหนือไปจากประโยชน์ในการป้องกันไฟป่าดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น กิจกรรมหรือเครื่องมือที่ช่วยในการสร้างองค์ความรู้ให้กับชุมชนอีกประเภทหนึ่งก็คือ กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนให้กับเยาวชนในหมู่บ้านป่าสักงาม เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ทางชุมชนจัดขึ้น โดยบรรจุความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนของหมู่บ้านเข้าสู่หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน นำเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้มาสอนในช่วงโมงเรียน และจัดทำโครงการเยาวชนในโรงเรียน พานักเรียนมาศึกษาเกี่ยวกับป่าชุมชนซึ่งเป็นแหล่งความรู้ของหมู่บ้าน และปลูกต้นไม้รอบป่าชุมชน โดยกิจกรรมดังกล่าวเริ่มต้นมาจากเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2538 – พ.ศ. 2539 ช่วงที่กรมป่าไม้ทำโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติในวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุครบ 50 ปี ทางหมู่บ้านจึงมีแนวคิดที่จะฟื้นฟูป่าขึ้นมาพร้อม ๆ กัน ดังนั้นจึง

ทำโครงการปลูกป่าโดยอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านและนักเรียนในชุมชนทำการปลูกป่าสองข้างทาง ปลูกป่าในโรงเรียน และปลูกป่าเสริมในพื้นที่ป่าชุมชนตามแนวกันฝน โดยกิจกรรมนี้จะจัดทำเป็นประจำทุกปี เพื่อต้องการบำรุงรักษาป่า ต้นไม้ และลำธารต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน

กิจกรรมศึกษาองค์ความรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชนเป็นอีกกิจกรรมอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างความรู้ให้คงอยู่กับชุมชนและคนรุ่นหลัง โดยกิจกรรมดังกล่าวเริ่มขึ้นจากความกังวลใจของคนในชุมชนที่มองว่าสภาพต้นไม้บนป่าดอยหมีจะรกร้างมีต้นเหว ต้นมะแฟน ต้นตะค้อ ต้นบุญนาค ยืนต้นสูงใหญ่ขึ้นระเกะระกะ มีต้นไม้กาฝากอาศัยอยู่จำนวนมาก พวกป่าไผ่ ต้นมะม่วงป่า ต้นชิงไคตัน ต้นขี้เหล็ก ต้นมะค่าโมง ต้นประดู่ ต้นมะไฟ ต้นชะอม มีกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนสมุนไพรพื้นบ้านที่ชาวบ้านเก็บมาใช้รักษาโรคก็ขึ้นกระจายระจายแซมอยู่ พวกสาบเสือ เครือเป่าชิง ม้ากระทืบโรง ต้นอีปุก ต้นอีลอก หนามปลาตุ๊ก ต้นฤๅษีผสมแล้ว ดีวัวล้า และต้นบอนหลากชนิดมีมากมายมากพอให้หมอยาเลือกเก็บใช้ได้ตามสรรพคุณ เช่น ต้มฝางแดงกินหลังคลอดลูก ใบหญ้าสาบเสือขยี้ห้ามเลือด หรือตำพอกใส่แผลสด แก่นเครือม้ากระทืบโรงผ่าเป็นซีกเล็ก ๆ ดองเหล้ากินบำรุงกำลัง ในยุคที่ยาฝรั่งหาซื้อได้ง่ายและรักษาหายไว้นั้น สมุนไพรกลายเป็นสิ่งที่คนสมัยใหม่ไม่ค่อยรู้จัก ทางคณะกรรมการป่าชุมชนและโครงการนิเวศน์ชุมชนจึงเข้าไปปรึกษาหมออนามัยตำบลเวียงชัย ขอให้ช่วยตั้งอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) และผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (ผสจ.) มาศึกษาสมุนไพรในป่าดอยหมี เพื่อชาวบ้านจะได้รู้จักการใช้ยาสมุนไพรช่วยลดค่าใช้จ่ายยาสมัยใหม่บางตัวที่มีราคาแพง โดยเชิญคุณหมอธรรมา อ่อมชมจันทร์ โรงพยาบาลอำเภอพญาเม็งรายเป็นวิทยากรช่วยประยุกต์ความรู้สมุนไพรกับการแพทย์สมัยใหม่ นับเป็นอีกวิธีหนึ่งในการขยายแนวร่วมช่วยกันอนุรักษ์ป่าบนพื้นฐานของปัจจัยสี่ หรือยารักษาโรค โดยใช้ความหลากหลายของต้นไม้ใบหญ้าที่แทรกตัวกันอยู่ในป่าธรรมชาติผืนนี้